

ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહશે રે

શાચાર્ય યશોવિજયસૂરિ

ઋષભ જિનેશ્વર પ્રતિમ માહત્તર

(પૂજ્યપાદ આનંદધનજી મહારાજકૃત
ચોવીસીની પ્રથમ પાંચ સ્તવના ઉપર સંવેદના)
આચાર્ય ચશોવિજયસૂરિ

આચાર્યશ્રી ઔંકારસૂરિ
જ્ઞાનમંદિર ગ્રંથાવલિ... 138

પ્રકાશક : આચાર્યશ્રી ઔંકારસૂરિ
જ્ઞાનમંદિર, ગોપીપુરા, સુરત

પ્રકાશન વર્ષ : વિ.સં. ૨૦૭૭
નકલ : 1000 (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
મૂલ્ય : રૂ 500.00

JSBN No. OMKAR0022

Available at પ્રાપ્તિસ્થાન

આચાર્યશ્રી ઔંકારસૂરિ આરાધના ભવન, ગોપીપુરા, સુરત.
સેવંતીલાલ એ. મહેતા, મો. 98241 52727

E-Mail : omkarsuri@rediffmail.com,
mehta_sevantilal@yahoo.co.in

આચાર્યશ્રી ઔંકારસૂરિ આરાધના ભવન
વાવપંથક વાડી, દશાપોરવાડ સોસાયટી,
પાલડી, અમદાવાદ-7. (સુરેશભાઈ કે. મહેતા)
ફોન : 26580053 મો. 94293 55953

ઊર્જાતીર્થ (શ્રી વિજયભદ્ર ગેરીટેબલ ટ્રસ્ટ)
હાઈવે, ભીલડીયાજી (બ.કાં.), ગુજરાત.
ફોન : (2744) 233129

જીગર ધીરુભાઈ વડેગા
4100 JE, ભારત ડાયમંડ બુશ,
BKC બાંદ્રા, મુંબઈ.
મો.: 9820575677

ઉમેશભાઈ ગાલા
801, સત્યસદન બિલ્ડિંગ, 295, ભીમાની સ્ટ્રીટ,
નપુ ગાર્ડનની બાજુમાં, માટુંગા (પૂ.),
મુંબઈ-400 019. ફોન : (022) 24149600

મલ્ટી ગ્રાફિક્સ, મુંબઈ-400 004.
ફોન : (022) 23884222 / 8080806736
www.multygraphics.com

ફોટોગ્રાફ્સ ઋણ સ્વીકાર :

નીતિનભાઈ દોશી-ઘાટકોપર | સમકિત ગ્રુપ-ગોરેગાંવ | મિહીરભાઈ વખારીયા-અમદાવાદ

• સૌજન્ય •

ધાનેરા નિવાસી

માતુશ્રી દમયંતીબેન લલિતભાઈ શાહ પરિવાર આયોજિત
શ્રી ગિરિરાજ ઉપધાન તપના આરાધકો
(વિ.સં. ૨૦૭૫)

તથા

શ્રી શત્રુંજયગિરિભક્ત પરિવાર
(અમેરિકા)

દ્વિતીય આવૃત્તિના અવસરે પશ્ચાત્તીર્થ ઉદ્ગાન

નિજાનંદની મસ્તીમાં ખોવાયેલ પૂજ્યપાદ આનંદઘનજી ભગવંત નિર્જન સ્થળે આવેલ કોઈ તીર્થભૂમિમાં પધાર્યા છે.

જિનાલયમાં બિરાજમાન ઋષભદેવ પ્રભુનું દર્શન કરતાં જ યોગીરાજને કંઠેથી પરાવાણી રૂપે સ્તવનો વહેતાં ગયાં.

આપણું સદ્ભાગ્ય કે એ જ સમયે ત્યાં પૂજ્ય જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજ આવ્યા... 'ઋષભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે...' અદ્ભુત આ પરાવાણી. સાંભળતાંવેંત સ્તબ્ધ થઈ જવાય તેવી.

જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજે એ સ્તવનાઓને નોંધી લીધી. ખરેખર આ અઘરું કાર્ય હતું. શ્રવણાનંદમાં પૂરેપૂરા ડૂબી જવાય એ ક્ષણોમાં એ શબ્દોની નોંધ કરવી.

આપણે બહુ જ ઋણી છીએ પૂજ્ય જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજના; જેમણે પૂજ્ય આનંદઘનજીની પરાવાણી આપણા સુધી આણી.

જંગલમાં, નિર્જન સ્થળે આવેલ કોઈ તીર્થભૂમિમાં આ પરાવાણી ગુંજી ઊઠેલી. કદાચ એ દેલવાડા તીર્થ (આબૂ) હોય કે કદાચ એ રાણકપુર તીર્થ હોય. પૂજ્યશ્રીની વિચરણ-સ્થલીની નજીકના તીર્થની દૃષ્ટિએ એ જેસલમેર પણ હોઈ શકે.

આ સંભાવનાઓને કેન્દ્રસ્થાને રાખીને સંપાદક મુનિ ધર્મરુચિવિજયે સ્તવનાઓમાં પ્રાચીન તીર્થોના ફોટા મૂકવાનું વિચાર્યું; જેથી ભાવક સ્તવનાઓને વાંચતી વખતે તે તે તીર્થોના વાતાવરણને માણી શકે. તીર્થાધિપતિઓનાં દર્શન વડે અસ્તિત્વને પ્રકુલ્લ બનાવી શકે.

સ્તવનાઓમાં અનુક્રમે શ્રી આબૂ તીર્થ, શ્રી તારંગા તીર્થ, શ્રી જેસલમેર તીર્થ, શ્રી કુંભારિયાજી તીર્થ અને શ્રી રાણકપુર તીર્થના ફોટા મુકાયા છે.

સ્તવનાઓની નોંધ પૂજ્ય જ્ઞાનવિમલસૂરિ
મહારાજે કરી. પરાવાણીનો સંગ્રહ થઈ ગયો. પછી
એક રસપ્રદ ઘટના બની.

પૂજ્યશ્રીને થયું કે આ પરાવાણીને બધા ભાવકો
સમજી નહિ શકે; એટલે સરળ ગુજરાતીમાં એનું
વિવેચન લખું. લખવાની શરૂઆત પણ થઈ. પરંતુ
પૂજ્યશ્રીને લાગ્યું કે કંઈક ખૂટી રહ્યું છે.

ભક્તિયોગાચાર્ય એ મહાપુરુષને ખ્યાલ આવી
ગયો કે ધ્યાનની પૃષ્ઠભૂ વિના આ પરાવાણીને ખોલી
નહિ શકાય.

સુરત, સૂરજમંડન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના દેરાસરના
ભોંયરામાં, પ્રભુ સમક્ષ, છ મહિના તેમણે કલાકો સુધી
ધ્યાન કર્યું. અને પછી સ્તવનાઓ પર વિવેચના લખી.

આ પરાવાણીનાં સ્પન્દનો ભાવકોનાં ચિત્તને
અંકુત કરે.

આચાર્ય યશોવિજયસૂરિ

પોષ સુદિ ૧૫, ૨૦૭૭

કેલાસ નગર, સુરત

તારક છાયા

શ્રી શત્રુંજય તીર્થાધિપતિ
આદિનાથ દાદા

દિવ્ય આશિષ

પૂજ્યપાદ, વચનસિદ્ધ યુગપુરુષ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, નિઃસ્પૃહશિરોમણિ
મુનિપ્રવરશ્રી વિનયવિજયજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, ભક્તિયોગાચાર્ય, સંયમેકદષ્ટિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, વિદ્વદ્વ્ય મુનિપ્રવરશ્રી જનકવિજયજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, સંયમેકનિષ્ઠ મુનિપ્રવરશ્રી હીંકારવિજયજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, તપસ્વિરત્ન મુનિપ્રવરશ્રી વિલાસવિજયજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, શાસનધુરીણ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ઔંકારસૂરીશ્વરજી મહારાજા

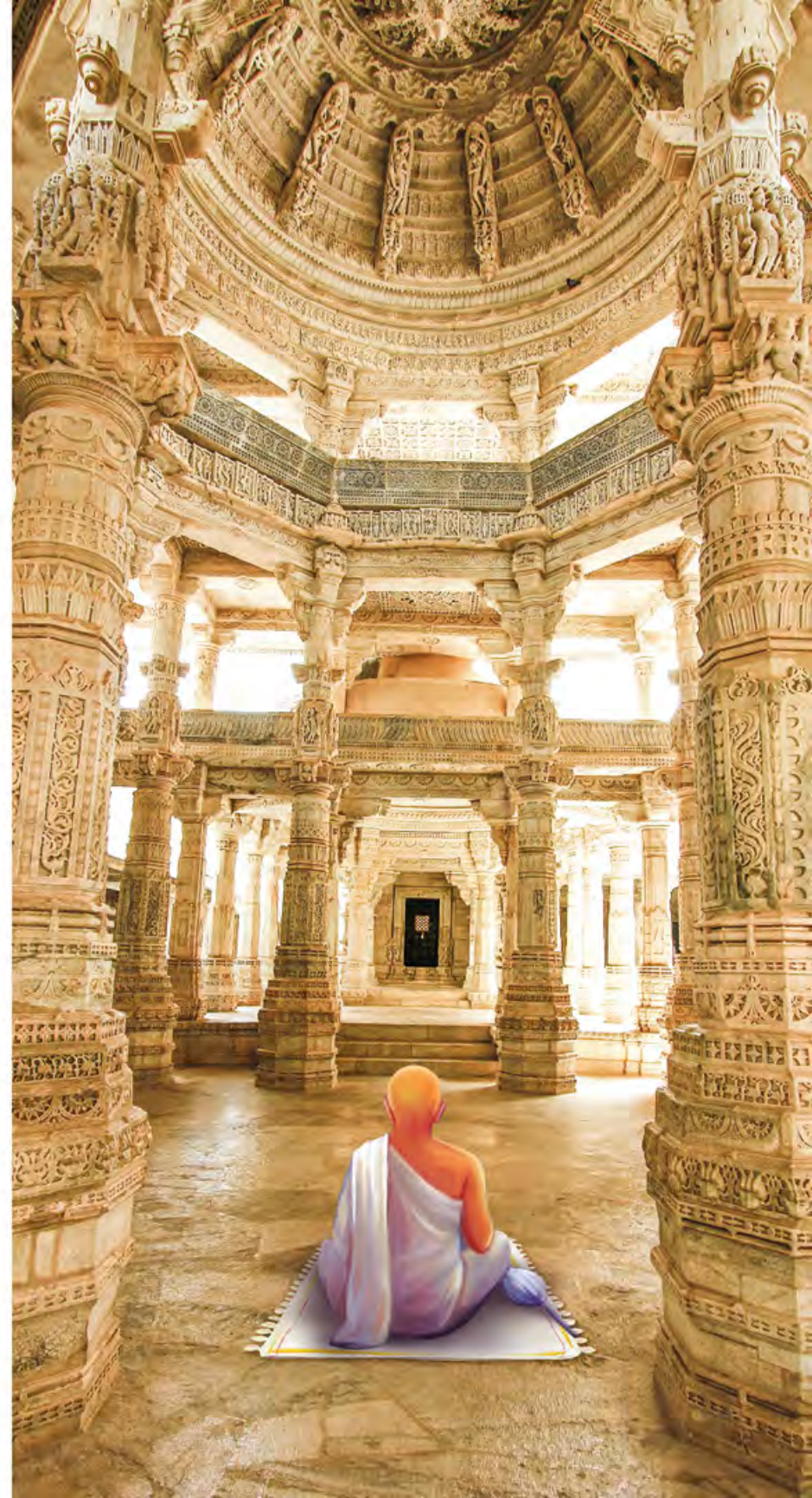
પૂજ્યપાદ, વર્ધમાનતપોનિધિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, પ્રશાન્તભૂર્તિ આચાર્ય ભગવંત
શ્રીમદ્વિજય અરવિન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, આગમપ્રજ્ઞ શ્રુતસ્થવિર
પ્રવર્તક મુનિપ્રવરશ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજા

પૂજ્યપાદ, આરાધનારત
મુનિરાજશ્રી જિનયન્દ્રવિજયજી મહારાજા (પિતાજી મહારાજ)

પૂ. સાધ્વીજી કલ્પલતાશ્રીજી મહારાજા (માતૃશ્રી મહારાજ)

1 શ્રી
ઋષભદેવ
જિન સ્તવના

..1

2 શ્રી
અજિતનાથ
જિન સ્તવના

..33

3 શ્રી
સંભવનાથ
જિન સ્તવના

..59

4 શ્રી
અમિનંદન
જિન સ્તવના

..101

5 શ્રી
સુમતિનાથ
જિન સ્તવના

..129

શ્રી તારંગાણ તીર્થ

શ્રી નેસલમેરુ તીર્થ

શ્રી કુંભારીયાણ તીર્થ

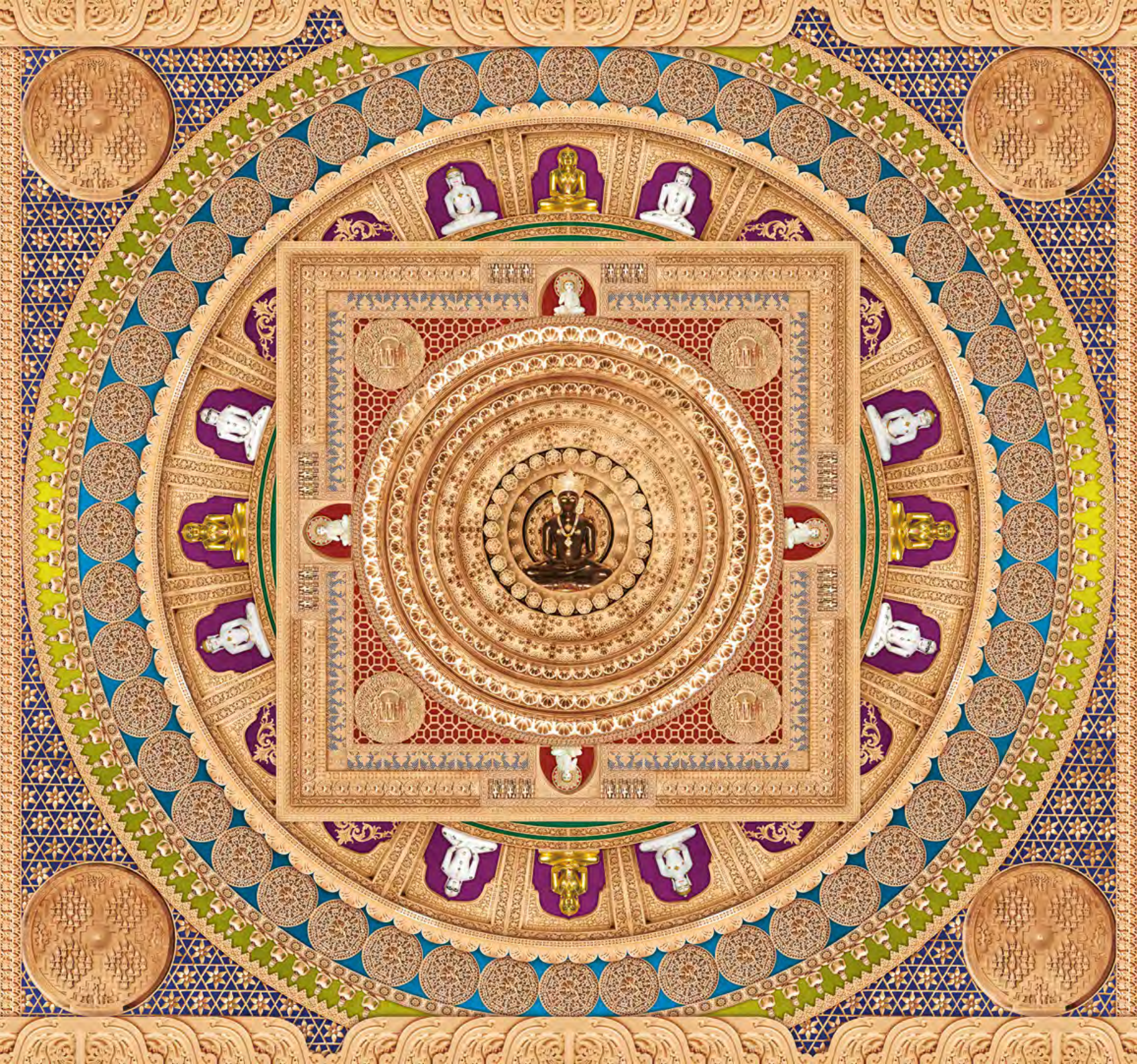

શ્રી આર્જુન-દેવવાડાણ તીર્થ

શ્રી રાજકોટ તીર્થ

श्री ऋषभदेव जित स्तवना

શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવના

ઋષભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે, ઓર ન ચાહું રે કંત;
રીઝ્યો સાહિબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત...1

પ્રીતસગાઈ રે જગમાં સહુ કરે રે, પ્રીતસગાઈ ન કોય;
પ્રીતસગાઈ રે નિરુપાધિક કહી રે, સોપાધિક ધન ખોય...2

કોઈ કંત કારણ કાષ્ઠ-ભક્ષણ કરે રે, મિલચ્યું કંતને ધાય;
ઓ મેળો નવિ કહિયો સંભવે રે, મેળો ઠામ ન ઠાય...3

કોઈ પતિરંજન અતિ ઘણું તપ કરે રે, પતિરંજન તન તાપ;
ઓ પતિરંજન મેં નવિ ચિત્ત ધર્યું રે, રંજન ધાતુ-મિલાપ...4

કોઈ કહે લીલા રે, અલખ અલખ તણી રે, લખ પૂરે મન આસ;
દોષરહિતને લીલા નવિ ઘટે રે, લીલા દોષ વિભાસ...5

ચિત્તપ્રસન્ને રે પૂજન ફળ કહ્યું રે, પૂજા આખંડિત ઓહ;
કપઠરહિત થઈ આતમ અરપણા રે, ‘આનંદઘન’ પદ રેહ...6

સ્તવનનો અર્થ

- 1) ઋષભ જિનેશ્વર મને પ્રિયતમ - સૌથી વધુ વહાલા લાગે છે. પરમાત્મા શિવાય કોઈને હું મારી સાધનાપદ્ધતિના નાથ તરીકે સ્વીકારતો નથી. પ્રભુ પણ મારા પર કેટલી કૃપા વરસાવે છે! પ્રભુ સાથેનો થયેલો આ સંબંધ શાશ્વત કાળ સુધી તેઓ નિભાવશે.
- 2) પ્રભુ પરની પ્રીતિ એટલે શું? જ્યાં સંપૂર્ણ સમર્પણ છે; કોઈ અપેક્ષા/ઉપાધિ નથી. અપેક્ષા હોય, સામે પક્ષેથી કશુંક મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો એ પ્રેમ, કહેવાતો પ્રેમ છે; વાસ્તવિક પ્રેમ નથી.
- 3) પ્રિયતમને મેળવવા માટે કાષ્ઠભક્ષણ/અગ્નિમાં ઝંપાપાત રૂપી શારીરિક સજ્જતા અને પ્રિયતમને મળવાના અદ્ભુત ઉત્સાહ રૂપ માનસિક સજ્જતા દુન્યવી પ્રિયની પ્રાપ્તિ માટે કામની હશે; પ્રભુને મેળવવા માટે તે નકામી છે. અહીં તો દેહ પરની આસક્તિને છોડવાની સજ્જતા જોઈશે અને સ્વમાં સ્થિર થવા રૂપ સજ્જતા જોઈશે.
- 4) પતિરંજન માટે, દુન્યવી પ્રિયતમને મેળવવા માટે તપ કે શરીરના સ્તરની પીડા જરૂરી મનાઈ હશે; પ્રભુને મેળવવા માટે જરૂરી છે ધાતુમિલાપ... વીતરાગતાની ધારામાં વહેવાનું...
- 5) પરમાત્માને છોડે છે પરમ અક્રિયતા. એ પરમ અક્રિયતાની/ઉદારીનતાની વાત : અલક્ષ્ય પરમાત્માની અલક્ષ્ય લીલા લાખો ઇચ્છાઓને પૂરી કરે છે; આવું માનવું તે બરોબર નથી. પરમાત્મા દોષરહિત છે, ઇચ્છારહિત છે; ત્યાં કોઈ લીલા નથી... એ જ પરમ અક્રિયતા.
- 6) ચિત્તની પ્રસન્નતા એ જ પ્રભુની ભક્તિનું ફળ છે... જોઈએ છે એ ભક્તિ/પૂજામાં સાતત્ય. નિષ્કપટ ભાવે આત્માર્પણ જ આનંદઘન પ્રભુનાં ચરણોમાં બિંદુ/રજ થઈને સમાવાની પ્રક્રિયાનું બીજું નામ છે.

— સાધના સંકેત

- ભક્તિ એટલે પરમ અનુરાગ.
- અનુરાગની સામે અનુગ્રહ.
- 'ઐ' જ દોડાવે છે...
- ભક્તની અકારણ પ્રીતિ.

- ભક્ત : સાકરનો ટુકડો, પથ્થરનો ટુકડો.
- ભક્તિ : પરમાત્માની સાથે એકાકારતા, તેનાથી પર તત્ત્વો સાથે ઉદારીનતા.
- ભક્તિ સ્વયંસંપૂર્ણ છે.
- પ્રેમના માર્ગમાં ગણિત કેવું?

- પરમપ્રિયને મેળવવા દેહારાક્તિ ત્યાગવાની છે, નિજ ગુણમાં સ્થિર થવાનું છે...
- 'તુમ મિટો તો મિલના હોય.'

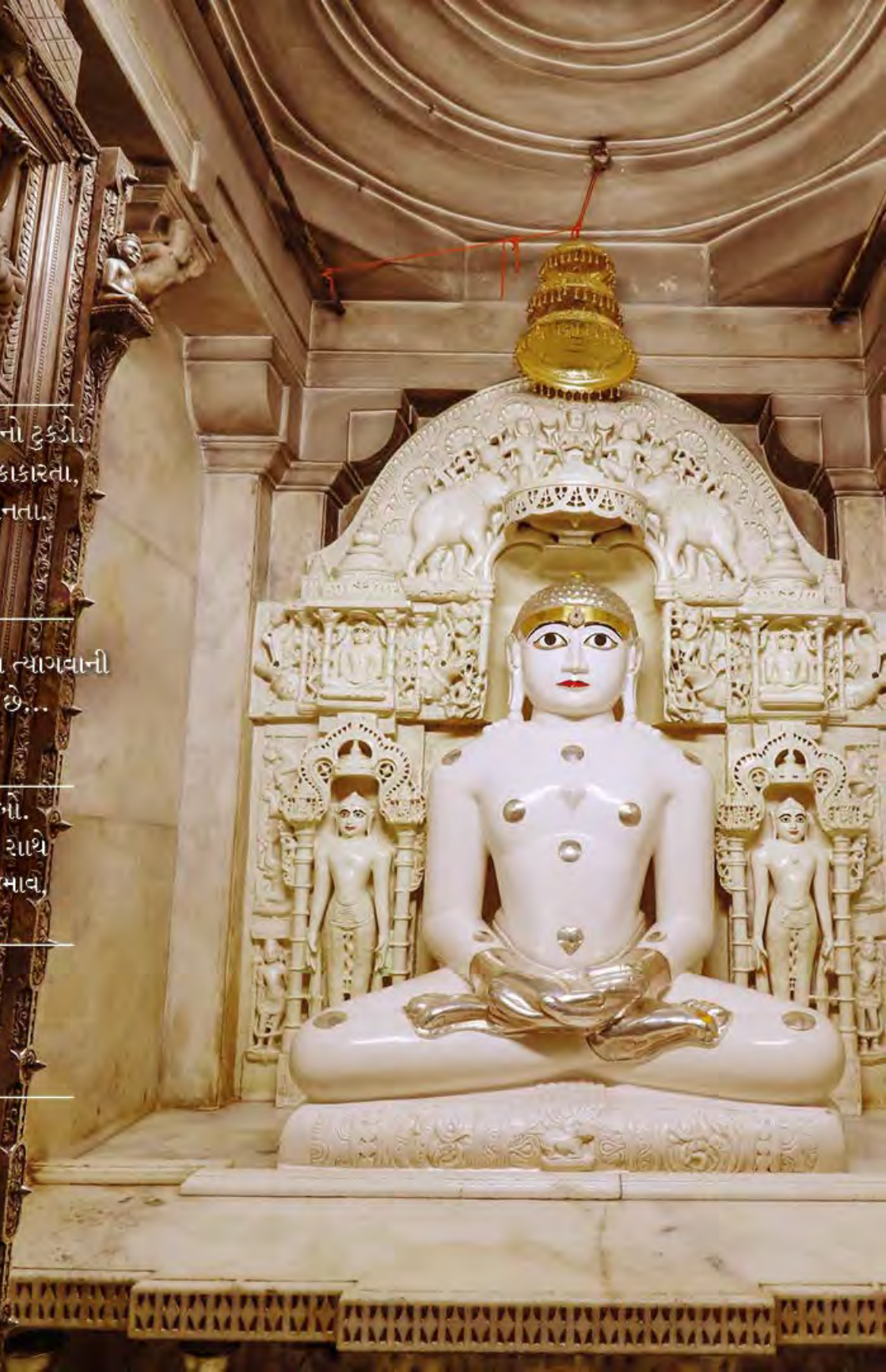
- ભીતરી અષ્ટાપદ, રત્નમય ગિંબો.
- ધાતુમિલાપ એટલે પરમગેતના સાથે લય, ધાતુમિલાપ એટલે જ્ઞાતાભાવ, દ્રષ્ટાભાવ, ઉદારીનતા.

- પરમ કર્તૃત્વ એક છેડે, ઉદારીનતા સામે છેડે.

- ચિત્તપ્રસાસતાની પૃષ્ઠભૂ છે નિર્વિકલ્પતા.
- નામ નવું, વેપ નવો; મન જૂનું...?

ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે. ઓર ન ચાહું રે કંતઃ
રેહ્યો શાહિષ્ટ સંગ ન વાહિરે રે. ખાંગે શાદિ બિનંત... ?

‘✽’ પભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે...’ એક મધુરી
યાત્રાનો પ્રારંભ. પરમાત્માને મેળવવાની ભક્તની
તમન્નાનું અને પરમાત્મા ન મળે ત્યારે અન્તસ્તરમાં ઊઠતી
વેદનાનું શબ્દોમાં અવતરણ. અને એ તમન્ના અને એ વેદનાને
સાહેરે સાહેરે પરમાત્મા સુધી ભક્તનું પહોંચી જવું.

જોશ મલીહાબાદીએ એક જગ્યાએ આશ્ચર્ય ઠાલવ્યું છે
કે ભક્તો પાસે એવો ક્યો જાદુ છે કે તેઓ એક જ છલાંગમાં
પરમાત્મા પાસે પહોંચી જાય છે. યોગીઓ પણ જે ઘેરા રહસ્યની
પાર સહેલાઈથી જઈ શકતા નથી, ત્યાં એક જ છલાંગમાં
ભક્તોનું પહોંચી જવું. કેવું તો સુખદ અગરજ આ છે! પરમ
રહસ્ય... જેના પરનો પડદો રોકડો સાલમાં એકાદ વાર માંડ
ખૂલે છે. (ઉનહેં ક્યા ઈલમ જો, ઈક જસ્ત મેં જાતે હૈ મૌલા તક;
કિ સદહા સાલ મેં ખૂલતા હૈ, એક રરેં નિહાં સાકી...)

ભક્તિયોગાચાર્ય આનંદઘનજીએ આપણા માટે ખોલ્યો
છે એ રહસ્યનો પડદો. પરમપ્રિયનાં દર્શન કરાવ્યા છે એમાણે.
એમના જ શબ્દો વાપરીને કહું તો એમના શબ્દો રૂપી ‘દિવ્ય
નયન’ દ્વારા આપણને પરમગેતનાનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.
(ગરમ નયાણ કરી મારગ જોવતાં રે, ભૂલ્યો સયલ સંસાર;
જિણે નયાણે કરી મારગ જોઈએ રે, નયાણ તે દિવ્ય વિગાર...
- અજિતજિન સ્તવના : ૨)

‘તણખલાથી પણ નીચો હું...’

‘ઋષભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે...’ ભક્તનું આ મધુરતમ નિવેદન. ભક્ત બીજું કહે પણ શું? : ‘ભગવાન મને બહુ જ ગમે, બહુ જ ગમે.’

ભક્તિયોગના ઉદ્ગાતા શાંડિલ્ય ઋષિએ ભક્તિને પરમપ્રિય તરફના પરમ અનુરાગ તરીકે વર્ણવી છે. દુન્યવી તમામ પ્રીતિને ટપી જાય તેવી પ્રભુ પ્રત્યેની પ્રીતિ. ‘સા પરાડનુરક્તિરીશ્વરે...’

પરમ અનુરાગ. ‘એ’ જ ગમે. ‘એ’ના સિવાયનું કશું જ હૃદયને આકર્ષી ન શકે.

ગમે પરમપ્રિય. ગમે પરમપ્રિયનાં ચરણોની સેવા. ગમે તેમની શરણાગતિ.

સંત હરિદાસ કહે છે : ‘તિનકા બુહારી કે વસા...’ તણખલું સાવરણીને અધીન હોય છે તેમ હું પ્રભુને અધીન છું. ભક્ત ગૌરાંગ એક ડગલું આગળ વધે છે : ‘તૃણાદપિ સુનીચેન ભવિતવ્યમ્...’ તણખલું તો હવાને કારણેય થોડું આધું-પાછું થઈ જાય, માત્ર સાવરણીને વશ ન રહે; હું તો તૃણથી પણ નીચો છું, પ્રભુ!

હું આટલો નીચે, તમે આટલા ઉપર; ને છતાં તમે મને આટલો ચાહો! તમે મને બાંહોમાં સમાવો! તમે મને દર્શન સુખ આપો... ક્યાં તમે, ક્યાં હું? પ્રભુ! કેવી આ અહેતુકી કૃપા તમારી! કેટલો તો ભીંજવ્યો છે તમે મને તમારી કૃપાધારામાં... શબ્દોમાં શી રીતે આ વાતને મૂકું? તમે અન્તર્યામી છો...

મજાનું આ વર્તુળ!

પરમાત્મા પ્રત્યેનો પરમ અનુરાગ... ‘સા પરાડનુરક્તિરીશ્વરે...’ સાધના-મનીષી પંન્યાસપ્રવર શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ અનુરાગ શબ્દને સરસ રીતે ખોલે છે. અનુ એટલે પાછળ. તો અનુરાગનો આ રાગ કોની પાછળ આવેલો છે? તેઓ જવાબ આપે છે : પ્રભુના પ્રસાદ/અનુગ્રહ પછી. પ્રભુના પ્રસાદ વિના ભક્તિના માર્ગે કદમ પણ કેમ પડી શકે?

તો સવાલ એ થશે કે અનુગ્રહ શબ્દમાં ‘અનુ’ છે એ શા માટે છે? ગ્રહ એટલે સ્વીકાર. પરમાત્મા દ્વારા ભક્તનો સ્વીકાર. એટલે અનુગ્રહનો અર્થ થશે : ભક્તે ભક્તિમાર્ગે મુખ કર્યા પછી પ્રભુ તરફથી વરસેલ કૃપાધારા.

‘એ’ જ દોડાવે છે.

આમ જુઓ તો આ વર્તુળ થયું. પહેલાં ભક્તનો અનુરાગ કે પહેલાં પ્રભુનો અનુગ્રહ? કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રાચાર્યે આથી જ તો ‘વીતરાગ સ્તોત્ર’માં કહ્યું છે કે ભગવાન! આ વર્તુળ બરોબર નથી. બરોબર એટલા માટે નથી કે જો એમાં પ્રારંભ મારે કરવાનો હોય. મારી ભક્તિના સન્દર્ભમાં જો આપ અનુગ્રહ વરસાવો તો કેમ ચાલે? મારી ભક્તિ કેવી હશે? (‘મત્પ્રસત્તેસ્ત્વત્રસાદસ્ત્વત્રસા-દાદિયં પુનઃ। इत्यन्योन्याश्रयं भिन्धि, प्रसीद भगवन्! मयि।।’) મારી ભક્તિ ફિક્કી-ફિક્કી ભલે હોય, તમારો અનુગ્રહ ભર્યો-ભર્યો હોવો જોઈએ.

શું મારે જ આ માર્ગે શરૂઆત કરવાની છે? ભક્તના આવા પ્રશ્નનો, ભગવદ્ ગીતાનાં બે સૂત્રોના સન્દર્ભમાં, સરસ જવાબ મળી શકે.

ભગવદ્ ગીતાનાં બે સૂત્રો છે : ‘उद्धरेद् आत्मनाऽऽत्मानम्’ અને ‘तेषामहं समुद्धर्ता...’ પહેલું સૂત્ર કહે છે કે ભક્ત પોતે જ ઊગ્રકાય. બીજું સૂત્ર કહે છે કે પરમાત્મા ભક્તોના ઉદ્ધારક છે. વિનોબાજીનું સરસ અર્થઘટન અહીં છે. વ્યક્તિ પ્રભુની દિશા ભણી મોં પણ ફેરવે નહિ તો શરૂઆત ન થઈ શકે. ભીતરી અવરોધ (સહજ મળ) દૂર થતાં ભક્તને ભક્તિમાર્ગનું આકર્ષણ જન્મે છે. અને જ્યાં એ પહેલું ડગ ઉપાડે છે ત્યાં તો... પરમ ચેતના તેને ઊગ્રકી લે છે.

ભક્તિમાર્ગમાં પછી જે રીતે ઊડી શકાય છે, દોડી શકાય છે; સ્પષ્ટ રૂપે લાગે કે ‘એ’ની કૃપા વિના આ અસંભવિત છે. ‘એ’ જ ઊડાડે છે. ‘એ’ જ દોડાવે છે.

‘पङ्क्तुं लङ्घयते गिरिम्’ નો એક સંદર્ભ અહીં સમજાય કે ભક્તે ખરેખરી અસાહાય દશા અનુભવી, ભક્તિમાર્ગે જવા માટેના પોતાના પાંગળાપાણાનો એને બોધ થયો અને પ્રભુએ એને ઊગ્રકી લીધો.

‘એ’ જ દોડાવે છે. તમે દોડશો તો થાક લાગશે. એ દોડાવશે... ને મઝા જ મઝા હશે.

કારમાં, મમ્મીના ખોળામાં બેસીને સો કિલોમીટર ફરી આવેલું બાળક કેવું તો તાજુંમાજું, કિલોલતું હોય છે. દેહ રજોટાયેલો પણ નથી કે થાકેલો પણ નથી. મઝાથી કહેશે : હું તો સો કિલોમીટર ફરી આવ્યો!

એ તમે જ હતા ને...!

પ્રભુની, એ પ્યારી માની ગોદમાં બેસીને કરાયેલ આ યાત્રાનું મઝાનું વર્ણન મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજે એમની પ્રસિદ્ધ સ્તવનામાં આપ્યું છે... શરૂઆત જ કેટલી હૃદયંગમ છે! ‘આનંદ કી ઘડી આઈ...’ હવે આનંદ જ આનંદ. ‘કર કે કૃપા પ્રભુ! દરિયાન દીનો, ભવ કી પીડ મિટાઈ... મોહનિદ્રા સે જાગૃત કર કે...’ મોહની નીંદમાંથી ઉઠાડ્યો પ્રભુએ. દર્શન પણ ‘એણે’ મને આપ્યું.

કેવડી મોટી સફર, મમ્મીની ગોદમાં...! ‘ત્યાગ વૈરાગ્ય સંયમ કે યોગ સે, નિઃસ્પૃહ ભાવ જગાઈ; સર્વસંગ પરિત્યાગ કરાકર, અલખ ધૂન મગાઈ... અપગત દુખ કહલાઈ...’ ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને સંયમ દ્વારા નિઃસ્પૃહ ભાવ પ્રભુએ આપ્યો. અને એ નિઃસ્પૃહતાને ઘેરી કોણે બનાવી? નિઃસંદેહ, ‘એણે’ જ. બીજું કોણ કરે? ને બીજા કોઈ આપે તો હું લઉં પણ કેમ? ‘અપગત-દુખ કહલાઈ.’ મને દુઃખોની પાર તમે મૂકી દીધો, પ્રભુ! કેટલી મોટી ભેટ તમે મને આપી...!

જોકે, મારી નજર ભેટ પર નહિ, તમારા તરફ છે. તમે આપો છો તે બધું કેટલું તો ગમે છે! શી રીતે બતાવું?

અને હજુ પણ તમારા તરફથી તો ભેટનો વરસાદ ચાલુ જ રહેવાનો છે : ‘અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક સુખકર, શ્રેણિ ક્ષપક મંડવાઈ; વેદ ત્રિનોં કા છેદ કરાકર, ક્ષીણમોહી બનવાઈ... જીવનમુક્તિ દિલાઈ...’ ક્ષપક શ્રેણી... ક્ષીણમોહદશા અને જીવનમુક્તિ.

જીવનમુક્ત દશા તમે આપવાના છો. અત્યારે એની આંશિક ઝલક અનુભવું છું ને મારી ચોપાસ આનંદના સાગરને હિલોળા લેતો જોઉં છું; એ આંશિક ઝલક આપે આપી શુદ્ધ વર્તમાનમાં રહેવાની શીખ આપીને. ફરિયાદની ભાષામાં કહું તો, તમે મારા ભૂતકાળને ભૂંસી નાખ્યો, ભવિષ્યની ચિન્તાને છીનવી લીધી... અને ઉદાસીન ભાવે, અલિપ્ત ભાવે શુદ્ધ વર્તમાનમાં રહેવાનું તમે શીખવ્યું.

એ તમે જ હતા ને!

એવા યોગીપુરુષોની સોબત તમે કરાવી, એવા ગ્રન્થો તમે મારી પાસે મૂક્યા, એ માટેની સજ્જતાને પણ તમે પરિપક્વ કરી... હા, ચૂપકે ચૂપકે તમે કર્યું. પણ હું મારી બંધ આંખોએ તમને, તમારી કૃપાધારાને ‘જોઈ’ રહ્યો છું, ઝીલી રહ્યો છું.

જોકે, આ ‘જોવાનું’ પણ તમે જ શીખવ્યું છે!

ને માટે તો તમે મને બહુ જ ગમો છો ને...! બહુ જ. બહુ જ.

માંગો અને તે મળશે જ

‘ઋષભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે, ઓર ન ચાહું રે કંત...’ ભક્તનું મધુરું નિવેદન છે : ‘ઋષભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો...’ સાધક તરફથી આવેલ સરસ નિવેદન આ : ‘ઓર ન ચાહું રે કંત...’ સાધનાપદ્ધતિના નાથ તરીકે આપના સિવાય કોઈને હું ઇચ્છતો નથી. અપ્રાપ્ત ગુણોને પ્રાપ્ત પણ પ્રભુ કરાવે. પ્રાપ્ત ગુણોનું સંરક્ષણ, સંવર્ધન પણ ‘એ’ની કૃપા જ કરે.

‘ઓર ન ચાહું રે કંત...’ પ્રભુને વિશિષ્ટ લયમાં કહેવાનો અંદાજ આ હોવો ઘટે : રોજ સવારે દેરાસરે પ્રાર્થના માટે જઈએ ત્યારે પ્રભુને પ્રાર્થીએ કે પ્રભુ! આ ગુણ તમે મને આપો!

કો’કનો કો’ક ગુણ જોયો, ગમ્યો; તરત આવ્યા પ્રભુની પાસે : ‘મને પણ આ ગુણ આપો!’ આમ પણ, મમ્મીની પાસે બાળક આ રીતે જ જશે ને? કો’કનું રમકડું ગમી ગયું... હવે? હવે શું? મમ્મીને કહેવાનું : ‘મારે જોઈએ. લાવો!’

અથવા તો કો’કે કંઈક કહ્યું. ગુસ્સો આવું-આવું થઈ રહ્યો છે. દોડ્યા ભગવાન પાસે : ‘મને ક્ષમાગુણ આપો!’

અને અહીં તો, માંગો એટલે મળે જ. કેટકેટલું ‘એણે’ આપ્યું છે!

‘તમે તો અમારા...’

આપવાની અવધિ ત્યારે આવે છે જ્યારે એ આપણને ‘એના’ સમક્ષ બનાવી દે છે. ‘એ’ આપણને એના સિંહાસન પર બેસાડે, આથી વધુ શું જોઈએ? ‘રીઝયો સાહિબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત...’ હવે શાશ્વતીમાં પરિણમેલ સંબંધ. ક્યારેય દૂરી નહિ, ક્યારેય બિદુરવાનું નહિ; મઝા જ મઝા.

‘રીઝયો સાહિબ...’ પરમપ્રિયને રીઝવવાના બેય માર્ગો આનંદઘનજીએ નાનકડાં ચરણોમાં કેવી રીતે મૂકી દીધા છે! તમે નાચતા જાવ, ગાતા જાવ અને પરમપ્રિય રીઝી ઊઠે...

વાહ! યોગીશ્વરો પણ જેને પામવો દુર્લભ કહે છે, એ પરમપ્રિય મને, આપણને આ રીતે મળી જાય?

કરવાનું શું?

પરમપ્રિયને પ્રિયતમ તરીકે આરાધવાનો અને એના માર્ગ પર ઓણે કહ્યું છે એ રીતે ચાલવાનું... (ચાલવાનું કે દોડવાનું? ચાલો ને તરો-તાજા થાવ. દોડો ને જોમ ઊભરાય...)

અને એટલે -

‘તમે તો અમારા, અમે તો તમારા...’ તમે અમારા હતા જ, આજે અમારું તમારામાં ભળવું શક્ય બન્યું. તમે બનાવ્યું ને!

અકારણ પ્રીતિ

એક મઝાનો પ્રશ્ન પહેલી કડી ગણગણતાં ઊઠી શકે: પહેલું ચરણ ‘ઋપભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે...’ અને બીજું ચરણ ‘ઓર ન ચાહું રે કંત...’ એ કમસર બીજા અને પહેલાં ચરણ તરીકે હોત તો શો ફરક પડત?

ઉત્તર સૂઝી આવે (કે એ સુઝાડે...!) કે પૂર આનંદઘનજી નિષ્કારણ પ્રીતિથી જે મીઠડો પ્રારંભ કરવા માગે છે તે માટે એમણે સ્વીકારેલો ક્રમ જ બરોબર છે.

કડીમાં ફરક હોત તો અર્થ એવો થાત કે મારી સાધના પદ્ધતિનું નાથત્વ એ કરે છે, માટે મને પ્રભુ બહુ જ ગમે છે... પણ ભક્ત તો નિષ્કારણ ભક્તિમાં રાગ્યતો હોય છે. ‘ઋપભ જિનેસર પ્રીતમ માહરો રે...’ ભક્ત ગણગણતો હોય. તમે એને પૂછો : શા માટે? એ કહેશે : આ જ મારું હોવું છે. ભક્ત ભક્તિ ન કરે તો એનું ભક્તત્વ ક્યાં રહે?

અકારણ પ્રીતિ... હા, અકારણ વત્સલ પ્રભુનો ભક્ત પણ કાંઈ જેવો તેવો નથી. એની પાસે છે અકારણ પ્રીતિ.

અકારણ પ્રીતિ જ મહત્ત્વની છે. તમે કોઈ પણ માને પૂછો કે તેણી શા માટે રાત-પરોઢિયાં કરે છે? શા માટે બાળકની સુખાકારી માટે તેણી આટલો બધો ભોગ આપે છે? એણી એમ નહિ જ કહે કે મારો આ દીકરો મોટો થઈને મારી સેવા કરશે, માટે અત્યારે હું એની સેવા કરું છું... ને આવું કહે તો માતૃત્વની ગરિમા કેટલી નીચે ઊતરે? મા પાસે બીજું કારણ નથી... એક જ કારણ છે : તે મારો દીકરો છે.

ભક્ત પાસેય બીજો કોઈ ઉત્તર નથી. એ તો કહેશે, ભક્તિ કર્યા વિના મારાથી રહેવાતું નથી... ભક્તિ જ મારો સ્વભાવ છે.

-1/2-

પ્રાતઃશગર્હ રૂ જગમાં સુદ કરૂ રૂ, પ્રાતઃશગર્હ ન કોથઃ
પ્રાતઃશગર્હ રૂ નિશ્ચાર્થિક કહો રૂ, સાયાર્થિક ધન ચોથ...૨

ભક્તિની/લોકોત્તર પ્રીતિની વ્યાખ્યા શી? ભક્તિયોગના ઉદ્ગાતા નારદ ઋષિએ ‘ભક્તિસૂત્ર’માં કહ્યું છે તેમ ભક્તોનાં કંઠેથી પ્રકટતાં ડૂસકાં એ ભક્તિ છે ને ભક્તની આંખોમાંથી ઝરતી અશ્રુધારા એ ભક્તિ છે, ને ભક્તનો રોમાંચિત થયેલ દેહ એ ભક્તિ છે. (‘કળ્થાવરોધ-રોમાશ્ચાશ્રુભિઃ પરસ્પરં લપમાનાઃ પાવયન્તિ કુલાનિ પૃથિર્વી ચા।’)

એ ભક્તિની દ્વિરૂપતાની મઝાની વાત નારદ ઋષિએ કહી છે. ભક્તિ એક બાજુ પરમ ચેતનાની સાથે એકાકાર બની જાય છે, તો બીજી બાજુ ભક્તિ અપરમ તત્ત્વો સાથે, ‘એ’ના સિવાયના બીજા કશા સાથે ભળતી નથી. (‘તસ્મિન્ અનન્યતા તદ્વિરોધિષુ ઉદાસીનતા ચ...’)

એટલે, ભાગવતી ધારામાં ભક્ત છે સાકરના ટુકડા જેવો, દુન્યવી પ્રવાહમાં ભક્ત છે પથ્થરના ટુકડા જેવો. એક જગ્યાએ લગાવ. બીજી જગ્યાએ અ-લગાવ.

‘નૈનન મેં બસો...’

પ્રભુને જોવાના હોય ત્યારે આંખો પ્રસન્ન-પ્રસન્ન બની રહે. ‘મારાં નયાણાં લંપટ જોવે કાણ કાણ તુજ જો...’ ને દુનિયાને જોવાની હોય તો...? એ આંખ

છે સુરદાસની આંખ. ઉપનિષદો એને નિમિલિત-ચક્ષુતા કહે છે. મીરાં કહે છે : ‘ઊલટ ભઈ મેરે નૈનન કી...’ પછી એ ઊલટા બનેલા નયનમાં પ્રભુ વસે. ‘નૈનન મેં બસો મેરે...’

અને પ્રભુના શબ્દો સાંભળતાં તો... હૃદય કંપે... ધ્રૂજે... મીરાં યાદ આવે : ‘સબદ સુણંતાં મેરી છતિયાં કંપે...’ પરમપ્રિયનો શબ્દ...

મહાસતી સુલસાને પ્રભુની ‘ધર્મલાભ’ પ્રસાદી સાંભળતાં જે આનંદ થયેલો... ‘મારા પ્રભુએ મને યાદ કરી...!’

ક્યારેક આવું થાય છે : સ્વાધ્યાય કરતા હોઈએ, એકાદ સૂત્ર આગળ સ્થિર બની જઈએ. પ્રભુની કરુણા હૃદયને વલોવી નાખે... આવડા મોટા ભગવાન મારા જેવા ટિનકુડા ભક્ત (?) ને આ રીતે સંબોધે!

આજે જ આચારંગ સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરતાં ‘ળો લોગસ્સેસણં ચરે...’ સૂત્ર આગળ અટકી જવાયું. લોકૈપાણામાં રાચવાના પ્રસંગો તો અવાર-નવાર આવી જ જતાં હોય છે. આજે આવો જ એક પ્રસંગ સામે હતો અને જાણે કે પ્રભુની કરુણાએ હાથ પકડીને એ ખાડામાં પડવા જતાં મને બચાવ્યો. ભગવાન મારા જેવા નાનકડા માણસને જ્યારે વાત્સલ્યસાબર

ભાષામાં કહે કે “મારા લાલ! તારે લોકૈપાણામાં જવાનું નથી...” ત્યારે એ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થાય જ કેમ? અને મારા મુખમાંથી પેલી સ્તવનાની પંક્તિ નીકળી પડે છે : ‘પણ નવિ ભય મુજ, હાથો હાથે તારે તે છે સાથે રે...’

અલગાવ બિન્દુ

નારદ ઋષિએ ભક્તિનાં બે સ્વરૂપ કેવાં તો સરસ બતાવ્યાં : પરમાત્માને વિષે અનન્યતા, એ સિવાયની તમામ ઘટનાઓ પરત્વે ઉદાસીનતા.

જોકે, ‘પરમાત્માને વિષે’ એ તો મારો અનુવાદ છે. નારદ ઋષિ તો ‘તેને વિષે’ (‘તસ્મિન્’) જ કહે છે. તે એટલે જ પરમાત્મા... તે એટલે કોઈ વ્યક્તિ નહિ, કોઈ પદાર્થ નહિ; તે એટલે પરમાત્મા...

તેને વિષે અનન્યતા... એ અને હું, એ અને હું... કરતાં કરતાં ક્યારેક ‘એ’ જ બગી રહે. ‘હું’ ઓગળી જાય... આ અનન્યતા/એકાકારતા સુધી પહોંચવું છે.

પરંતુ ત્યાં સુધી ન પહોંચાય ત્યાં લગી શું કરવું? પરમાત્માથી ભિન્ન તત્ત્વોને વિષે ઉદાસીનતા. આપણી ભાષામાં કહીએ તો અ-લગાવ, નૉન-અટેગમેન્ટ. ‘તસ્મિન્ અનન્યતા તદ્વિરોધિષુ ઉદાસીનતા ચા’

પરમાત્માથી ભિન્ન ‘હું’ છું... તો

‘હું’ પ્રત્યે પણ અલગાવ-બિન્દુ ઉભારવાનું છે. એક ‘હું’ એવું છે જે પરમાત્મામાં ભળી જવાનું છે; તેનો વાંધો નથી. પરમાત્મામાં ન ઓગળનાર ‘હું’થી દૂરી ઊભી કરવાની છે.

સુગરક્યુબ / સાકરના ચોસલા પર પ્લાસ્ટિકનું આવરણ હોય તો પાણીમાં કે દૂધમાં કે કોફી-ચામાં એ સુગર ક્યુબને નાખતાં પહેલાં પેલું પ્લાસ્ટિકનું આવરણ હટાવી લઈએ એના જેવું આ થયું.

ભક્તિની અનૂદી વ્યાખ્યા

આ પૃષ્ઠભૂ પર બીજી કડીને ગણગણીએ : ‘પ્રીતરાગાઈ રે જગમાં સહુ કરે રે, પ્રીતરાગાઈ ન કોય.’

સહેજ ઊભા રહીએ. નિષેધાર્થક રીતે વાતની માંડણી કેમ? એ આપણા સન્દર્ભમાં છે. પ્રીતિને નામે સ્વાર્થપરસ્તીનો ઝેર પ્યાલો પીવા જનાર, હોઠે માંડનાર આપણને પૂ. આનંદઘનજી અટકાવે છે : ‘નહિ, આને પ્રીત ન કહી શકાય. બધા લોકો વહેમોમાં હોય છે કે અમે પ્રીત કરીએ છીએ, પ્રીતિની ધારામાં વહીએ છીએ... ક્યાં છે ધારા?’ સામે પૂછીએ આપણે : તો ક્યાં છે પ્રીત? શી છે પ્રીતિની વ્યાખ્યા? ‘પ્રીતરાગાઈ રે નિરુપાધિક કહી રે...’ કેટલી સરસ વ્યાખ્યા! જ્યાં નિરુપાધિકતા ત્યાં પ્રીતિ, ભક્તિ... પ્રેમ માટે પ્રેમ. તું મને ચાહે તો હું તને ચાહું આ ઉપાધિ છે. સોદાબાજી છે.

તડપન

મીરાં કહી શકે કે ‘તડફ તડફ જીવ જાસી...’ કેટલું તડપાવશો મને? પણ મીરાં એમ નથી કહી શકતી કે મારી આટલી ભક્તિની સામે તમે કેમ દર્શન-સુખ ન આપ્યું? ભક્તિ કરવી... પૂરા જીવનને દાવ પર લગાવી દેવું... એ મીરાંની બાજુ, કોઈ પણ ભક્તની બાજુ ખૂલતી વાત છે. ‘તેણે’ શું કરવું જોઈએ એ વાતમાં ભક્ત ક્યારેય પડ્યો નથી, પડતો નથી.

પ્રેમ બેલિ બોઈ...

એકપાક્ષિક પ્રેમ અહીં જ વિસ્તરે છે. શી એ સમયની વેદનાની મીઠાશ... અદ્ભુત... શબ્દોની પાર...

છતાંય, પૂજ્ય રામવિજય મહારાજ જેવા ભક્તોએ એ એકપક્ષીય પ્રેમની વેદનાની મધુરપને વર્ણવવા પ્રયત્ન કર્યો છે : ‘તુજ સાથે જે પ્રીતડી, અતિ વિષમ ખાંડાધાર...’ એકપક્ષીય પ્રેમ એટલે તલવારની ધાર પર ચાલવાનું... ભક્ત ઝૂંચ્યા જ કરે, રડ્યા જ કરે અને એને લાગે કે સામે પક્ષે..., પરમ ચેતનાની બાજુએ, એની નોંધ પણ લેવાતી નથી. ઘોઘ ઘડા આંસુ ઠાલવ્યાં જ કરો. જોકે પ્રેમની, ભક્તિની વેલને ઉગાડવા માટેનો બીજો માર્ગ છે પણ નહિ. મીરાંની કેફિયત કેટલી તો મસ્ત છે : ‘અંસુઅન સીંગ સીંગ, પ્રેમ બેલિ બોઈ...’

‘તુજ સાથે જે પ્રીતડી, અતિ વિષમ ખાંડાધાર...’ એકપક્ષીય પ્રેમની વેદનાનો અથાહ સાગર અહીં દેખાય. પણ એક જ ક્ષણમાં ચિત્ર બદલાઈ જાય છે : ‘પણ તેહના આદર થકી, તસ ફળ તણો નહિ પાર...’ એ વેદનામાં જ્યાં ઊંડાણ આવ્યું ત્યાં આનંદ જ આનંદ...

એકપક્ષીય પ્રેમ એટલે નિરુપાધિક પ્રેમ. સામી બાજુથી શું મળે છે તેની વિચારણા વિના ગુપચુપ, પ્રભુનાં ચરણોમાં સર્વસ્વ નિછાવર કરી દેવું.

સ્વયંસંપૂર્ણ છે ભક્તિ

બીજી વાત એ પણ છે કે ભક્તને ભક્તિ વિના બીજું બપે પણ શું? શાંડિલ્ય ઋષિ કહે છે તેમ ભક્તિ સ્વયંસંપૂર્ણ છે. ‘સા મુખ્યેતરા-નપેક્ષિત્વાત્.’ તેને... ભક્તિને બીજા કોઈ સાધનની જરૂરિયાત નથી રહેતી...

ભક્તિ એટલે પ્રભુનાં ચરણોમાં પોતાને સમર્પિત કરી દેવાનું. આ સમર્પણ અહંકાર-નિર્મૂલનના રૂપમાં સાધનાની સરસ પૃષ્ઠભૂમિ બની જાય છે. એટલે ભક્તિ ભક્તિ તો છે જ, સાધના પણ છે.

સાધક પોતાના તરફથી ઊઠવાની ગેષ્ટા કરે તેને સાધના કહેવામાં આવે છે, પ્રભુ તરફથી વરસાતા સંપ્રસાદને માત્ર જ્યારે ઝીલવામાં આવે છે ત્યારે એ ભક્તિ કહેવાય છે. ભક્તનું અન્તસ્તર એક જ વાત રટતું હોય છે : ‘પ્રભુ! મને તારો!’ પ્રભુની અનંત શક્તિ પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય ત્યારે ભક્ત પોતાના તરફથી તરવાની કોશિશ કેમ કરશે? એ તો કહેશે: ‘આ બેકો! તારવો હોય તો તારી દે... નહિતર, બેકો છું તારાં ચરણોમાં...’

યા તો તું મારો હાથ પકડ... એ માટે હું ગાઈશ : ‘બૈયા તો પકર હે શંગેશ સ્વામ!’ ને છતાંય તું બાવડું નહિ પકડે તો હું તારાં ચરણોને પકડીશ.

ભક્તિ... જ્યાં ભક્ત સામે છેડેથી શરૂઆત કરાવે છે. ‘ન ક્રિયાકૃત્યનપેક્ષણાત્ જ્ઞાનવત્’ કર્તૃત્વનો ભાર ન હોવાથી ભક્તિ નિર્ભાર છે, મઝાની મઝાની છે. અને શાંડિલ્ય ઋષિ ઉમેરે છે કે ભક્તિમાં પ્રભુનો સંપ્રસાદ હોવાથી ફળની અનંતતા છે. ‘અત એવ ફલાનન્ત્યમ્...’

જ્યાં આપણે હોઈએ, ફળ સીમિત રહેશે; આપણી જેમ. જ્યાં પ્રભુનો જ પ્રવેશ છે; ફળ અસીમ છે. ફળની અનંતતા અને ભક્તની અમૃત તત્ત્વની પ્રાપ્તિ. કહે છે શાંડિલ્ય ઋષિ : ભક્તિમાં સ્થિત વ્યક્તિ અમૃતત્વને પામે છે. (તત્સંસ્થસ્યામૃતત્વોપદેશાત્...)

‘પ્રીતરાગાઈ રે નિરુપાધિક કહી રે...’ જ્યાં ભક્તના તમામ ગણિતનો, કહો કે ભક્તનો પોતાનો જ છેદ ઊડી જાય તે નિરુપાધિકા ભક્તિ.

આમ પણ ભક્તિ શબ્દનો એક અર્થ ભાગાકાર થશે જ. ભલેને ભક્ત 16ની રકમ રૂપે રહ્યો. પરમાત્મા રૂપી 4ની સંખ્યા વડે ગુરુ ભાગશે (વચ્ચે ભક્ત; એક કર્ણ પર પ્રભુ, બીજી બાજુ ગુરુ) ત્યારે શૂન્ય જ રહેવાનું છે ને!

પ્રેમમાં ગણિત કેવું?

નિરુપાધિકતા... તમામ ગણતરી-ઓની પાર. પેલા ભક્તની વાત યાદ આવે; જેને એક લાખ મંત્રનો જાપ કરવાનો વિચાર થયો. નદી કાંઠે સવારે જાય. માત્ર દૂધ પીએ. એકાંતમાં જાપ કરે. એક ભરવાડણને કહેલું એટલે એ દૂધ આપી જાય... મંત્ર જાપ કરતાં ભક્ત ગણતરી માટે નદીકાંઠાના કાંકરાનો ઉપયોગ કરે.

એકવાર ભક્તે જોયું કે ભરવાડણ પોતાને દૂધ આપે છે ત્યારે વજનિયાથી માપીને આપે છે. પછી દૂધ વધેલું હતું તે નજીકમાં ઘેટાં ચરાવતા ભરવાડને માપ્યા વગર આપી દે છે.

ભક્તે બીજા દિવસે આ વિષે પૂછતાં શરમાઈને ભરવાડણે કહ્યું : એની જોડે મારું સગપણ થયેલ છે. એની સાથે મારું દિલ મળેલ છે. ને જ્યાં દિલ મળેલ હોય ત્યાં ગણતરી કેવી?

ભક્તને આ જવાબ ગમી ગયો ને તરત એણે વિચાર્યું : મારું ભગવાન જોડે દિલ મળ્યું છે કે નહિ? જો મળેલ હોય તો શા માટે આ ગણતરી?

‘સોપાધિક ધન ખોય...’ ઉપાધિ/અપેક્ષા જન્મી તો ભક્તનું ભક્તિધન ઘૂ... ભક્તની કોઈ અપેક્ષા નથી. ‘તું આપે તે લેવું છે. તું કરાવે તે...’

-1/3-

કોઈ કંત કાળ કાષ્ઠ ભક્ષણ કરે રૂ મિલચું કંતને શાય.
ત્રે મેઝી નાંવે કહ્યું ચુંભવે રૂ મેઝી જામ ન જાય...૩

લક્તિયોગાચાર્ય આનંદધનજી મહારાજ ભક્તની વેદનાને શબ્દોમાં બાંધે છે : ‘નિરંજન નાથ મોહિ કેસે મિલેંગે?’

‘કેસે મિલેંગે?’ કઈ વિધિ, કઈ રીત... કયો માર્ગ... પરમાત્મા મને મળી જાય...

‘દૂર દેખું મૈં દરિયા ડુંગર, ઊંચે બાદલ નીચે જમીયું તલે..’ દરિયા જોયા, ડુંગર જોયા, વાદળો જોયાં ને પાતાળ જોયું...

પણ આખરે, બહાર તો અન્તર્યામી મળે શી રીતે? રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની પ્રસિદ્ધ કથાની જેમ, કદાચ, આનંદધનજી અહીં વિરહ વેદનાને ગાઢ બનાવી રહ્યા છે.

મઝાની કથા ટાગોરે લખી છે : ‘એ’ અંદર હતા. બારણાની તિરાડમાંથી મૈં જોયું કે તેઓ સિંહાસન પર

આરૂઢ હતા. કેવું અપાર રૂપ...! પણ હું તરત પાછો ફરી ગયો. અને દૂર જઈ પોકારવા માંડ્યો : ‘એ’ ક્યાં છે...? પ્રભુ! તમે ક્યાં છો?

શા માટે...? ભક્ત શા માટે આત્મછલના કરે છે? એટલા માટે કે જો ‘એ’ મળી જાય તો પછી શું કરવું? વિરહ વેદનાનું માધુર્ય ન રહે ને?

માટે અવિરત શોધ ચાલુ. ક્યાં છે ‘એ’? જોકે ખબર છે કે ‘એ’ ક્યાં છે! ‘ધરતીમેં ઢૂંઢૂં તિહાં ન પિછાનું, અગનિ સહું તો મેરી દેહ જલે...’ પાતાળમાં જોયું... ધરતી પર ફરી ફરીને જોયું... વને, વને... વૃક્ષે, વૃક્ષે... કહો કે પાંદડે પાંદડું જોયું... ક્યાંય ‘એ’ નથી. અગ્નિ જવાળામાં ‘એ’ હશે? પણ અગ્નિમાં તો હું પેસું કેમ? મારી દેહ બળી જાય ને! હા, હૃદય તો બળેલું-જળેલું છે જ...

મિલસ્યું કંતને ધાય...

આ પૃષ્ઠભૂ પર કડીને જોઈએ, જે પરમપ્રિયને મેળવવા માટેના માર્ગોની ચર્ચા કરે છે. દુન્યવી પ્રેમના સંદર્ભમાં પરમપ્રિયના પ્રેમની રીતિની મધુરી ચર્ચા કડી છેડે છે.

દુન્યવી પ્રેમમાં વ્યક્તિ ક્યાં સુધી જાય છે? ‘કોઈ કંત કારણ કાષ્ઠ ભક્ષણ કરે રે, મિલસ્યું કંતને ધાય...’ બે સજ્જતાની અહીં ચર્ચા છે. શારીરિક સ્તર પર દેહને હોમી દેવાની તૈયારી છે. જન્માન્તરે પણ આ પતિ મળશે આવી સંભાવનાને લઈને સતીઓ ગિતા પર હસતાં મુખે ચડી જતી. શરીરને પૂરેપૂરું નિગોવી દેવાની ક્ષમતા... માનસિક સ્તર પરની સજ્જતા : એ પતિ મળશે ત્યારે ઉત્સાહથી ભેટી પડવાની ઉત્સુકતા. ‘મિલસ્યું કંતને ધાય...’

પરમપ્રિયને મેળવવા માટે આ સજ્જતાઓ ચાલશે? જવાબ નકારમાં છે. દેહ હોમવાનો નથી. અહીં દેહ પરનો અધ્યાસ છોડવાનો છે. દેહ પ્રત્યેનું મમત્વ મૂકવું પડશે.

અને બીજી વાત : દોડવાથી કંત નહિ મળે. સ્થિર થવાથી મળશે. ‘નિજ ગુણ સ્થિરતા ચરણ તે પ્રણમો, નિશ્ચય શુદ્ધ પ્રકાર...’

અંગુલિમાલ

અંગુલિમાલ તે સમયનો કુખ્યાત ડાકુ હતો. લોકોની આંગળીઓને કાપીને તેનો હાર કરી પોતાના ગળામાં એ પહેરતો. એકવાર એ વૃક્ષ નીચે ઊભો હતો. અને બુદ્ધ મંથર ગતિએ ચાલતાં એ બાજુ આવી રહ્યા છે. અંગુલિમાલે બૂમ મારી : ‘ઊભો રહે!’ બુદ્ધ પગને ધીરેથી ઊગ્રકતાં, સ્મિત વેરતાં કહે છે : ‘હું તો ઊભેલો જ છું. તું ઊભો રહે ને!’

આ સ્મિત, કહેવાની આ છટા, આ નિર્ભયતા... અંગુલિમાલ સ્તબ્ધ બન્યો. થોડોક નજીક આવ્યો, પૂછે છે : ‘મને આમાં સમજણ ન પડી. તમે ઊભેલા શી રીતે? સ્થિર શી રીતે? હું અસ્થિર શી રીતે?’

બુદ્ધ કહે છે : ‘હું સ્વમાં સ્થિર છું. સ્વસ્થ છું. તું તારામાં ક્યાં છે?’ થોડીક વિચારણા અને અંગુલિમાલનું બુદ્ધનાં ચરણોમાં સમર્પિત થવું.

‘એ મેળો નવિ કહિયે સંભવે રે...’ દેહ હોમવાથી કે દોડીને ભેટી પડવાની કામનાથી કંત નહિ મળે. કારણ કે પ્રભુ સાથેનું મિલન શાશ્વતીના સંદર્ભમાં કરવું છે. સંદર્ભ અલગ છે ત્યારે વિધિ અલગ જ રહેશે. ‘મેળો ઠામ ન ઠાય...’ અસ્થિર મિલનનો શો અર્થ?

આગળની કડીમાં કહેશે તેમ મિલન છે ધાતુમિલાપ... પરમાત્માની સાથે એકાકાર થઈ જવું...

જીવન આના માટે જ છે.

અને તો, દેહ-બોધને/હું-બોધને મિટાવવો રહ્યો. નિજ ગુણોમાં સ્થિરતા કરવી રહી.

‘તુમ મિટો તો...’

સંતની પાસે યુવાન આવ્યો. એણે પૂછ્યું : ગુરુદેવ! પ્રભુની સાથે મિલન સાધવાની કઈ વિધિ? પ્રભુ વિના તો જીવાય કેમ? ગુરુદેવ! માર્ગ બતાવો!

સંતે એક નાનકડું સૂત્ર આપ્યું : ‘તુમ મિટો તો મિલના હોય...’ તું તારા હું-ભાવને ઓગાળી દે, પિગાળી દે; પ્રભુની સાથે મિલન હાથવેંતમાં!

સુલસા, ચન્દનબાળા અને રેવતી મીટીને પામી ગયાં પ્રભુને. ‘તુમ મિટો તો મિલના હોય...’ અને આ ન મીટવું જ સ્વગુણની ધારામાં જવામાં અવરોધક બનતું હતું. એક બાજુ ઓગળવાની શરૂઆત, બીજી બાજુ સ્વગુણમાં ઠહેરવાની વાત : પ્રભુનું મિલન નજીક, નજીક...

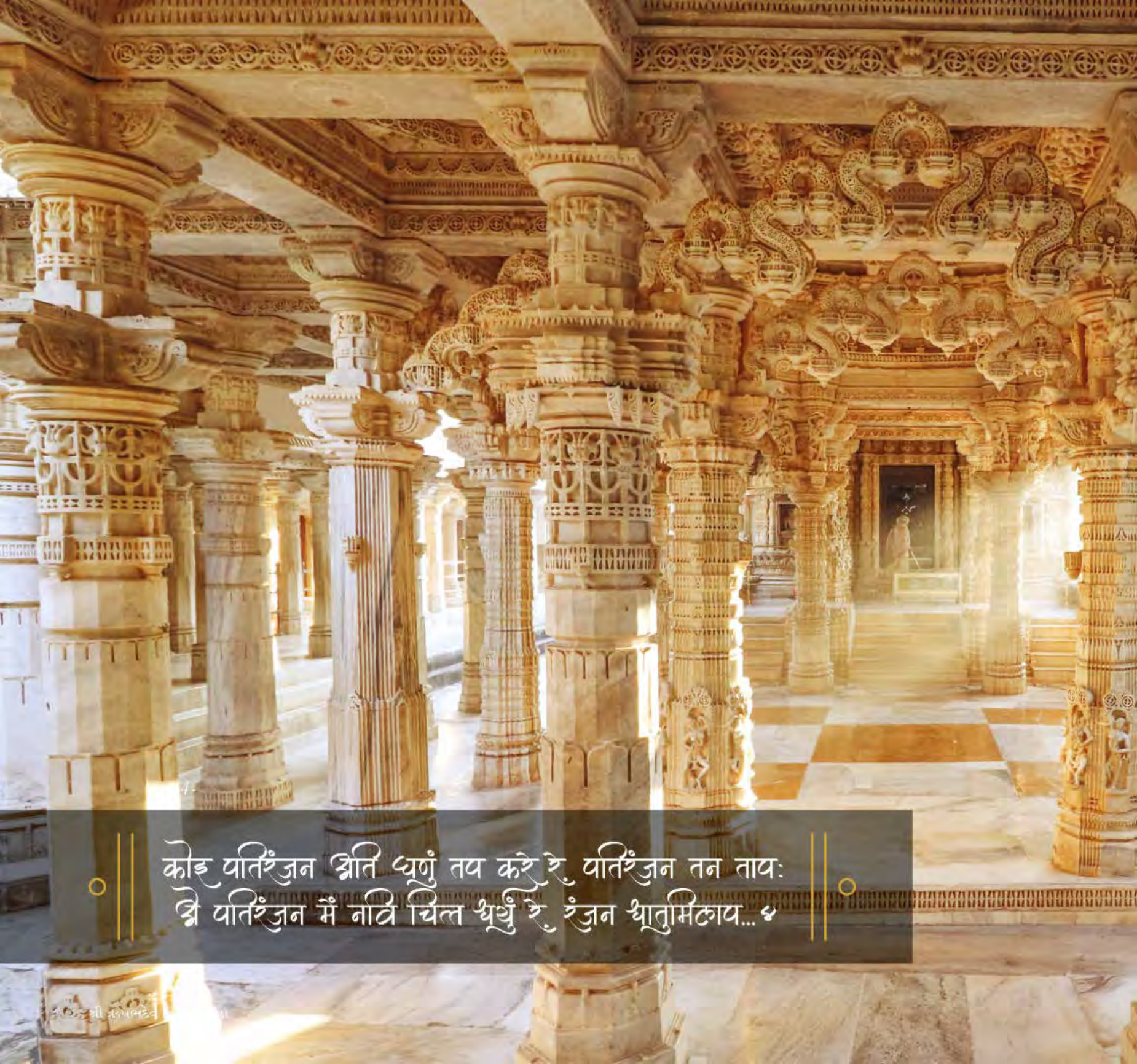
મીટો અને પામો.

ઓગળો અને પ્રભુ સાથે શાશ્વતીના લયમાં સંબંધ બાંધો...

ઓગળો, પીગળો...

માટીનો આ પિંડ (કાયામાં હુંપણાની બુદ્ધિ, પદાર્થોમાં મારાપણાની બુદ્ધિ) ઓગળી જાય, માટી (હુંભાવની) કણ કણ થઈને વેરાઈ જાય; એ માટે ડૂબવું રહ્યું હવે.

કાંઈ રહેવાના દિવસો હવે પૂરા થયા.

॥ कोइ यतिशंजुन श्रिति धरुं तय करे रे यतिशंजुन तन तापः
श्रे यतिशंजुन में नवि चित्त धर्यु रे शंजुन श्रातुमिकाय... ॥

‘પતિરંજન તન તાપ...’ તનતાપ ઇશારો છે. તન-તાપ એટલે જ્ઞાનનાં ઊંડાં મૂળિયાં વગરનો ત્યાગ. તનને માત્ર તપાવવાથી પરમપ્રિય મળી ન શકે.

ઉપાય છે ધાતુમિલાપ.

બંધ આંગોની સામે દેખાય છે ગૌતમસ્વામી. અષ્ટાપદ પર તેઓ ગડી રહ્યા છે : સૂર્યનાં કિરણોને પકડીને. તપસ્વી ઋષિઓ કોંક પહેલા ને બીજા પગથિયે ગઢીને બેઠેલા. તેઓ તો આશ્ચર્યગકિત થઈ ગયા. કઈ રીતે તેઓ ગઢી ગયા!

આ બનેલી ઘટનાને સાધના-કથાના પ્રતીક રૂપે જોઈએ ત્યારે મઝાનાં ઈંગિતો મળે.

અષ્ટાપદ... આઠ પગથિયાં/ગકોવાળી ભીતરની સંરંગના, હિન્દુ સાધના પદ્ધતિમાં પટ્ટગક મનાયાં છે, પણ અન્ય સાધના પદ્ધતિમાં આઠ પણ મનાયાં છે; તો આઠ ગકવાળો ભીતરનો અષ્ટાપદ ગિરિ. ઉપર છે શિખર : સહસ્રાર. ત્યાં રત્નમય પ્રભુભિંગો છે. સહસ્રારમાં તો પ્રકાશ જ પ્રકાશ હોય ને!

સહસ્રાર છે હજાર પાંગડીવાળું કમળ... જે મૂરઝાયેલું પેડેલું હોય છે. ગુરુના સ્પર્શથી તે ખીલી ઊઠે છે. અને નીચેથી, મૂલાધારથી ઊઠીને પણ સહસ્રાર તરફ ગડી શકાય છે.

ગુરુદેવનાં ગરણોમાં પ્રણિપાતનો આ જ અર્થ હોય છે. તેઓ શિર પર હાથ ફેરવે. શક્તિ ઊર્ધ્વગામિની બને...

પણ સાધક કેવો હોય?

ગૌતમ... ગાયથી પણ વધુ પવિત્ર. સૂર્ય એટલે આત્મા. અને તેનાં કિરણો - અનુભવ કિરણો.

તો, સાધક ગુરુઆજ્ઞા પૂર્વક સમ્યક્ રીતે જઈને પ્રભુને મેળવી શકે. પણ માત્ર શરીરને સુકાવવું, તપાવવું એ માર્ગ ન હોઈ શકે. ‘કોઈ પતિરંજન અતિ ઘણું તપ કરે રે, પતિરંજન તન તાપ...’ પતિને મેળવવા માટેનું તપ... પણ તપ એટલે માત્ર શરીરને સૂકવવાની વાત નથી અહીં. વૃત્તિઓને સૂકવવાની વાત છે.

જ્ઞાનસારની તપની વ્યાખ્યા અદ્ભુત છે : ‘કર્મણાં તાપનાત્ તપઃ.’ કર્મોને તપાવે તે તપ.

ધાતુમિલાપ

એ તપ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ છે... બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ... અહીં એ માટે સરસ શબ્દ વપરાયો છે : ધાતુમિલાપ. લયના અર્થમાં છે ધાતુમિલાપ...

માત્ર તનતાપ રૂપ બાહ્ય તપ નહિ પણ લય રૂપ ધાતુમિલાપ - જે અભ્યન્તર તપ છે - તે પ્રભુના મિલનનો માર્ગ છે. ‘રંજન ધાતુ-મિલાપ.’ પરમપ્રિયને રીઝવવા માટે જોઈશે ધાતુમિલાપ.

‘રીઝવવો એક સાંઈ...’ એ જ્યારે જીવનનું લક્ષ્ય હોય છે ત્યારે માર્ગ હોય છે ધાતુમિલાપ.

ધાતુમિલાપ... વીતરાગની ધાતુ સાથે સાધકની ધાતુનું મિલન... જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની ધારામાં સાધકનું વહેવું, ડૂબવું.

ધાતુમિલાપ :

જ્ઞાતાભાવ, દ્રષ્ટાભાવ, ઉદાસીનતા...

જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર... જ્ઞાતાભાવ, દ્રષ્ટાભાવ અને ઉદાસીનતા...

જ્ઞાતાભાવ... નિર્લેપતાની પૃષ્ઠભૂ પરનું જાણવું. અહીં માત્ર જાણવાનું છે. જ્ઞેયો-પદાર્થો સાથે બંધાવાનું અહીં નથી.

પદાર્થને તમે પદાર્થ તરીકે જાણો છો. સારાપણા કે નરસાપણાનો બોધ અહીં નથી... સાધુ ભિક્ષા લઈને આવશે - પ્રભુએ કહેલ વિધિ પ્રમાણે - ત્યારે ગણિત આ હશે : મોક્ષના સાધનરૂપ દેહને ટકાવવા કશુંક આપી દેવું. મોટરને ચલાવવા ડ્રાઈવર તેમાં પેટ્રોલ કે ડીઝલ ભરાવે તેમ...

ભિક્ષા લઈને આવેલ સાધુ આ પ્યારી, પ્યારી ગાથાને રટતો હોય છે : ‘અહો જિણેહિં અસાવજ્ઞા, વિત્તી સાહુણ્ણદેસિયા; મુક્ખસાહુણ્ણ હેઉસ્સ, સાહુદેહસ્સ ધારણા...’ અહોભાવના લયમાં અહીં દોડવાનું થાય છે... ભગવાને કેવી સરસ આ વિધિ બતાવી છે કે મોક્ષના સાધનરૂપ દેહનું પોષણ થાય અને કોઈ જાતનું પાપ ન લાગે... પ્રભુ પર ઓવારી જવાય છે.

જ્ઞાતાભાવ... રોટલી ઘીવાળી છે કે લુખ્ખી છે એની જોડે કોઈ સંબંધ નથી. એ શરીરને ટકાવવા માટે ચાલે તેમ છે આટલું જ જોવાયું છે...

ન ગમો, ન અણગમો

દ્રષ્ટાભાવ... દૃશ્યો જોડે અહીં સંબંધ નથી. માત્ર જોવાપણું છે. લીલોતરીથી આચ્છાદિત આંખોને ઠંડક આપનાર બગીચો જોવાય તોય રાગ નથી, રણની વેરાન ધરતી જોડે અણગમો નથી.

એક આચાર્ય ભગવંત પોતાના શિષ્યો સાથે વિહારમાં હતા. રસ્તામાં એક વૃક્ષ નીચે બેસવાનું થયું ત્યારે સામે જ લહેરાતા ઉપવનને જોઈ તેની અનુમોદના ન થઈ જાય તે માટે આચાર્ય ભગવંતે શિષ્યોને ત્યાં સમજાવ્યું કે વૃક્ષ અને વેલને પત્તે પત્તે કઈ રીતે, કેટલી વાર આપણે જન્મ્યા છીએ... એવી વેધકતા સાથે એમણે વાત કરી કે શિષ્યોને ભવભય પેદા થાય.

‘બુંદ સમાના સમુંદ મેં...’

જ્ઞાતાભાવ અને દ્રષ્ટાભાવમાં ઉદાસીનભાવ જેટલો ઉમેરાતો જાય તેમ જ્ઞાતાભાવ, દ્રષ્ટાભાવ વધુ ને વધુ નિર્લેપ બનતા જાય...

આ છે ધાતુમિલાપ.

સંત કબીર કહે છે : ‘બુંદ સમાના સમુંદ મેં...’ જીવનના બિન્દુને પરમાત્માના સિન્ધુમાં ભેળવી દેવું... અને ત્યારે? શું ઘટે છે એ વખતે? ‘સમુંદ સમાના બુંદ મેં...’ ભક્તની નાનકડી કાયામાં પરમચેતનાનો સમંદર ઘૂંઘવે... ધાતુમિલાપ : પરમપ્રિય સાથેના અભેદાનુભવની એક ઝલક...

-1/5-

કેટલાક ભક્તો, સાધકો કહે છે કે પ્રિયતમને રીઝવવા માટે આપણે શું કરી શકીએ? એ બાજુથી જ બધું કામ થશે. અલક્ષ્ય પરમાત્માની અલક્ષ્ય લીલા લાખો ઇચ્છાઓને પૂરી કરે છે... તો પછી આ નાનકડું કામ પણ તે જ કરશે. આપણે શા માટે કરીએ?

પરમાત્માની લીલા... અને પરમાત્માની પરમ ઉદારીનતા... લીલા વિરુદ્ધ ઉદારીનતાને આ કડી ચર્ચે છે.

ચર્ચાની પૃષ્ઠભૂ જોઈએ : આપણું સ્તવન-સાહિત્ય ઇશ્વર-કર્તૃત્વની વાતોથી ભરેલું પડ્યું છે. પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજને ('કાળ સ્વભાવ ભવિતવ્યતા, તે સઘળા તારા દારો રે; મુખ્ય હેતુ તું મોક્ષનો, એ મુજને સબળ વિશ્વાસો રે...') વાંચો કે પૂ. જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજને કે પૂ. ઉદયરત્નજી મહારાજની સ્તવના વાંચો ('દેવ! કાં એવડી વાર લાગે?'); તમને પ્રભુસત્તા પર જ સંપૂર્ણ ભાર જતો વરતાશે.

પ્રભુસત્તા, પ્રભુશક્તિ... લીલા... 'હારીએ નવિ પ્રભુબળ થકી, પામીએ જગતમાં જીત રે...' ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે.

આ પ્રભુબળ/લીલા એક તરફ, પરમચેતનાની ઉદારીનતા બીજી તરફ; આ બે વચ્ચે સામંજસ્ય શી રીતે?

કોઈ કહે છેલા રે શિલ્પ શિલ્પ તળી રે, તુલ્ય પૂરે મન શ્રાવ્ય;
દોષશૂન્યને ઠીલા નવિ ઘટે રે, ઠીલા દોષ વિલાસ... ૬

કર્તૃત્વ અને ઉદાસીનતા

પરમાત્માની તરફ કર્તૃત્વ નથી, પરમ ઉદાસીનતા છે. પણ એ પરમ ઉદાસીનતા જ ભક્તની બાજુએ કર્તૃત્વમાં ફેરવાય છે.

ભક્તના છેડેથી ઘટનાને જુઓ, માત્ર પ્રભુનું કર્તૃત્વ દેખાય. પરમાત્માનું સમવસરણ અને તેમનાં પ્રાતિહાર્યો... અસંખ્ય લોકો માટે તરવાનું સાધન. પણ એ તો ભક્તની બાજુ. પેલી બાજુ શું? પરમ ભોગની દેખીતી સ્થિતિમાં પરમ યોગ, ગહન ઉદાસીનતા. આ ઉદાસીનતાની સરસ અભિવ્યક્તિ પૂજ્ય કાન્તિવિજય મહારાજ આપે છે : ‘ત્રિગો રતન સિંહાસન બેસી, ચિહું દિશિ ચામર ઢળાવે રે; અરિહંત પદ પ્રભુતાનો ભોગી, તો પણ જોગી કહાવે રે...’ અને પછી ઉમેરે છે : ‘ભેદ લહું નહિ જોગ જુગતિનો, સુવિધિ જિણંદ! બતાવો...’ પ્રભુ! તમારી આ યોગસાધનાનો મર્મ મને સમજાવો ને!

એક બાજુ ત્રણ ભુવનની ઋદ્ધિ ઝાંખી પડે તેવું ઐશ્વર્ય, બીજી બાજુ પરમ અનાસક્તિ... મને આ ઐશ્વર્યની પૃષ્ઠભૂ પરની અનાસક્તિ સમજાવો ને!

ઇશ્વર અનુભવની ઘટના

ભક્તિયોગના ઉદ્ગાતા પૂજ્યપાદ જંબૂવિજયજી મહારાજ મહારાષ્ટ્રના વિહારમાં હતા ત્યારે એક પ્રોફેસર સાથે ઇશ્વર-કર્તૃત્વના સંબંધમાં ચર્ચા થઈ. પ્રોફેસરે કહ્યું કે, મહારાજશ્રી! ઇશ્વર માત્ર અનુભવની ઘટના છે. એ ખંડનનીય પાર છે, મંડનનીય પાર છે. આખરે, તમારા ખંડન કે સમર્થનનું ત્યાં શું મૂલ્ય હોઈ શકે?

‘પરમ અક્રિયતા અમૃત પીધું...’

આ પૃષ્ઠભૂ પર કડીને જોઈએ : ‘કોઈ કહે લીલા રે અલાખ અલાખ તાણી રે, લાખ પૂરે મન આરા; દોષરહિતને લીલા નવિ ઘટે રે, લીલા દોષ વિલારા...’

પરમચેતનાની બાજુથી લેવાયેલ આ ચિત્ર છે. ‘અલક્ષ્ય પરમાત્માની અલક્ષ્ય લીલા લાખો ઇચ્છાને પૂરી કરે છે, આ વાત બરોબર નથી. રાગ-દ્વેષ આદિ દોષોથી મુક્ત પરમાત્મામાં લીલા નથી હોતી... લીલા રાગ કે દ્વેષને કારણે થાય છે. નથી પરમચેતનાને કોઈ પ્રત્યે રાગ, કે નથી કોઈ પ્રત્યે દ્વેષ... એટલે ત્યાં કર્તૃત્વ જ નથી... પરમ અક્રિયતા છે. (દેવગંદ્રજી મહારાજ : ‘પરમ અક્રિયતા અમૃત પીધું...’) પણ એ પરમ અક્રિયતા જ ભક્તની બાજુએ સંપ્રસાદમાં ફેરવાય છે.

પરમ અક્રિયતા ને સંપ્રસાદ (‘તિત્થયરા મે પસીયંતુ...’) નું આ કેવું મઝાનું સાયુજ્ય!

ચિત્તપ્રસન્ને રે પૂજન કલ્પ કહ્યું રે, પૂજા અર્ચંડિત શ્રેષ્ઠ;
કપટરહિત થઈ શ્રીતમ શ્રિયુગા રે, શ્રીનંદવ્યન પદ રહુ... ૬

ચિત્તપ્રસન્નતા એ પરમાત્મ-પૂજનનું ફળ છે. પૂજ્ય જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજ આ કડીના સ્તબકમાં ચિત્તપ્રસન્નતાનો અર્થ નિર્વિકાર/નિર્વિકલ્પ ચિત્ત કરે છે. એટલે કે નિર્વિકલ્પતા કારણ છે. નિર્વિકલ્પતાની પૃષ્ઠભૂ પર ચિત્તપ્રસન્નતા પનપે છે.

ઘાતુમિલાપ સુધી જે સાધક જવા માંગે છે, તેનું ચિત્ત નિર્વિકાર/નિર્વિકલ્પ બનેલું હશે જ.

ચિત્તની એ અવસ્થા પર, પછી વીતરાગતાનો ઢોળ ચડવા માંડશે.

પતંજલિ ઋષિ યાદ આવે : ‘નિર્વિચારવૈશારદ્યોઽધ્યાત્મસંપ્રસાદઃ...’ નિર્વિચારની વિશારદતા/કુશળતાની ભૂમિકા પર અધ્યાત્મનો સંપ્રસાદ ઊતરે છે.

નિર્વિચારની વિશારદતા એટલે શુદ્ધ વર્તમાનમાં જીવવાની ક્ષણો. શંકરાચાર્ય કહે છે તેમ, ‘અતીતાનનુસન્ધાનં ભવિષ્યદવિચારણમ્ । ઔદાસીન્યમપિ પ્રાપ્તે...’ વીતેલી કે ભવિષ્યની ઘટનાઓનો વિચાર સુદ્ધાં નહિ. માત્ર ઉદારસીનભાવે વર્તમાનમાં રહેવું. વિકલ્પોની ધૂળને થોડી બેસી જવા દેવી.

સઘન મૌન

મને એક ધ્યાનના નિષ્ણાતે કહેલું કે પ્રતિક્રમણ આદિ અનુષ્ઠાનની પૂર્વે દશથી પંદર મિનિટ સુધી સઘન મૌન રાખવું. નવકાર મંત્ર આદિનું સ્મરણ કરવું. એમણે ઉમેર્યું : પ્રતિક્રમણ પહેલાં જ તમે કો'કની જોડે કશું બોલીને ગયા હશો તો શરૂઆતની દશેક મિનિટો મનમાં એની ગડમથલ ચાલ્યા કરશે : 'આને બદલે આમ બોલાયું હોત તો...'

બુદ્ધ અને આનંદ

બુદ્ધ પટ્ટશિષ્ય આનંદ જોડે ચંક્રમાણમાં હતા. નાનકડો વહોળો આવ્યો. પરંતુ 5-7 ગાડાંઓ હમાણાં જ પસાર થયેલ હોઈ પાણી ડહોળાયેલું હતું. આનંદને પાણી લાવવા બુદ્ધે કહ્યું. આનંદ કહે : 'ભગવન્! આ તો પીવાલાયક નથી...' બુદ્ધ ત્યાં વૃક્ષ નીચે બેઠા. થોડીવાર પછી આનંદને કહ્યું : 'હવે જરા જો તો...' આનંદે નવાઈ વચ્ચે જોયું : પાણી એકદમ સ્વચ્છ.

બુદ્ધે કહ્યું : આ વહોળો મન જેવો છે. પાણી લેતાં પહેલાં પાણીને થોડો સમય આછરવા દેવું પડે તેમ મનને સાધના પહેલાં થોડીવાર નિર્વિકલ્પ રાખવાથી તે શુદ્ધ બનશે.

મંઝિલ : પગલાંનો સરવાળો

નિર્વિકલ્પતાની ગાદર પર પ્રભુના સંપ્રસાદને ઝીલવાનો... 'ચિત્તપ્રસન્ને રે પૂજન ફળ કહ્યું રે...' પ્રભુની ભેટ ઝીલી... આપણે હવામાં જ ઊડીએ ને!

આ લય અખંડ રીતે ચાલ્યા કરશે : 'પૂજા અખંડિત એહ...' અને એ જ અખંડતા હુંભાવને વિસર્જિત કરશે. 'કપટરહિત થઈ આત્મ અરપણા રે...' વિચાર અને અહંકારની જુગલબંધી હતી. વિચાર ખરી પડ્યો તો અહંકાર કોના બળ પર રહે?

કપટ ભીતર ત્યારે હોય છે જ્યારે થોડુંક જ સમર્પણ હોય અને બાકીનું બચાવી રાખેલ હોય. હું ઘણીવાર વિચારું છું કે પ્રભુનાં ચરણોમાં મેં શું ધર્યું? પૂર્વાવસ્થાના નામને મેં છોડ્યું, તે વેશને મેં છોડ્યો; પણ મનનું શું? એ જ જરીપુરાણું મન મારી પાસે નથી ને?

ગુરુદેવે આપેલ નવું નામ જો મારી પાસે છે ને પ્રભુનો પ્યારો, પ્યારો વેષ મારી પાસે છે; તો મન મારું શા માટે?

પ્રસન્નચિત્ત પ્રભુએ આપેલ મન છે. અને એ મળશે ત્યારે...? મારું પૂરું અસ્તિત્વ આનંદથી ઝૂમી ઊઠશે. આનંદઘન પ્રભુનાં ચરણોમાં નાનીસી રેખા જેવું આ અસ્તિત્વ... 'આનંદઘન પદ રેહ...' પરમના સિંધુમાં ભળેલું મારું નાનકડું બિન્દુ.

પ્રારંભમાં ભળીશ, બિદુરીશ... ભળીશ, દુઝટો પડીશ... ને એમ કરતાં એકવાર અખંડાકાર મિલન... આ પગલાંઓનો સરવાળો તે જ તો મારી મંઝિલ છે ને! 'હવાને હવાલે'માં શ્રી મુનિચન્દ્ર વિજયે મૂકેલી કાવ્ય પંક્તિ યાદ આવે :

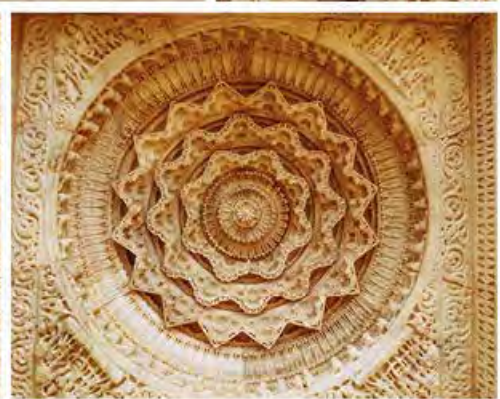
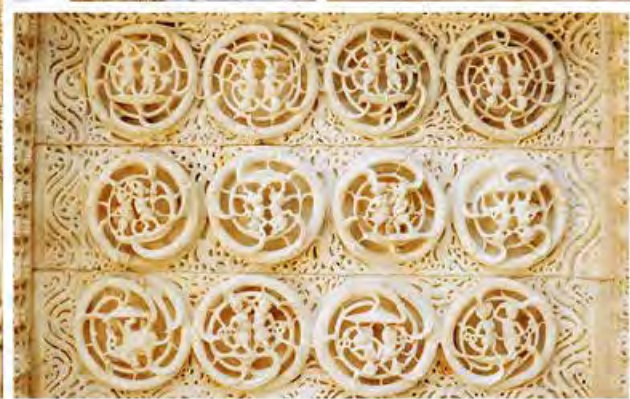
રેખાઓમાં રહ્યો અડોઅડ, બિંદુઓનો ફાળો;
મંઝિલ બીજું કાંઈ નહિ, બસ પગલાંનો સરવાળો.

ઉપસંહાર

પરમાત્માને પ્રિયતમ તરીકે લેખીને શરૂ થયેલી આ મઝાની યાત્રા. કોઈ યાત્રા આટલી સુખપ્રદા, આનંદપ્રદા હોઈ ન શકે.

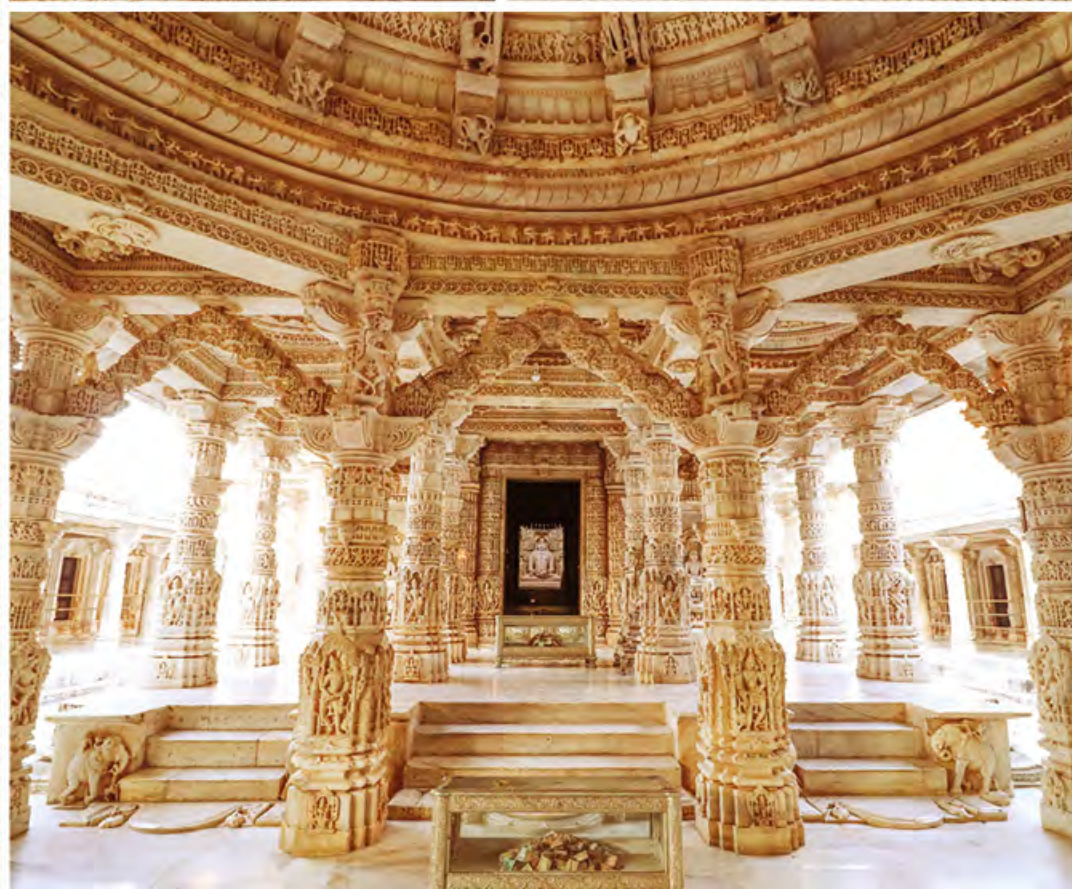
નિરુપાધિક ભક્તિ, ભક્તિ માટે ભક્તિ. ભક્તિને કેન્દ્રમાં રાખીને આખીય સ્તવના વહી છે. પ્રભુનાં ચરણોમાં આપણી પ્રાર્થના હો : પ્રભુ! અમનેય નિરુપાધિકા ભક્તિ આપો!

श्री
अजितनाथ
जिन स्तवना

શ્રી અજિતનાથ જિન સ્તવના

પંથડો નિહાળું રે બીજા જિનતણો રે, અજિત અજિત ગુણધામ;
જે તેં જીવ્યા રે તિણે હું જીતીયો રે, પુરુષ કિરયું મુજ નામ...1

ચરમ નયાણ કરી મારગ જોવતાં રે, ભૂલ્યો સયલ સંસાર;
જિણે નયાણે કરી મારગ જોઈએ રે, નયાણ તે દિવ્ય વિચાર...2

પુરુષ પરંપર અનુભવ જોવતાં રે, અંધો અંધ પલાય;
વસ્તુવિચારે રે જો આગમે કરી રે, ચરાણ ધરાણ નહીં ઠાય...3

તર્ક વિચારે વાદ પરંપરા રે, પાર ન પહુંચે કોય;
આભિમત વસ્તુ રે વસ્તુગતે કહે રે, તે વિરલા જગ જોય...4

વસ્તુવિચારે રે દિવ્યનયાણ તણો રે, વિરહ પડ્યો નિરધાર;
તરતમ જોગે રે તરતમ વાસના રે, વાસિત બોધ આધાર...5

કાળસંધિ સહી પંથ નિહાળશું રે, ઓ આશા અવસંન;
ઓ જન જીવે રે જિનજી! જાણજો રે, 'આનંદઘન' મત અંબ...6

સ્તવનનો અર્થ

- 1) હું બીજા ભગવાનના માર્ગને જોઉં છું... કેવા છે ભગવાન અજિતનાથ? કોઈનાથી જીતી ન શકાય તેવા ગુણોના ભંડાર રૂપ પ્રભુ છે. પણ પ્રભુ! તમે જે રાગ-દ્વેષાદિ દોષોને જીતી ચૂક્યા છો; એમનાથી હું જિતાઈ ગયો છું... હું ભક્ત તો આપનો ક્યાં રહ્યો? ગુણોનો અંશ આવે તો ભક્ત... દોષોને અમુક સીમા સુધી સમાપ્ત કરી દઉં તો પુરુષ... પણ એવું પૌરુષ પણ મારામાં ક્યાં છે?
- 2) ચામડાની (બહારની) આંખો વડે તમારા માર્ગને જોતાં આંખો સંસાર ભુલાવામાં પડ્યો છે... તમારા માર્ગને તો માત્ર દિવ્યનયન વડે જોઈ શકાય.
- 3) અનુભૂતિ વિહોણી વ્યક્તિઓની પરંપરા દ્વારા થતી કોરા શબ્દોની ફેંકફેંક આંધળાની પાછળ આંધળો જાય તેવી નિરર્થક ગેષ્ટા છે. ઊંડાણથી વિચારીએ તો લાગે કે, તારા માર્ગ પર એક ડગલું પણ કેમ મૂકવું?
- 4) કોરા તર્કોથી માત્ર વાદની પરંપરા ચાલશે; પાર નહિ પામી શકાય પ્રભુનાં વચનોનો. પોતાની માન્યતાને વચ્ચે લાવ્યા વગર અભિમત - સજ્જનો દ્વારા સમ્યક્ રૂપે મનાયેલ વસ્તુ - ને તે રૂપે (જે છે તે રૂપે; પોતાની માન્યતાનો ઢોળ ચડાવ્યા વિના) બતાવનારી વ્યક્તિઓ વિરલ જ હોય છે.
- 5) ઊંડાણથી વિચારીએ તો દિવ્યનયનનો અત્યારે વિરહ છે. એટલે અત્યારે તો ઉપલબ્ધ સંતોનો યોગ અને એમના યોગથી વાસિત થયેલી આપણી (આપણા ક્ષયોપશમને અનુરૂપ) વાસના/ભાવના જ પ્રભુના માર્ગને જોવામાં કામ લાગશે.
- 6) વાસિત બોધ અને કાળલબ્ધિ આ બે પ્રભુના માર્ગને જોવાનાં શ્રેષ્ઠ, હાથવગાં માધ્યમો છે. કાળલબ્ધિ - કાળની પરિપક્વતા થશે ત્યારે પ્રભુના માર્ગને હું જોઈશ જ, આ શ્રદ્ધાના સહારે જ તો હું જીવી રહ્યો છું.

સાધના સંકેત

- શિષ્ય હોય તદ્દદષ્ટિક, શિષ્ય હોય પંથધ્યાતા.
- અનપેક્ષા, અનુત્સુક્તા, સ્વાસ્થ્ય, પરમાનંદ.
- દેહમાં રહે; રમે નહિ; તે પુરુષ.

- દિવ્યનયન એટલે કેવળજ્ઞાન અથવા વિશિષ્ટ શ્રુતધરતા આદિ.

- અનુભૂતિવંત પુરુષના અનુભૂતિરસે ભર્યા શબ્દો.

- બુદ્ધિ અને અહંકારની જુગલબંધી.

- વાસિત બોધ.

- કાળલબ્ધિ.

પંથડો નિહાવ્યું રે બીજા બિન તળો રે, અખિત અખિત ગુણધામ;
બે તેં બીત્યા રે ત્રિણે હું બીતીયો રે, પુરુષ કિસ્યું મુજ નામ...૧

અચારાંગ સૂત્રમાં શિષ્યનું એક સરસ વિશેષણ છે: ‘પંથણિજ્ઞાઈ’. સરસ પૃષ્ઠભૂ છે. ગુરુદેવ ઉપાશ્રયમાં હતા ત્યારે શિષ્ય હતો તદ્દદષ્ટિક (તદ્દદિઠીએ). ગુરુદેવને નિહાળી રહેલો... અપલક નેણે... પણ ગુરુદેવ બહાર પધાર્યા છે બીજા શિષ્યોને લઈને, આ શિષ્ય ઉપાશ્રયમાં છે; હવે એ શું કરે? ગુરુદેવ તો છે નહિ. ત્યારે ગુરુદેવ જે માર્ગે પાછા ફરનાર છે એ માર્ગને જોયા કરે. ‘પંથણિજ્ઞાઈ’.

ભક્તની પ્રતીક્ષા વિરહાન્વિત શબ્દોમાં ઊતરે ત્યારે... ‘પંથડો નિહાળું રે બીજા જિન તણો રે...’ ભગવાનનો માર્ગ હું જોયા કરું છું.

મીરાંના ભીના-ભીના શબ્દો યાદ આવે : ‘કોઈ કહિયો રે પ્રભુ આવન કી... આવન કી મનભાવન કી...’ મીરાં પૂછે છે સંતોને, ભક્તોને, યોગીઓને : જરા મને કહોને, પ્રિયતમ ક્યારે આવશે? મનભાવન, મીઠા-મધુરા સમાચાર મને આપોને? ‘એ’ ક્યારે આવશે? ક્યા માર્ગે આવશે? ‘એ’ના માર્ગનું ધ્યાન કર્યા કરું.

તમારા આનંદને કોણ છીનવી શકે?

‘પંથડો નિહાળું રે...’ જોવો છે માર્ગ... વિચારવા છે પ્રભુના ગુણો. કેવા છે ભગવાન? ‘અજિત અજિત ગુણધામ...’ અજિત ગુણોના ભંડાર રૂપ છે અજિતનાથ ભગવાન. કોઈ ન જીતી શકે તેવા ગુણો પ્રભુ પાસે છે...

પ્રભુ અજિત ગુણધામ હોય તો એમનો ભક્ત કેવો હોય? ભક્ત વિજેતા, અપરાજિત શી રીતે બની શકે એનો મજાનો ક્રમ ‘યોગસાર’ ગ્રન્થે આપણને બતાવ્યો છે : નિરપેક્ષતાથી અનુત્સુકતા, તેનાથી સુસ્થતા/સ્વસ્થતા... અને એ જ છે પરમ આનંદ. હવે તમે વિજેતા... કોઈ તમને પરાજિત ન કરી શકે. કોઈ તમારા આનંદને લૂંટી ન શકે.

લાઓત્સે.

લાઓત્સે કહેતા : ‘હું ક્યારેય હારું નહિ.’ રાજાની રાભામાં એકવાર મહા આવ્યો. ઘણાં ચન્દ્રકો છાતી પર લગાડેલાં... કહ્યું રાજાને : ‘છે તમારી પાસે કોઈ પહેલવાન? હોય તો આવી જાય મારી સામે.’

લાઓત્સેએ પૂછ્યું : ‘શું કરવું છે?’ પેલો કહે : ‘લડાઈ કરવાની...’ લાઓત્સે સૂઈ ગયા. પેલો કહે : ‘એમ નહિ...’ લાઓત્સે : ‘તારે આખરે તો મને નીચે પાડવો છે ને? તો પહેલેથી હું એ રીતે પડી જાઉં. શો વાંધો છે?’

મહા માથું કૂટ્યું : ‘આ માણસને કેમ હરાવવો?’ બીજાને હરાવવાની અપેક્ષા હોય તો કડાકૂટ કરવી પડે. જેને એવી ઈચ્છા જ ન હોય, પહેલે ઘડાકે જ જે પરાજિતની ભૂમિકા ભજવવા તૈયાર હોય એ વિજેતા જ છે ને! તમે એને કેમ હરાવી શકો?

આપણે કેમ પરેશાન બનીએ છીએ? કો’કે કહ્યું : ‘તમે સ્તવન ગાયું પણ મજા ન આવી...’ જરૂર આ એ વ્યક્તિનો અભિપ્રાય હોઈ શકે. આપણને એની જોડે શું લેવાદેવા? આપણે તો પ્રભુનાં ચરણોમાં સ્તવના પેશ કરેલી. કો’કને સારી લાગી હોય તો એ જાણે, ન સારી લાગી હોય તો એ જાણે...

બેલ બગાડી નાખે છે અપેક્ષા... મંદિરે ગયા. ઘણા માણસો હતા. સ્તવન બોલ્યા... ઊંડે ઊંડે એમ હતું કે આથી બીજાઓ કેવા પ્રભાવિત થશે... અને કો’કે પાછળથી કહ્યું : ‘મજા ન આવી.’ બેલ બગાડી ગયો. પણ બગાડનાર કોણ? આપણી અપેક્ષા... નહિ કે પેલી વ્યક્તિના શબ્દો.

અનપેક્ષા, અનુત્સુકતા, સ્વસ્થતા

યોગસારનો મઝાનો ક્રમ છે : 'નૈરપેક્ષ્યાદનૌત્સુક્યમનૌત્સુક્યાચ્ચ સુસ્થતા।
સુસ્થતા ચ પરાનન્દસ્તદપેક્ષાં ક્ષયેન્મુનિ:॥'

અનપેક્ષા પહેલું ચરણ છે. અનુત્સુકતા બીજું ચરણ ને ત્રીજું સ્વસ્થતા...

અપેક્ષાથી ઉત્સુકતા જન્મે છે.

તમારી અપેક્ષા હોય કે અમુક વ્યક્તિ તમને સારી કહે તો સારું. હવે તમે કો'કને પૂછશો : પેલા ભાઈ તમને મળ્યા'તા? મારા માટે કંઈ કહેતા હતા...?

શા માટે આવી ઉત્સુકતા આવી? સામી વ્યક્તિનો અભિપ્રાય એની પાસે. તમારે એની જોડે શું? સાધકે તો એટલું જ પૂછવું છે ગુરુને કે, 'હું પ્રભુના માર્ગ પર બરોબર છું ને?' દુનિયા આમાં આવે જ છે ક્યાં? અને એટલે સાધક પાસે એક ત્રિકોણ હોવો જોઈએ : પ્રભુ, ગુરુ અને પોતે. ચોથું કોઈ નહિ...

ઉત્સુકતા તમારી સ્વસ્થતાને તોડી નાખશે. પેલી વ્યક્તિનો અભિપ્રાય તમારા માટે સારો હશે તો તમે રતિ/હર્ષનાં મોજાં પર સવાર થશો અને એ વ્યક્તિનો અભિપ્રાય બરોબર નહિ હોય તો...? દુઃખ, શોક, અરતિ...

શા માટે બીજાને આપણે આપણો આનંદ સોંપી દઈએ? મહાત્મા બુદ્ધને કો'કે ગાળો આપી. બુદ્ધ શાન્ત રહ્યા. કોઈ પ્રતિક્રિયા નહિ. પટ્ટશિષ્ય આનંદે એ વિષે પૂછતાં બુદ્ધ બોલ્યા : ગુનો એ માણસે કર્યો - ગુસ્સો કરવાનો, હું શા માટે એની સજા ભોગવું? એના શબ્દો એની પાસે...

ન હોય અપેક્ષા, ન હોય ઉત્સુકતા તો અસ્વસ્થ તમે થશો જ કેમ? ન રહે બાંસા, ન બજે બાંસુરી...

સ્વસ્થતા આપણી ધારાનો અનૂકૂળ શબ્દ છે. અંગ્રેજીના હેલ્થ શબ્દનો પર્યાય આરોગ્ય હોઈ શકે, રોગનો અભાવ; સ્વાસ્થ્ય જુદી સંઘટના છે.

ઘણીવાર કો'ક પૂછે : તમે સ્વસ્થ છો? આપણે કહેતા હોઈએ છીએ : 'હા, હું સ્વસ્થ છું.' બરોબર આપણે સ્વ-સ્થ છીએ? આપણે આપણી ભીતર છીએ? સ્વસ્થ હોવું એટલે પોતાની/પોતાના ગુણોની સાથે રહેવું. આ સ્વસ્થતા એ જ પરમ આનંદ છે.

...અને ગળું થયું ઠપ્પા!

એકવાર જૂનાડીસામાં ધાર્મિક અધ્યાપકોની શિબિર હતી. દૂર દૂરથી અધ્યાપકો આવેલા. અને મારું ગળું તે જ દિવસોમાં થયું ઠપ્પા! બાજુવાળો પાણ ન સાંભળી શકે એવો અવાજ...

મેં કહ્યું : (અલબત્ત, લાગીને...) કંઈ નહિ, પ્રભુની આ ઈચ્છા હશે. એક મૌન શિબિર પાણ ક્યારેક જોઈએ ને! મેં ઉમેર્યું : તમે તો શિક્ષિત વ્યક્તિત્વો છો. તમને ખ્યાલ છે કે ગુરુનું વ્યાખ્યાન બરોબર તો મૌનમાં જ જોઈએ. અને જિજ્ઞાસુઓના સંશયો છેદાઈ જાય. ('ગુરોસ્તુ મૌનં વ્યાખ્યાનં, શિષ્યસ્તુ છિન્નસંશય:....')

‘પુરિ શેતે ઇતિ પુરુષ:....’

પણ આ તો એક આદર્શ છે : જે ભવિષ્યમાં આપણે મેળવશું. અત્યારે શું? અત્યારની સ્થિતિ આ છે : ‘જે તેં જીત્યા રે તિણે હું જીતીયો રે, પુરુષ કિસ્યું મુજ નામ?’ રાગ, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા આદિ જે તત્ત્વો પર પ્રભુએ વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે, તે બધાં તત્ત્વો સાધક પર સવાર થઈ ગયાં છે.

વેદના દ્રવી ઊઠી છે આ પંક્તિમાં : ‘પુરુષ કિસ્યું મુજ નામ?’ આ બધાં તત્ત્વોથી જો હું પરાજિત હોઉં તો હું પુરુષ શેનો?

પુરુષની સાધનાપરક આ વ્યાખ્યા બહુ સરસ છે : ‘પુરિ શેતે ઇતિ પુરુષ:....’ જે માત્ર દેહમાં રહે; રમે નહિ; તે પુરુષ...

હું દેહભાવથી પર ક્યારે ઊઠીશ, પ્રભુ?

‘પણ ભગતે અમ મનમાંહિ પેઠા...’

બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ (દ્વિતીય અધ્યાય, પંચમ બ્રાહ્મણ) નો મંત્ર યાદ આવે :

પુર: સ પક્ષી ભૂત્વા પુર: પુરુષ
આવિશત્ ઇતિ
સ વા અયં પુરુષ:॥

[પક્ષીનું રૂપ ધારણ કરીને પરમ આત્માએ - પુરુષ રૂપે, પુર (શરીર)માં પ્રવેશ કર્યો.]

ભક્ત તો ભગવાનને કહેતો જ આવ્યો છે :

‘સાત રાજ અળગા જઈ બેઠા,
પણ ભગતે અમ મનમાંહિ પેઠા...’

ભક્ત ભક્તિ દ્વારા પ્રભુનો પોતાની ભીતર પ્રવેશ કરાવી શકે છે. પણ આવો પ્રવેશ ન થયો હોય, ગુણાત્મક ચેતના પોતાની ખીલી ન હોય તો પોતે પુરુષ પણ શી રીતે?

નીચે જળરાશિ, ઉપર અફાટ આકાશ

રિચાર્ડ બકના પ્રસિદ્ધ પુસ્તક ‘જોનાથન લિવિંગ્સ્ટન રીગલ’માં જોનાથન પક્ષીની છટપટાહટ કેવી તો મુગરિત બની છે? જોનાથનને નથી ખાવા-પીવામાં રસ, નથી બીજી સામાન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં રસ; એ તો અનંત અવકાશમાં ઊંચે ને ઊંચે ઊડવા મથે છે. નીચે અગાધ સમુદ્ર, ઉપર અફાટ આકાશ; જોનાથન પક્ષી પોતાના ઉડ્યનથી બંને વચ્ચેના અંતરને લોપી દેવા મથે છે.

ભક્ત પણ છે જોનાથન પક્ષી જ : પોતાની અંદરના અસીમ આકાશમાં ઊડનારો. પરમાત્માની ગુણરાશિને પ્રાપ્ત કરવા મથનારો.

ચરમ નયણ કરી મારગ બોવતાં રે, ભૂલ્યો સયલ સંસાર
બિળે નયણે કરી મારગ બોડ-એ રે, નયણ તે દિવ્ય વિચાર...

પરમપ્રિયના મારગને શી રીતે જોવો? એ માટે બહારની આંખો પર વિશ્વાસ રાખ્યો તો ચૂક્યા. બુદ્ધિ પર વિશ્વાસ રાખ્યો તો ગયા.

‘ભૂલ્યો સયલ સંસાર...’ પંક્તિ કહે છે કે જેણે જેણે બહારની આંખો પર વિશ્વાસ રાખ્યો તે બધા જ ભૂલા પડ્યા. ‘સયલ’ શબ્દ પોતાની જાતને સાધક કે ભક્ત માનતા વ્યક્તિત્વોને પણ ભુલભુલામણીની રમતનો ભોગ બનેલ માને છે.

આ સંદર્ભમાં ‘સમાધિશતક’ની એક કડી જોવી ગમશે : ‘યા બિન તું સૂતો સદા, યોગે ભોગે જેણ; રૂપ અતીન્દ્રિય તુજ તે, કહી શકે કહો કેણ?’ કડી કહે છે કે જો વ્યક્તિએ પોતાના સ્વરૂપનું આદ્ય ભાન ન મેળવેલ હોય તો તે ભોગની દુનિયામાં તો સૂતેલ હતો જ; યોગની દુનિયામાં પણ તે સૂતેલ છે.

દિવ્ય નયન

ચામડાની આંખો પ્રભુનો માર્ગ ન જોઈ શકે. ન બુદ્ધિનો એમાં ગજ વાગી શકે... તો, પ્રભુનો માર્ગ શી રીતે નિહાળવો? 'નયણ તે દિવ્ય વિચાર...' દિવ્યનયન વડે પ્રભુના માર્ગને જોઈ શકાય.

દિવ્ય નયન એટલે કેવળજ્ઞાની ભગવંત અથવા પૂર્વધર મહાત્મા આદિ શ્રુતધર મહાપુરુષો.

આવા ભગવંતોની ઉપસ્થિતિ... માર્ગ સ્પષ્ટ... માત્ર દોડવાનું જ રહે... કેવું સૌભાગ્ય હોત જો એ કાળમાં જન્મ્યા હોત તો...!

અરે, ભક્તિયોગના ઉદ્દગાતા પૂજ્યપાદ આનંદધનજી કે પૂજ્યપાદ દેવગંદ્રજી મહારાજ જેવા સદ્ગુરુઓનું ઉપનિષદ મળ્યું હોત તોય કેવું સારું હતું!

પૂ. આનંદધનજી અને પૂ. ઉપાધ્યાયજી

ગુરુદેવની આંખો... ગુરુની આંખોને જોઈ શકો તો ત્યાં છે માત્ર પરમાત્મા, પરમાત્માને ભેટવાની તમન્ના, ત્યાં છે પરમાત્માનો માર્ગ...

ગુરુનાં નેત્રો... રહીમ યાદ આવે : 'પ્રીતમ છબિ નૈનન બસી, પર છબિ કહાં સમાય?' ગુરુની આંખોમાં છે માત્ર પરમાત્મા... પછી સંસારની છબી ત્યાં ક્યાંથી ઝલકે?

પૂ. આનંદધનજી મહારાજ પાસે સાધના-જગતની આણસુલગી ગુત્થીઓ સુલઝાવવા, સમજવા ઉપાધ્યાય યશોવિજય મહારાજ મેડતા શહેરમાં ગયેલા. કથા કહે છે કે ઉપાધ્યાયજીએ શ્રાવકોને પૂછ્યું કે પૂજ્ય આનંદધનજી ભગવંત કયા ઉપાશ્રયમાં છે?

શ્રાવકોએ કહ્યું કે, ભગવન્! તેઓ તો જંગલમાં રહે છે અને જંગલમાં પણ કોઈ ચોક્કસ સ્થળ નથી હોતું; પણ આપ અહીં ઉપાશ્રયમાં સ્થિરતા કરો. બે-ચાર દિવસો અગૂઠ આપને અહીં ભેટો થશે. કારણ કે પાંચ-પંદર દિવસો તેઓ અહીં પધારતા હોય છે.

ઉપાધ્યાયજી ત્યાં રોકાયા. પ્રવચનોમાં લોકો ઉભરાવા માંડ્યા. એક સવારે પ્રવચન ચાલુ ને પૂ. આનંદધનજી આવ્યા. દેસારે દર્શન કર્યા. બહાર નીકળ્યા. 'અરે, પ્રભુની વાણી ચાલી રહી છે. ચાલો, પ્રભુની વાણીને સાંભળું... પ્રભુના શબ્દો...'

પૂ. આનંદધનજીએ કાયા શાલમાં ઢબૂરેલી. ઢાઢી પણ શાલમાં. શિયાળાનો સમય ને ઘણા માણસો શાલ ઓઢીને બેઠેલા. પૂ. આનંદધનજી હોલમાં એક ખૂણે બેસી ગયા.

બે ક્ષણ... બોલતાં, બોલતાં ઉપાધ્યાયજીની દૃષ્ટિ એ ખૂણા પર પડી. માત્ર બે આંખો બહાર દેખાય. ચોંકી ગયા એ જોતાં જ ઉપાધ્યાયજી... આ જ તો આનંદધનજી છે!

વ્યાખ્યાન થોભાવ્યું. પોતે ત્યાં ગયા. ઝૂક્યા. વંદન કર્યું. કહ્યું : મહાત્મન્! પાટ પર પધારો... આનંદધનજી પાટ પર બિરાજ્યા, ઉપાધ્યાયજી નીચે બેઠા... જ્ઞાનગોષ્ઠિ ચાલી. ઉપાધ્યાયજીની સાધનાજગતની ગુત્થીઓ સુલગી.

આપણે એ જોવું છે કે ઉપાધ્યાયજીએ બે આંખો જોતાં શી રીતે નક્કી કર્યું કે આ જ આનંદધનજી!

એમની આંખોમાં રહેલા પરમાત્માને જોઈને...

ગુરુદેવનાં નેત્રો... ત્યાં જુઓ ને પરમાત્માનો માર્ગ મળી જાય...

પણ ગુરુએ આપણી આંખ ખોલેલી ન હોય ત્યાં સુધી ત્યાં ઝાંકી ન શકાય...

‘પ્રવચન અંજન જો સદ્ગુરુ કરે...’

ગુરુદેવ સાધકનાં નેત્રોને શી રીતે ખોલે છે? એ વિધિ પ્રત્યે ઈશ્વારો મહામહિમ શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનની સ્તવનામાં પૂ. આનંદધનજીએ આ રીતે કર્યો છે : ‘પ્રવચન અંજન જો સદ્ગુરુ કરે, દેખે પરમ નિધાન; હૃદય નયાણ નિહાળે જગદાણી, મહિમા મેરુ સમાન...’

ગુરુદેવે ખોલેલી દૃષ્ટિ. ગુરુદેવે ખોલેલ હૃદય. (હા, બુદ્ધિને અહીં અવકાશ નથી.) એ હૃદયની આંખથી ભક્ત જુએ છે પરમાત્માને. પરમાત્માના માર્ગને.

પ્રવચન એટલે નિશ્ચય-વ્યવહારનું સામંજસ્ય. ‘નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદયે ધરી જી, પાળે જે વ્યવહાર...’ સદ્ગુરુ સાધકને નિશ્ચય-વ્યવહારના સામંજસ્યની દીક્ષા આપે છે.

અને સાધકને પ્રભુના માર્ગને જોવાનાં નયન મળે છે.

દિવ્ય નયન

‘જ્ઞાની વિરહ પડ્યો આકરો...’ બોલતાં ગળે ખરેરાટી બાઝે છે. જે દિવ્ય નયન – કેવળજ્ઞાન કે વિશિષ્ટ શ્રુતધરતા – વડે પ્રભુનો માર્ગ જોઈ શકાય છે, તે નથી; શું કરવું? ભક્તની વેદના પરમાત્માનાં ચરણોમાં ઠલવાયા કરે છે.

○ || પુરુષ પરંપર અનુભવ જોવતાં રે, અંધો અંધ પલાય;
વસ્તુવિચારે રે જો આગમે કરી રે, ચરણ ધરણ નહીં ઠાય...૩ || ○

શની ભગવંતોના અનુભૂતિ-મઢ્યા શબ્દોથી પ્રભુના માર્ગને જોઈ શકાય છે. અને એટલે એવા શબ્દો મૂલ્યવાન બની રહે છે. અનુભૂતિના રસથી ભર્યા-ભર્યા શબ્દો.

આની સામે છેડે છે અનુભૂતિ વિહોણી વ્યક્તિના કોરા-કોરા શબ્દો. શો અર્થ હોઈ શકે કોરા-કોરા શબ્દોનો સાધના-જગતમાં? આવા નિષ્પ્રાણ શબ્દો માટે આનંદઘનજીએ કહ્યું : ‘પુરુષ પરંપર અનુભવ જોવતાં રે, અંધો અંધ પલાય...’

ઉધારે ઉધાર શબ્દો. ક્યાંકથી લીધા, કો’કને આપ્યા; અને શરૂ થઈ કોરા શબ્દોની પરંપરા... જેને અહીં અંધપરંપરા કહી છે.

અંધના હાથનું ફાનસ!

અંધજન મિત્રને ત્યાં ગયો. રાતના નવ, સાડાનવ થઈ ગયા. અંધને ઘરે જવું છે. મિત્રે કહ્યું કે ફાનસ લઈને જા. પેલો કહે : મારી મશ્કરી કરે છે? રાતના નવ હોય કે દિવસના નવ હોય; મને શો ફરક પડે છે?

મિત્રે કહ્યું : હું એટલા માટે કહું છું કે સ્ટ્રીટ-લાઈટ બંધ છે. રસ્તો અંધારવેરો છે. એવામાં કોઈ દેખતો તારી જોડે ભટકાઈ ન જાય માટે ફાનસ લઈને જવાનું કહું છું. માર્ગ તને પરિચિત છે, તારા પગમાં માર્ગ ફૂટેલો છે. પણ બીજો તારી જોડે ભટકાઈ ન પડે માટે ફાનસ લઈ જા.

અંધને થયું કે વાત બરોબર છે. એ ફાનસ હાથમાં લઈને જાય અને અઘવચ્ચે એક માણસ આની જોડે ભટકાઈ પડે છે. અંધે કહ્યું : 'શું તમે પણ આંધળા છો?' પેલો કહે છે : કોને કહે છે તું? હું આંધળો છું? 'હા, તમને કહું છું. દેખતા હોત તો મારા હાથમાં રહેલ ફાનસને તમે ન જુવત?' હવે ચમકવાનો વારો સામાવાળાનો હતો : ફાનસ? ક્યાં છે ફાનસ?

બનેલું એવું કે રસ્તામાં હવાથી ફાનસ બુઝાઈ ગયેલું. પણ અંધને એની ખબર ક્યાંથી પડે? અંધજનના હાથમાં રહેલું ઓલવાયેલ ફાનસ... અનુભૂતિ વગરના માણસ પાસે રહેલા નિષ્પ્રાણ શબ્દો. શો અર્થ આ શબ્દોનો?

શબ્દો ક્યારે સપ્રાણ થઈ ઊઠે?

હા, એક વસ્તુ છે. અંધજનના હાથમાં પણ સળગતું ફાનસ હોય તો કો'કના કામમાં તો તે જરૂર આવી શકે. અને આવી પરંપરા બહુ જ મૂલ્યવતી છે. હરિભદ્રાચાર્ય કે હેમચન્દ્રાચાર્યના શબ્દોને એમ ને એમ વહીને લઈ આવતાં વ્યક્તિત્વો, પછી ભલે તેઓ એ શબ્દોને ન સમજતા હોય, ઘણાં કામનાં છે.

એ શબ્દો અનુભૂતિવાન પુરુષના હાથમાં આવશે અને સપ્રાણ થઈ ઊઠશે.

સાધનાનો સમ્યક્ આકાર

'યોગશતક' ગ્રંથમાં હરિભદ્રાચાર્યે જ આવી એક વિધિની ચર્ચા કરી છે. (ગાથા: 52) એક સૂત્ર કે સૂત્રખંડની શબ્દાનુપ્રેક્ષા તમે કરી. થોડોક અર્થ પણ - શબ્દાર્થ પણ જાણ્યો; પરંતુ એથી શું થઈ શકે? ત્યાં સરસ વાત સૂચવી છે કે એ સૂત્ર કે એ સૂત્રખંડને અનુભૂતિવાન મહાપુરુષનાં ચરણોમાં બેસીને સમજવો જોઈએ.

આવા મહાપુરુષ માટે ત્યાં 'તીર્થ' શબ્દ વાપર્યો છે. ટીકામાં લખાયું છે : 'તીર્થમ્-અધિકૃતશ્રુતાર્થોભયવિદ્-અમ્યસ્તભાવનામાર્ગ આચાર્ય:।' જેમણે ભાવના માર્ગને આત્મસાત્ જીવનમાં કર્યો છે તેવા આચાર્ય...

તો હવે એ શબ્દો સપ્રાણ બની ગયા. એ શબ્દોને આધારે તમે તમારી સાધનાને આકાર આપી શકો.

‘પ્રેમ ગલી અતિ સાંકરી...’

આટલી લાંબી ચર્ચા એટલા માટે જરૂરી છે કે પ્રભુના માર્ગે સાધકે ડગ માંડવા છે. બહુ જ અઘરું કામ છે. મહામહિમ શ્રી અનંતનાથ પ્રભુની સ્તવનામાં આનંદઘનજીએ જ કહ્યું છે: ‘ધાર તલવારની સોહિલી, દોહિલી ચૌદમા જિન તણી ચરણ સેવા...’ તલવારની ધાર પર ચાલવું સહેલું છે, પરંતુ પ્રભુનાં ચરણોની સેવા અઘરી છે.

તલવારની ધાર પર કોઈ ચાલે. પગ ચિરાઈ જાય. લોહીના કુવારા ઊડે... પણ પ્રભુની ચરણ સેવાના માર્ગે ચાલવું એટલે વ્યક્તિત્વના કુરંગેકુરંગા ઊડાડવા. ‘હું’નું ઓપરેશન.

ભક્ત કવિ કબીરે કહ્યું છે : ‘પ્રેમ ગલી અતિ સાંકરી, તાર્મે દો ન સમાય...’ ભક્તિની ગલી સાંકડી ગલી છે. તેમાં બેનો સમાવેશ શક્ય નથી. યા તો તમે ત્યાં હોઈ શકો; યા તો ભગવાન. પસંદગી તમારે કરવાની છે કે કોણે રહેવું.

આપણે રહ્યા કેન્દ્રમાં અનંતા જન્મોથી. શું મળ્યું? સિવાય કે નરકાદિ દુર્ગતિઓ.

કેન્દ્રમાં પ્રભુ આવે એટલે આનંદ જ આનંદ. આપણે કેન્દ્રમાં હોઈએ ત્યાં સુધી સાધનાનો પ્રારંભ કેવો? આ જ સંદર્ભમાં કડી આગળ વધી છે : ‘વસ્તુવિચારે રે જો આગમે કરી રે, ચરણ ધરણ નહીં ઠાય...’

પ્રભુના માર્ગ પર કદમ ભરવો તેય અશક્ય છે; પૂરી સમર્પિતતા ન હોય ત્યાં સુધી.

ગુરુ : કુશળ શિલ્પી

અને, સમર્પણ પણ સાચુકલું છે કે નહિ એ કોણ નક્કી કરશે? પ્રજ્ઞા જ. અને એટલે યા તો અનુભૂતિવાન બનવું જોઈએ; યા તો અનુભવીનાં ચરણોમાં રહેવું પડે.

શિષ્ય ગુરુનાં ચરણોમાં વર્ષો સુધી રહીને પોતાના સમર્પણને પરિપક્વ કરે છે. સતત શિષ્ય પૂછ્યા કરશે : ગુરુદેવ! હું ઠીક, ઠીક ચાલું છું?

અને ગુરુ કુશળ શિલ્પીની જેમ ટાંકણા ને હથોડો લઈને મંડી પડશે. અહંકારના નકામા પથ્થરને હટાવી શિષ્યના જીવનને સમર્પણની ગરિમાથી મંડિત કરશે.

‘ચોખાના દાણે દાણે પ્રભુનું નામ!’

શિષ્યની સજ્જતા માત્ર ગુરુદેવ જે કહે તે સ્વીકારવાની છે. બુદ્ધિથી ક્યારેય પ્રભુના માર્ગને ન પામી શકાય. માત્ર શ્રદ્ધાથી પામી શકાય.

વિનોબાજીએ પોતાની આત્મકથામાં લખ્યું છે કે, માતાએ નક્કી કર્યું કે એક એક ચોખાના દાણે પ્રભુનું નામ લેતાં એક લાખ ચોખા ગણી પ્રભુને સમર્પિત કરવા.

ભાવપૂર્વક રોજ 100-200 ચોખા ગણે. વિનોબાજીના પિતા બુદ્ધિપ્રધાન હતા. એમણે કહ્યું : આ ભાંજગડ શા માટે? 100 ચોખા ગણ્યા, વજન કર્યું, હવે તે પ્રમાણે લાખ ચોખાનો ઢગલો કરી પ્રભુને સમર્પિત કરી દો!

પતિની વાત... પત્ની નકારી તો કેમ શકે? પણ પોતાની શ્રદ્ધા/લાગણીને અનુરૂપ એ વગન ન લાગ્યું. વિનોબાજી નાના. પણ પોતાનો દીકરો ધાર્મિક બાબતોમાં સારી સૂઝ ધરાવે છે એમ માનનાર માએ વિનોબાને પૂછ્યું : વિન્યા, તારા પિતા આ પ્રમાણે કહે છે. મારી લાગણી હું કરું છું એ રીતે કરવાની છે. બરોબર શું કરવું જોઈએ?

વિનોબાજીએ કહ્યું : મા! પિતાની વાત બૌદ્ધિક રીતે ઠીક જ છે. પરંતુ હૃદયના સંદર્ભમાં જોઈએ તો તું કરે છે તે બરોબર છે. ચોખાના દાણે દાણે પ્રભુનું નામ-સ્મરણ થશે અને એટલો સમય પ્રભુમય જશે એ મોટી ઉપલબ્ધિ છે.

○ || તર્ક વિચારે વાદ પરંપરા રે, પાર ન પહંચે કોય; અભિમત વસ્તુ રે વસ્તુગતે કહે રે, તે વિસ્ત્રા બગ બોય...x || ○

અંધ માણસે જીવનમાં પહેલી વાર ખીર ખાધી.
બહુ મઝાની લાગી. બાજુવાળાને પૂછ્યું : આ
ખીર કેવી હોય? પેલો કહે: સફેદ હોય.. આ કહે : હું
તો જન્મથી આંધળો છું, મને એકે રંગનો ખ્યાલ નથી.
સફેદ એટલે શું, પીળું એટલે શું...

પેલો પંડિત હતો. એણે જીદ લીધી કે આને
સમજાવી જ દઉં. એણે કહ્યું : હંસ જેવો સફેદ રંગ...
અંધ કહે : હું તો જન્મમાંધ છું. મેં ક્યાં હંસને જોયો છે?

પેલાએ હાથ ટેઢો કર્યો. કહ્યું કે 'જો! આવો હોય
હંસ... આવી ડોક...' આણે હાથ ફેરવ્યો. પછી કહે
કે, અચ્છા! સફેદનો અર્થ વાંકું, ટેકું... બરોબરને...?

પંડિતે માથું કૂટ્યું. આને કેમ સમજાવવું?

'તર્ક વિચારે વાદ પરંપરા રે, પાર ન પહંચે કોય...'
તર્કથી કોણ પાર પામી શકે? 'પાર ન પહંચે...' એકાદ
વ્યક્તિ પણ તર્કનો આધાર લઈ પાર પહોંચી શકે એ
શક્ય નથી. અનુભૂતિથી જ પાર પહોંચી શકાય.

ભીનાશ છે પૃષ્ઠભૂ

ભીનાશને અનુભૂતિના અવતરણની પૃષ્ઠભૂ
બનવા દઈએ. 'પંથડો નિહાળુંરે, બીજા જિનતણોરે...'
બોલતાં આંગમાં ભીનાશ આવે, હૃદયમાં વ્યાકુળતા,
બેચેની... ગળે ડૂબો. પરમાત્માના માર્ગને શી રીતે
જોવો? ને એ જોવાય નહિ તો આ જીવનનો અર્થ શો?

ખલબલાટી... આંસુઓની વહેતી સરવાણી...
સુરદાસાચાદ આવે : 'નિશાદિન બરસાત નૈન હમારે...' ને
એ સંદર્ભમાં ભક્તની આંખો એટલે શ્રાવણ-ભાદરવાનું
નીતરતું આકાશ. 'સદા રહત બરસા રિતુ હમ પર...'

પ્રકાશ કેવો હોય?

આ ભીનાશને સામે છેડે છે તર્કની શુષ્કતા... સમકૃષ્ણ પરમહંસ એક સરસ ઉદાહરણ આપતા : આંધળાઓની સભા હતી. વિષય હતો : ‘પ્રકાશ કેવો હોય?’ પ્રકાશની ચર્ચા. અને ચર્ચા કરનારા જન્માંધ માણસો. થઈ ગઈ પછી ગરમાગરમી. એક કહે : મને એક જણે કહ્યું તું કે પ્રકાશ પીળો હોય છે. બીજો કહે : મને કહેનારે કહ્યું છે કે તે સફેદ જ હોય છે. ત્રીજો કહે : મને જેણે કહ્યું છે એણે કહેલું કે પ્રકાશ લાલ હોય છે. આવી ગયા ખુદ્દા હાથની મારામારી પર.

શો અર્થ આ ચર્ચાનો?

બુદ્ધિ અને અહંકારની જુગલબંધી

તર્ક વિચારે વાદ પરંપરા રે, પાર ન પહોંચે કોય; અભિમત વસ્તુ રે વસ્તુગતે કહે રે, તે વિરલા જગ જોય...

કડીની પૃષ્ઠભૂ સમજવા માટે તર્ક અને અહંકારની જુગલબંધી સમજવી પડશે. બુદ્ધિ અને અહંકારની ભાગીદારીમાં સંસારનો વિસ્તાર ચાલ્યા કરે છે. તર્કને બચાવવા અહંકાર મેદાનમાં આવશે. અને એને બચાવવા પેલો આવશે.

તમે જોજો : કોઈ કાર્ય તમારા હાથે બરોબર ન થયું, અહમ્ ઘવાયું. તર્ક મદદે આવશે : એમાં શું? કાલે આ જ કામ બરોબર કરીશું. નિષ્ફળતાની ખબર પણ આખરે કેટલાને પડી છે. પાંચ, પચ્ચીસને... વાંધો નહિ... કાલે બાજી ફેરવી નાખશું.

એક તત્ત્વજ્ઞે સરસ કહ્યું છે : તમે ક્યારેક તર્કમાં હારી જાવ એનો મતલબ એવો તો, દરેક વખતે, નથી જ થતો કે સામાવાળાની વાત સાચી હતી. વાત એ હતી કે સામાવાળાના તર્કને તોડે એવો તર્ક હાથવગો ન થઈ શક્યો.

તર્ક અને અહંકાર... કેવી આ જુગલબંધી! ક્યારેક તર્ક તૂટે છે, બુદ્ધિ ઘવાય છે; અને ત્યારે અહંકાર મદદે આવે છે. આજે આમ થયું એનું કારણ તર્ક કરી શકવાની અક્ષમતા નહોતી, તબિયત બરોબર ન હતી માટે આમ થઈ ગયું. અથવા આમ વિચારાય : તર્ક તો પોતાની પાસે બરોબર હતો જ, પણ શરદી હોવાથી ગળું પકડાઈ ગયેલું ને તેથી વ્યવસ્થિત બોલી શકાયું નહીં.

એક મઝાનું સંસ્કૃત સુભાષિત છે : ‘અહઙ્કારો ધિયં બ્રૂતે, મૈનં સુપ્તમુત્થાપયા’ અહંકાર બુદ્ધિને કહે છે કે આત્મા સૂતેલો છે એને જગાડતો નહિ. એ જો જાગશે તો ન તું રહીશ કે ન હું રહીશ.

શુદ્ધ પ્રકૃપણા

‘અભિમત વસ્તુ રે વસ્તુગતે કહે રે...’ તર્ક આવે એટલે અહંકાર આવશે જ. સાચી વસ્તુને એ રૂપે કહેતાં કોણ અગકાશે? કોની જીભ ખગકાશે?

સાધુ સામાન્યારીની વાત હું કરતો હોઉં, પ્રતિદિન એકાસણું કરવું જોઈએ એ વાત પર હું ભાર મૂકતો હોઉં. પણ એ વખતે જો મારી દૃષ્ટિ એ વાત પર જાય કે હું એકાસણું નથી કરતો એ આ શ્રોતાઓ જાણે છે અને તેથી... હું વાતને થોડીક બદલીને મૂકું તો... ના, હું એમ કરી શકું નહિ.

મારી પ્રકૃપણામાં સહેજ પણ ચૂક હોય તો તે ચાલી શકે નહિ.

અવધારણાથી ગુરુ નક્કી થાય?

ચૂક ક્યાં થઈ શકે છે? મોટી ચૂક છે અવધારણાની. પ્રભુના માર્ગને ગુરુ દ્વારા જોવો છે. પણ તમે ગુરુને કઈ રીતે નક્કી કરશો? તમારી અવધારણા, તમારી બુદ્ધિ ત્યાં કામ આવી શકે?

સંત દરિયાએ કહ્યું છે કે એક બિલાડી ગુરુ કરવા માટે નીકળી... ‘મારે પણ ગુરુ જોઈએ...’ પણ બુદ્ધિ બિલાડીની જ... અવધારણા જૂનીપુરાણી જ. નીકળી ગુરુ કરવા. તળાવને કાંઠે બગલાને જોયો. માછલાના ધ્યાનમાં પરોવાયેલ. અને બિલાડી કહે : વાહ! ગુરુ હો તો એસા! (‘દરિયા બિલી ગુરુ ક્રિયા, ઉજ્જલ બગુ કો દેખ...’)

શો મતલબ આ અવધારણાનો?

મુમુક્ષુ કે શિષ્ય જ્યારે વિચારે કે ગુરુ આવા હોવા જોઈએ, અને કહી પણ દે; ત્યારે હસવું આવે... કે ભાઈ! તું ખરેખર શિષ્ય છે કે ગુરુનો પણ ગુરુ છે? ગુરુએ શું કરવું જોઈએ એ નક્કી કરનાર તો પરમગુરુ જ હોય ને! તમારી અવધારણાનું સાધના-જગતમાં કોઈ સ્થાન નથી... ન તર્કનું... માત્ર જોઈએ શરણાગતિ અહીં તો.

વિરલ વ્યક્તિત્વો

‘અભિમત વસ્તુ રે વસ્તુગતે કહે રે, તે વિરલા જગ જોય...’ જે વસ્તુ જેવી છે, તેવી રીતે કહેનાર વ્યક્તિત્વો જગતમાં બહુ ઓછાં હોય છે. પોતાની માન્યતાનો ઢોળ ચઢાવીને, પદાર્થ છે એ કરતાં ભિન્ન રૂપે, દેખાડનાર ઘણાં હોય છે.

વસ્તુવિચારે રે દિવ્યનયન તળો રે, વિરહ પડ્યો નિરધાર;
તરતુમ બોલે રે તરતુમ વાસના રે, વાસિતુ બોધ આધાર...૫

‘દિવ્યનયન તાણો રે, વિરહ પડ્યો નિરધાર...’ પ્રભુના માર્ગને નિહાળવો છે. પણ દિવ્ય નયન વિના એ જોઈ ન શકાય. ને દિવ્ય નયન છે નહિ.

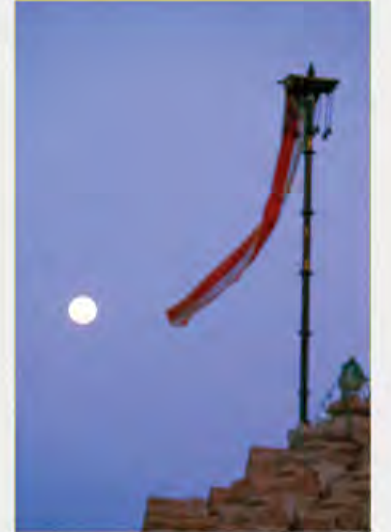
એમ લાગે છે કે આનંદઘનજીએ આપણી વેદનાને અહીં આલાપી છે. આપણે એ યુગમાં છીએ, જ્યાં જ્ઞાનીપુરુષનું મળવું દુર્લભ છે. ને એ ન થાય તો જ્ઞાનને અનુભૂતિની કક્ષાએ કેમ લઈ જઈ શકાય?

રહસ્યને કોણ ખોલે?

મહાત્મા બુદ્ધની પાસે એક મુમુક્ષુ આવેલ. બુદ્ધ ગહન મૌનમાં હતા. મુમુક્ષુ પાંચ મિનિટ બેઠો એમની પાસે. ને પછી ઊભો થયો : ‘આપનો ખૂબ આભાર.’ અને તે ચાલતો થયો.

પટ્ટશિષ્ય આનંદે પાછળથી પૂછેલું : તમે તો કશું જ કહેલું નહિ. એણે આભાર શેનો માન્યો? બુદ્ધે કહ્યું : એ મુમુક્ષુ પાસે કોડિયું, વાટ અને તેલ તૈયાર હતા. એને જરૂર હતી જીવંત દીપકની. મારી પાસે એ બેઠો. એનો દીપ પ્રજ્વલિત થઈ ઊઠ્યો ને એ ચાલી નીકળ્યો.

પ્રભુના શબ્દો પણ આપણી પાસે હોય - પરંપરામાં વહી આવેલા; એ શબ્દોને સમજવાની, કહો કે પીવાની અદમ્ય ઝંખના પણ હોય; પરંતુ જ્ઞાની ગુરુ વગર હાઈને, રહસ્યને કોણ ખોલી શકે?

વાસિત બોધ

આપણે આનંદધનજીને જ પૂછશું : આનો ઉપાય શું? પ્રભુનો માર્ગ નિહાળવો જ છે અને દિવ્ય નયન નથી. તો શું કરવું?

તેમણે બે ઉપાય બતાવ્યા છે : વાસિત બોધ અને કાળલબ્ધિ. વાસિત બોધની ચર્ચા પ્રસ્તુત કડીમાં છે, કાળલબ્ધિની વાત આના પછીની કડીમાં છે.

વાસિત બોધ... માત્ર બોધ નહિ, વાસિત બોધ... ઘૂંટાયેલું જ્ઞાન, ભાવિત થયેલું પ્રભુવચન, આત્મસાત્ થયેલ બોધ.

આ વાસના ગુણાનુભૂતિને જન્માવે છે. 'તો પ્રગટે શુભવાસના, ગુણ અનુભવ કી જોડ...' કહીને સમાધિશતકે શુભવાસના અને ગુણાનુભૂતિના મઝાના દ્વન્દ્વની વાત કહી છે.

વાસના... એક શબ્દનું ઘૂંટાવું. પ્રભુના પ્યારા પ્યારા શબ્દોને મનના ફલક પરથી વહી જવા નથી દેવા. એમને હૃદયના સ્તર પર મૂકવા છે. ધીરે, ધીરે રસ ટપક્યા કરે. અંદર ને અંદર એ પ્રવેશ્યા કરે.

‘હરખે મારા સાતે ધાત...’

ભક્તિયોગાચાર્ય રામવિજય મહારાજ સ્તવનામાં કહે છે : ‘સુણતાં જનમુખ પ્રભુની વાત, હરખે મારી સાતે ધાત...’ આ વાસનાના સ્તરની વાત છે. આંખોમાંથી શ્રાવણ-ભાદરવો વહેતો હોય કે ગળે ડૂસકાં પ્રકટતાં હોય કે શરીરે રોમાંચ થયેલો હોય એ આપણા માટે અનુભૂત વસ્તુ છે. પણ સાતે ધાતુ - લોહી, માંસ, ચરબી, હાડકાં સુદ્ધાં - ખુશીમાં નાચી ઊઠે એ કેવી ઘટના!

રામવિજય મહારાજને આ ઘટના ઘણીવાર ઘટેલી... કો’ક ભક્ત પ્રભુના ઐશ્વર્યની વાત કરે અને સાતે ધાતુ હરખાઈ ઊઠે... ‘મારા ભગવાનની વાત...’ ‘ઓહ! મારા ભગવાન આવા હતા!’

આપણે પણ દેરાસરે ગયા પછી પ્રભુના ગુણોમાં તન્મય બની જઈએ તો આ ઘટના ઘટી શકે.

દેરાસરમાં પ્રારંભિક તબક્કે બેનું અસ્તિત્વ હોઈ શકે : પ્રભુનું અને ભક્તનું. થોડી ક્ષણો પછી હોય એકાકારતા. ભક્તનું પ્રભુના ગુણોની ધારામાં ભળી જવાનું.

શરૂઆતમાં બેની હાજરી જરૂરી છે : એક વાત કરનાર ને એક વાત સાંભળનાર... મમ્મી બહારથી આવે અથવા બાળક સ્કૂલેથી ઘરે આવે મમ્મી પાસે; તરત જ કહશે : મને ચોકલેટ કલરની સ્કૂલ-બેગ જોઈએ, મારી વોટરબેગ પણ એ જ રંગની હોવી જોઈએ. મારા યુનિફોર્મ જોડે મેંચ થાય તેવી... નાસ્તામાં મને આ જોઈએ... લાંબી વાત ચાલશે, મમ્મી પ્રેમથી સાંભળશે.

તમે દેરાસર જશો અને કહેશો: મારા સહવર્તી પાસે છે તેવી ક્ષમા તમે મને કેમ ન આપી? મને એ આપો ને! પ્રવચનમાં ચન્દનબાળાની રોમહર્ષક કથા સાંભળી હોય. દોડીએ સીધા પ્રભુની પાસે : પ્રભુ! ચન્દનાને આપી તેવી ભાવધારા મને કેમ નહિ? ભાવની એ છીપમાં તેણીનું એક એક અશ્રુબિન્દુ મોતીમાં ફેરવાયું. મને પણ આપો એવી ભાવધારા, એવી અશ્રુધારા.

એકાકારતા

આ અશ્રુધારા ભક્તના મૃત્તિકા કણોને (માટીના કણોને) ઓગાળી નાખે છે. ભક્ત ઓગાળી જાય છે, પીગળી જાય છે, પ્રભુમાં ડૂબી જાય છે... એકાકારતા.

આ છે વાસના. ડૂરાકાંમાંથી જન્મેલી. આંસુધારામાં વહી આવેલી.

બહુ કપરા કાળમાં જન્મ્યા છીએ આપણે. જ્ઞાની સદ્ગુરુ મળી જાય તો ક્ષણમાં પાર થઈ જઈએ. અનંત જન્મોનું, વિષય-કપાયોનું, ઘેરું બનેલું અંધારું. પણ અનુભૂતિવંત સદ્ગુરુનું ઉપનિષદ એને ક્ષણમાં દૂર કરી દે.

ભૂતકાળમાં, આવા અનુભૂતિવંત પુરુષનું સાન્નિધ્ય મળેલું પણ બરું; પણ આપણે સજ્જ નહોતા. કામ થઈ શક્યું નહિ.

હવે શું કરવું?

અહીં જ વાસિત બોધની વાત આવે છે. જ્ઞાની સદ્ગુરુ નથી મળ્યા ત્યારે, વાસિત બોધ દ્વારા આપણે પ્રભુના માર્ગને જોઈશું. વાસિત બોધની આ સ-રસ વ્યાખ્યા : ‘તરતમ જોગે રે તરતમ વાસના રે, વાસિત બોધ...’

બે જગ્યાએ તર-તમ વિશેષણો છે. યોગમાં પણ, વાસનામાં પણ... યોગ એટલે સદ્ગુરુનો સંયોગ. યોગ તારતમ્યવાળો રહેશે. યોગ શબ્દ સમર્પણની વિભાવના સુધી લંબાય છે. ક્યારેક સમર્પણ એકદમ સરસ રહ્યું, તો ‘તમ યોગ’. ક્યારેક સમર્પણ થોડું પાતળું રહ્યું; ‘તર યોગ’.

પોતાના સન્દર્ભમાં પણ તારતમ્ય મનઃસ્થિતિના કારણે પડશે. મનઃસ્થિતિ એકદમ અનુકૂળ હતી અને મહાત્મા મળી ગયા. મન અન્ય વિષયમાં ખૂંચેલું હતું ને મહાત્મા મળ્યા...

આ મનઃસ્થિતિનું તારતમ્ય વાસનાની તરતમતામાં ફેરવાશે. મન એકદમ તન્મય બનેલું, મહાત્મા મળી ગયા, ભાવના/વાસનાની જોરદાર લહેર ચાલી...

સત્સંગ રૂપી યોગ તમારી ભીતર અનુભૂતિના ઝરણાને પુનઃ ચાલુ કરશે. હા, તમારું ઝરણું વિભાવના કો’ક અવરોધને કારણે અટકી પડેલું ઝરણું છે. ગુરુના સંગને કારણે ઉપરની માટી ઓગાળી જશે, તમારું ઝરણું પુનઃ પ્રવાહિત થઈ ઊઠશે.

ભીતરની રસધારા... ને એ રસધારામાં ઝબોળાયેલા શબ્દો એટલે વાસિત બોધ.

એટલે, ભક્ત, વિરાગી, નિઃસ્પૃહી, આગમજ્ઞ મહાપુરુષનો યોગ કરીશું. અને એમના સાન્નિધ્ય વડે આપણી વાસનાને, સુષુપ્ત અનુભૂતિને ઝંકૃત કરીશું.

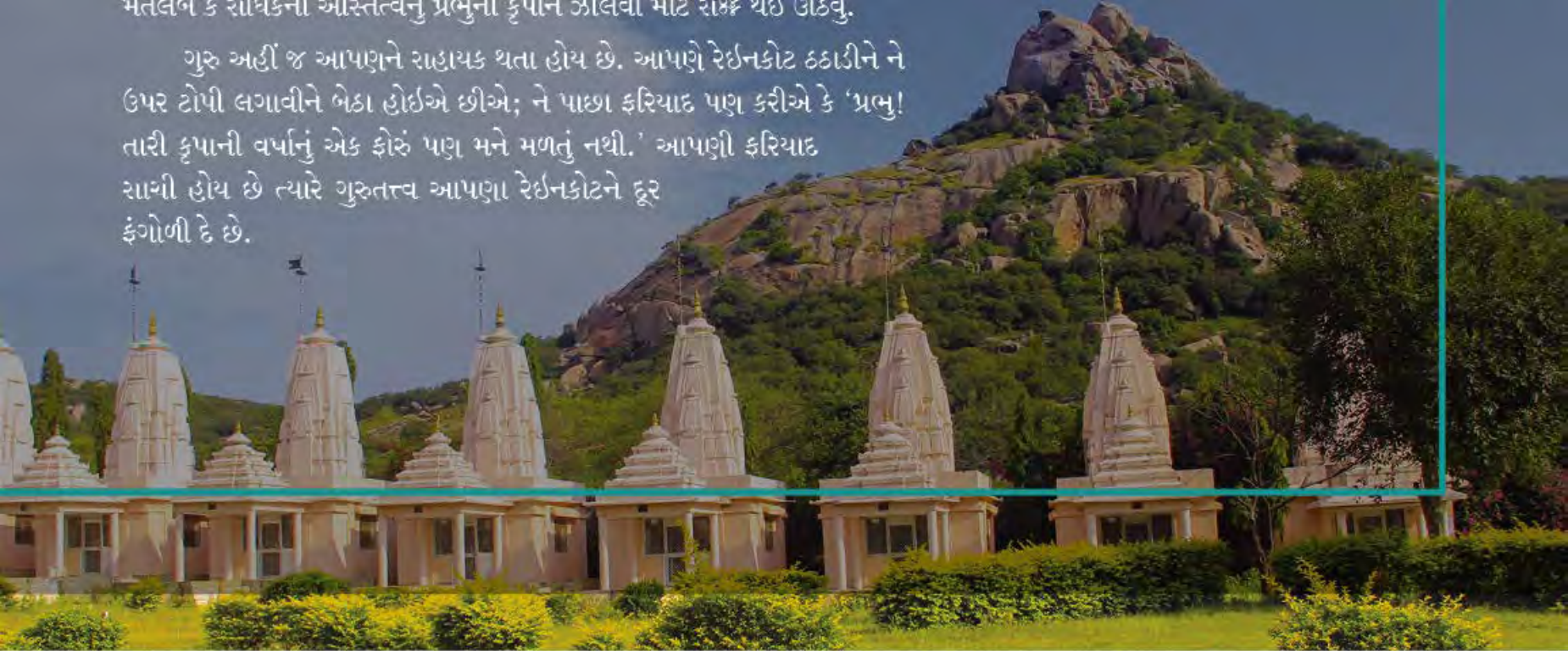
કેવળજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની કે ચૌદ પૂર્વધર મહાત્માઓની ગેરહાજરીમાં, દિવ્યનયનના અભાવમાં, પણ આપણી પાસે છે વાસિત બોધ! સૂર્ય નથી, પણ દીપક તો છે જ!

○ || કાઠલબ્ધિ ત્હી પંથ નિહાલશું રે, એ આશા અવતંબ;
|| એ બન બીવે રે બિનબી! બાળબો રે, આનંદધન મત અંબ...૬ ○

બે શબ્દો છે : કાળલબ્ધિ અને ભાવલબ્ધિ. ભાવલબ્ધિ એટલે પ્રભુની કૃપા અને એ કૃપા તો સતત આપણા પર વરસી રહી છે.

એ કૃપાને ઝીલવા માટેની સક્ષતાનું નામ છે કાળલબ્ધિ. કાળની પરિપક્વતા. મતલબ કે સાધકના અસ્તિત્વનું પ્રભુની કૃપાને ઝીલવા માટે સક્ષ થઈ ઊઠવું.

ગુરુ અહીં જ આપણને સહાયક થતા હોય છે. આપણે રેઈનકોટ ઠકાડીને ને ઉપર ટોપી લગાવીને બેઠા હોઈએ છીએ; ને પાછા ફરિયાદ પણ કરીએ કે ‘પ્રભુ! તારી કૃપાની વર્ષાનું એક ફોરં પણ મને મળતું નથી.’ આપણી ફરિયાદ સાચી હોય છે ત્યારે ગુરુત્ત્વ આપણા રેઈનકોટને દૂર ફંગોળી દે છે.

ગુરુતત્ત્વની સક્રિયતા

આખરે, ગુરુતત્ત્વ ક્યારે સક્રિય થઈ ઊઠે છે? પરમચેતનાનો સંદેશ મળે છે ત્યારે... અને ભક્તની વેદના પ્રવાહિત થઈ ઊઠે ત્યારે.

પહેલી ઘટના ત્યારે ઘટે છે, જ્યારે ભક્ત પ્રભુનાં ચરણોમાં કાકલૂદી પૂર્વકની આરજૂ ગુજારે છે : પ્રભુ! મને જોઈએ માત્ર તારાં ચરણોની સેવા. પ્રભુ! મને એ તું આપી દે...

પરમચેતના એ વખતે ગુરુતત્ત્વને સંદેશ આપે છે, અને ગુરુતત્ત્વ ક્રિયાશીલ થઈ ઊઠે છે. 'ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા'માં મહાન સિદ્ધર્ષિએ આ પદાર્થને ઊંડાણથી નિરૂપ્યો છે.

ગુરુતત્ત્વ એ વ્યક્તિને પ્રભુના માર્ગ પર મૂકી દે છે.

બીજી ઘટના સાધનામાં વચ્ચે વચ્ચે આવતા અવરોધો વખતે ઘટે છે. સાધના શરૂ થઈ ગઈ. રાગ-દ્વેષનું નિમિત્ત મળ્યું; સાધના અવરોધાણી. હવે? હવે શું? ગુરુતત્ત્વને યાદ કરવાનું. ને લ્યો, ગુરુની કરુણા હાજર જ છે ને!

આ તો બે જ ઘટનાઓની વાત કરી; આવાં ઘણાં બધાં સ્થળો છે, જ્યાંથી ગુરુતત્ત્વની કરુણાને ઝીલી શકાય.

સ્થૂલભદ્રજી કોશાને ત્યાં રહીને આ જ તો કરતા હતા! ગુરુદેવને કહેતા કે ગુરુદેવ! મારી સાધનાને સતત ઊંચકતા જ રહેજો. હું તો લડખડાતો તારો બાળ છું. તારે જ મને ઊંચકવાનો છે. પડી જાઉં તો સંભાળ તારે જ રાખવાની છે... ને આપણે જાણીએ છીએ કે ગુરુતત્ત્વ ત્યાં કેવું તો સક્રિય થઈ ઊઠેલું.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring detailed sculptures of deities and figures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring a series of pillars and arches with detailed sculptures.

A vertical strip of a photograph showing the intricate carvings of the Khajuraho temples, featuring detailed sculptures of deities and figures.

श्री शंभुनाथ जिन स्तवना

શ્રી સંભવનાથ જિન સ્તવના

સંભવદેવ તે ધુર સેવો સવેરે, લહી પ્રભુ-સેવન ભેદ;
સેવનકારણ પહિલી ભૂમિકા રે, અભય અદ્વેષ અખેદ...1

ભય ચંચળતા હો જે પરિણામની રે, દ્વેષ અરોચક ભાવ;
ખેદ પ્રવૃત્તિ હો કરતાં થાકીએ રે, દોષ અજોધ સિખાવ...2

ચરમાવરતે ચરમકરણ તથા રે, ભવપરિણતિ પરિપાક;
દોષ ઢળે વળી દષ્ટિ ખૂલે ભલી રે, પ્રાપ્તિ પ્રવચન વાક...3

પરિચય પાતિક ઘાતક સાધુસું રે, અકુશલ આપચય ચેત;
ગ્રંથ અધ્યાતમ શ્રવણ મનન કરી રે, પરિશીલન નય હેત...4

કારણ જોગે હો કારજ નીપજે રે, એહમાં કોઈ ન વાદ;
પણ કારણ વિણ કારજ સાધીએ રે, એ નિજ મત ઉન્માદ...5

મુધ સુગમ કરી સેવન આદરે રે, સેવન અગમ અનુપ;
દેજો કદાચિત સેવક યાચના રે, 'આનંદઘન' રસ રૂપ...6

સ્તવનનો અર્થ

- 1) સંભવનાથ પ્રભુની બધા સેવા કરો!
સેવા માટે જોઈશે અભય, અદ્વેષ અને અબેદ.
- 2) અભય એટલે ચિત્તસ્થૈર્ય. અદ્વેષ એટલે સાધનામાર્ગ પરની રુચિ. અબેદ એટલે સાધનામાર્ગ પર ચાલવાનો ઉત્સાહ... ભય, દ્વેષ અને બેદ રૂપી દોષો જાય એટલે પ્રભુસેવાનો માર્ગ ચાલુ થાય. દોષ ઘણા બધા છે, પણ સૌથી મોટો દોષ છે પોતાની જાતનું અજ્ઞાન. આંતર નિરીક્ષણ આદિથી એ ટળે એટલે પ્રભુની સેવા મળે.
- 3) સેવાના માર્ગે ચાલતાં આવતા પડાવો 1] ચરમ આવર્ત, 2] ચરમ કરણ, 3] ભવસ્થિતિની પરિપક્વતા, 4] દૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ, 5] પ્રભુની વાણીની પ્રાપ્તિ.
- 4) 6] સજ્જનો જોડે પરિચય, 7] અકુશળ ચિત્તનો હારા, 8] આધ્યાત્મિક ગ્રંથોનું શ્રવણ, મનન અને નયો તથા હેતુઓ સાથે પરિશીલન.
- 5) આ બધાં કારણોથી પ્રભુસેવા રૂપી કાર્ય થાય છે... પરંતુ આ પડાવોને સ્પર્શ્યા વિના સીધી જ પ્રભુસેવાની વાત કોઈ કરે તો એ બરોબર નથી.
- 6) સામાન્ય ભક્તને એમ લાગે છે કે પ્રભુસેવા તો બહુ જ સરળ છે... પરંતુ સેવા અગમ્ય છે, અનુપમ છે. હું તો પ્રભુ! એટલી પ્રાર્થના કરું છું કે મારી આ પ્રાર્થનાને ક્યારેક સ્વીકારજો અને આનંદઘનરસ રૂપ સેવાને આપજો!

સાધના સંકેત

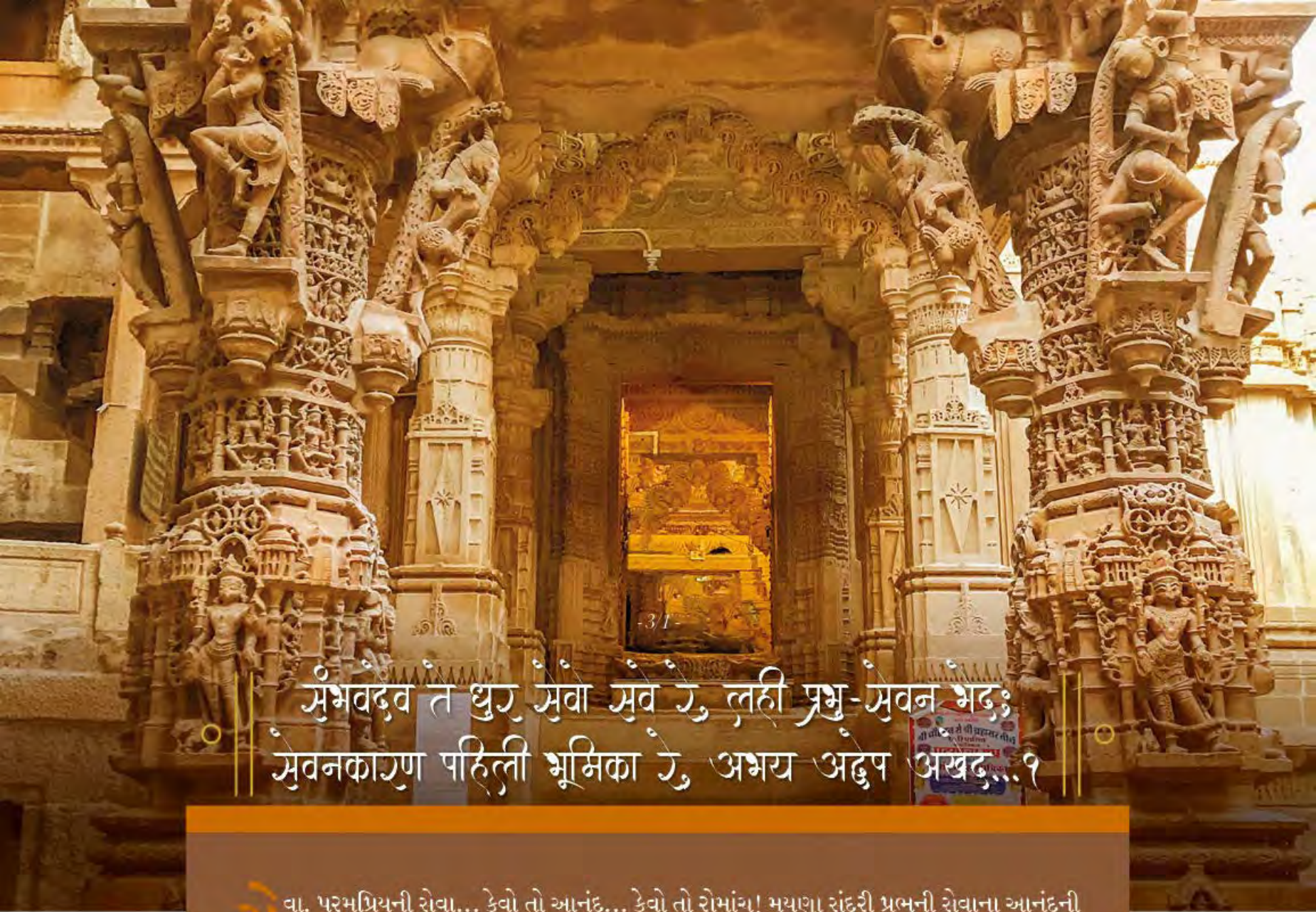
- ગુરુનું કાર્ય
- 'ધર્મશ્ચિત્તપ્રભવ:....'
- વિસ્મય, પ્રમોદ, પુલક
- અભયનાં ત્રણ ચરણ
- વ્યક્તિનિરપેક્ષા, ગુણાધારિત રુચિ

- પ્રભુસેવાના માર્ગમાં આવતા પડાવો :
- 1) ચરમ આવર્ત
- 2) ચરમ કરણ
- 3) ભવસ્થિતિની પરિપક્વતા
- 4) દષ્ટિની પ્રાપ્તિ
- 5) પ્રભુની વાણીની પ્રાપ્તિ

- 6) સજ્જનો જોડે પરિચય
- 7) અકુશળ ચિત્તનો હારા
- 8) આધ્યાત્મિક ગ્રન્થોનું શ્રવણ વગેરે.

મુંભવંદવ તં ધુરું મુંવાં મુંવં રું, ત્તહી પ્રમુ-મુંવન મંદુઃ
મુંવનકારુણ પહિલ્તી ભૂમિકા રું, અભય અંદુપ અંચદુઃ.૧

સેવા. પરમપ્રિયની સેવા... કેવો તો આનંદ... કેવો તો રોમાંગ! મયાણા સુંદરી પ્રભુની સેવાના આનંદની વાત કરે છે : ‘એહવો રે પૂજામાં મુજ ભાવ આવ્યો..., બિણ બિણ હોવે પુલક નિઃકારણોજી...’

શરીર દેરાસરથી બહાર નીકળ્યું છે. પાણ એટલો તો આનંદ છે... રોમાંગ, આંખોથી ઝરતાં આંસુ, ગળેથી પ્રગટતાં ડૂસકાં...

સેવાનો આ અપૂર્વ રસ... પૂજ્ય માનવિજયજી મહારાજ એ અપૂર્વ રસની વાત કરતાં કહે છે : ‘કહીએ અણગાખ્યો પાણ અનુભવ રસનો ટાણો મળિયો...’ ક્યારેય ન ગાખ્યો હોય તેવો આ અપૂર્વ રસ ભક્તિનો.

‘સૂને ઘર કા પાહુના...’

કબીરજીની માર્મિક પંક્તિ યાદ આવે છે : ‘કબીર પ્રેમ ન ચાખિયા, ચાખ ન લિયા આસ્વાદ; સૂને ઘર કા પાહુના, જયું આવે ત્યું જાય...’

પ્રભુ સાથેના પ્રેમના કે ભક્તિના રસને જેણે માણ્યો નહિ; જેણે એનો આસ્વાદ લીધો નહિ; એ મનુષ્ય શૂન્ય ઘરમાં ગયેલ મહેમાન જેવો છે. સૂનું ઘર, જનવિહોણું; શું લેવાનું, શું દેવાનું? કોને મળો કે કોની સાથે વાત કરો? – જ્યારે કોઈ છે જ નહિ ત્યાં.

ભક્તિ વિનાના જીવનનો કોઈ અર્થ નહિ; અને સામી બાજુ ભક્તિનો રસ કેટલો મધુરો? શબ્દોને પારની મધુરપ ત્યાં છે.

આ ભક્તિરસમાં ડૂબવાનું મધુરું, મધુરું આમંત્રણ : ‘સંભવદેવ તે ધુર સેવો સવે રે...’ આમંત્રણ આપનાર પૂ. આનંદધનજી છે અને એથી આમંત્રણ મધુરું તો છે જ, પણ એ સાર્વજનિક છે. ‘સેવો સવે રે...’ બધાને આમંત્રણ. આમંત્રણમાં આકર્ષણ ભળે છે ‘ધુર’ શબ્દથી. બધું જ કામ છોડીને પ્રભુની ભક્તિમાં ડૂબો... કરવા જેવું કામ માત્ર એક જ છે : ભક્તિ.

સેવા મધુરી, સેવા અઘરી

જોકે, સેવા મઝાની તો છે જ, પણ શું અઘરી નહિ પડે? અઘરી પડે જ. પરંતુ આ યાત્રાને આપણે આનંદધનજી જેવા યોગિપુરુષનો હાથ પકડીને કરવી છે. આવો સરસ સથવારો હોય, બબર પણ શું પડે કે મંઝિલ ક્યારે આવી ગઈ? મંઝિલ આવી ગઈ એ જાણતાં અગરજનો ભાવ ઘૂંટાય : ‘અરે હજુ હમણાં તો પગ ઉપાડ્યો’ તો ને ઘર આવી પણ ગયું!’

ત્રણ ડગલામાં જ ઘર આવી જાય : અભય, અદ્વેષ, અબેદ...

માર્ગ સાફ. માર્ગદર્શક જોડે. કાગા રસ્તા પર પહેલાં ચાલતા ત્યારે બબર પડતી કે માર્ગદર્શક વિના ક્યારેક તો કેટલું સ્વડવું પડે...

એક માણસ બે દિવસથી જંગલમાં ફરતો હતો. આમથી તેમ ફરે, તેમથી આમ ફરે; મંઝિલ પકડાય નહિ. દિશાનો ખ્યાલ ન આવે. કોઈ માણસ મળી જાય તો પુછાય ને? ત્યાં એક માણસ મળ્યો. આને તો એટલો આનંદ થયો! ભક્તને ભગવાન મળે ને થાય તેવો.

કહે : બહુ આનંદ થયો તમને જોતાં. મારે જવું છે પેલે ગામ. ત્યાં જનાર માર્ગ કયો? પેલો કહે : બહુ રાજી થવા જેવું નથી. મારે પણ એ જ ગામે જવું છે અને હું સાત દિવસથી રખડું છું. કોઈ માર્ગ મળતો નથી.

આપણે બડભાગી છીએ કે પૂ. આનંદધનજી જેવા મહાપુરુષની શબ્દપ્રસાદી આપણને મળી છે. અને એટલે જ એકદમ અઘરો લાગતો પ્રભુસેવાનો માર્ગ મધુરો, મધુરો થઈ ઊઠ્યો છે : ‘સેવનકારણ પહિલી ભૂમિકા રે, અભય અદ્વેષ અબેદ...’

અભય એટલે મનઃસ્થૈર્ય, અદ્વેષ એટલે રુચિ, અબેદ એટલે ઉત્સાહ...

મઝાનો માર્ગ, મઝાના માર્ગદર્શક... આપણે મઝાથી ચાલવાનું રહ્યું.

ભય ચંચળતા હો જે પરિણામની રૂં, દુષ્પ અંગુચક ભાવ;
 યદ પ્રવૃત્તિ હો કરતાં થાકીએ રૂં, દુષ્પ અંબાધ લિખાવ....રૂં

અ ભય, અદ્વેષ, આગેદ :
 મઝાની ત્રિપુટી.
 પ્રભુની સેવા કરવા તૈયાર બન્યા
 છીએ તો આ ત્રિપુટીમાંથી
 પરાાર થયા વિના ચાલે નહિ.

અભય

‘ભય ચંચળતા હો જે પરિણામની...’ ભય
 એટલે મનનું પ્રકંપનોને છોડ્યાં કરવું. સારી વ્યક્તિ
 સામે આવી : ગમાનાં પ્રકંપનો. આશગમતો પદાર્થ
 સામે આવ્યો : આશગમાનાં પ્રકંપનો... મન એટલે
 જ પ્રકંપનશીલતા. એટલે જ મનને નદીની ઉપમા
 અપાયેલી છે : જે સતત વહ્યા કરે છે.

પૂ. આનંદઘનજી એટલે જ મહામહિમ શ્રી
 કુંથુનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં કહે છે : ‘મન
 સાધ્યું તેણે સઘળું સાધ્યું...’

રાધાવેધ

રાધાવેધ સાધવા જેવું આ કાર્ય છે. તમે રાધાવેધની વાત સાંભળી હશે. એક થાંભલા પર રાધા નામની પૂતળી ફરતી હોય. તેની નીચે પાંગ-છ ચક્રો ધીમે, ઝડપી, આડા-અવળાં ચાલતાં હોય છે. નીચે પાણીનો કુંડ હોય. એમાં પરીક્ષાર્થી નજર રાખે. પૂતળીની આંખ વીંધે.

એવી એક ક્ષણ એણે શોધી કાઢવી જોઈએ જ્યારે બાણ બધાં ચક્રો વચ્ચેથી પસાર થઈ પૂતળીની આંખ વીંધી શકે.

કેવી સાધનાની...!

ગુરુનું કાર્ય

મહાભારતની સરસ કથા છે. અર્જુન રાધાવેધ માટે તૈયાર થઈ ગયો છે. બાણ હાથમાં છે. નીચે નજર છે. પૂછે છે અર્જુન એ વખતે શ્રીકૃષ્ણને : બાણ મારે ચઢાવવાનું. નીચે જોવાનું મારે. બધાં જ ચક્રો સીધી દિશામાં ખૂલી રહ્યાં છે એ પર નજર નાખવાની મારે. આપ શું કરશો? શ્રીકૃષ્ણ કહે છે : પાણીમાં તરંગો પેદા ન થાય, એ ખળભળે નહિ તે હું જોઈશ. હવાની જોરદાર લહેરખી આવી જાય તો પાણી ખળભળી ઊઠે. પછી ધનુર્ધર શું કરે?

ગુરુ શું કરે છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો? ગુરુ મનને સ્થિર કરી દે.

‘ધર્મશ્ચિત્તપ્રભવઃ’

સ્થિર થયેલ મનને ચિત્ત કહેવાયું છે અને આ જ સંદર્ભમાં પૂ. હરિભદ્રાચાર્યનું પ્રસિદ્ધ સૂત્ર ખોલવું જોઈએ; ‘ધર્મશ્ચિત્તપ્રભવઃ’. ધર્મ ચિત્તમાં, સ્થિર થયેલ મનમાં જ પનપી શકે. એના તરંગો કાયામાં ઝીલાય... અને એટલે જ સાધુની કાયાને ધર્મકાયા પૂ. હરિભદ્રાચાર્યે કહી છે.

‘ભય ચંગળતા હો જે પરિણામની...’ વિચારોની ચંગળતાને કારણે ઉત્પન્ન થતી અસ્થિરતા જ ભય છે.

‘જ્ઞાનસાર’માં આની સરસ મીમાંસા છે. ત્યાં સંસારના ભયથી સ્થિરતા મળે છે એમ કહ્યું છે (સ્થૈર્ય ભવભયાદેવ, 22/8). ભયથી ચંગળતા ને... સામે છેડે ભયથી સ્થિરતા!

કઈ રીતે સ્થિરતા મળે? ભવભયથી ઊભગેલો સાધક એક માત્ર આધાર રૂપ સાધનાને પકડી લે છે. દરિયામાં ડૂબતો માણસ લાકડાના ટુકડાને પકડે તેમ.

એ સમયે ભીતર ચાલતું ઘમ્મરવલોણું કંઈક આવું હોય છે: ઓહ! મનના આ રાગ-દ્વેષાદિ સંકલેશોએ મારો સંસાર કેટલો વધારી મૂક્યો છે! હવે ન જોઈએ આ રાગ-દ્વેષાદિ સંકલેશો. શી રીતે આની પાર હું જાઉં?

આ ઘમ્મરવલોણું વિચારો પર વિજય મેળવવા તરફ સાધકને દોરી જાય છે, કારણ કે વિચારોની પાંખ પર તો વિકારો ઊડે છે ને!

વિસ્મય, પ્રમોદ, પુલક

ભવભયથી સ્થિરતા. ‘ક્રિયાસ્વનન્યચિત્તઃ સ્યાદ્, ભવભીતસ્તથા મુનિઃ।’ કહીને જ્ઞાનસારે સ્થિરચિત્તતાની વાત કરી છે. ક્રિયામાં અનન્યચિત્તતા... ખોવાઈ જવાનું.

એ અનન્યચિત્તતા મનમાં વિસ્મયરૂપે, હૃદયમાં આનંદ રૂપે અને શરીરે રોમાંચ રૂપે પ્રકટે છે.

વિસ્મય. અપાર અચરજ. મને આ સાધના મળી ગઈ! કદાચ ગાલ પર તમાગો મારવાનું મન થાય કે પોતે સ્વપ્નમાં તો નથી ને!

સાધના પામ્યાનો હર્ષ ભીતર આનંદ રૂપે અને શરીર પર રોમાંચ રૂપે નીબરી આવે છે.

ભવભયની પણ પાર!

ત્રણેક ચરણો અહીં થશે અભયના સંદર્ભમાં :

1. ભયથી ચંગળતા, પ્રકંપન... નાનકડા મનમાં સંકલેશોનું તોફાન.
2. ભવભયથી સ્થિરતા. અનન્ય ચિત્તતા... સાધનાને વિષે.
3. ભવભયની પણ પાર જવાનું.

નિશ્ચયની પગદંડી પર ચાલવાની વાત ‘જ્ઞાનસાર’ બહુ મજાના લયમાં કરે છે : વ્યવહાર દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, મુનિ ભવભયથી સ્થિરતા મેળવે છે તેમ કહી શકાય. પણ નિશ્ચય દૃષ્ટિએ જોઈએ ત્યારે એ બધું અન્તર્નિહિત છે. એક માત્ર સ્વરમાણતાનો સમંદર અસ્તિત્વને બેઉ કાઠે છલોછલ છલકાતો જોવાય. માત્ર છે સ્વગુણરમાણતા. ક્યાં સંસાર? ક્યાં એનો ભય? (સ્થૈર્યં ભવભયાદેવ, વ્યવહારે મુનિર્વ્રજેત્। સ્વાત્મારામસમાધૌ તુ, તદપ્યન્તર્નિમજ્જતિ॥ 22/8)

અદ્વેષ

‘દ્વેષ અરોગ્યક ભાવ...’ જેવી દ્વેષની વેધક વ્યાખ્યા મૂકીને પૂ. આનંદઘનજી અદ્વેષ એટલે રુગિ આવું સમીકરણ આપી રહ્યા છે.

યાદ રાખવું જોઈએ કે ચિત્તસ્થૈર્યની ભૂમિકા સાંપડ્યા પછીની રુગિની આ વાત છે. નહિતર, તમારા અશુદ્ધ મનના સ્તરની રુગિનો શો અર્થ?

ઘણી વખત આપણને વહેમ થતો હોય છે કે બીજાના ગુણો મને ગમે છે. જરાક તીક્ષ્ણતાથી અહીં આન્તર નિરીક્ષણ કરીએ. આન્તર નિરીક્ષણ માટેનું સૂત્ર એ રહેશે કે કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ ગમવાનું કારણ જોવું. એ વ્યક્તિમાં રહેલ ગુણો આપણને ગમે છે કે વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે કોઈ સંબંધ નથી અને સીધી ગુણો જોડે જ ત્યાં પ્રીતિ છે?

ધન જોડે સંબંધ હોય છે ત્યારે અમુક વ્યક્તિનું ધન સારું લાગે અથવા અમુક સ્થળે (વૈભવી શો કેસમાં દાગીના સારા લાગે અને ઉકરડા પર એવા જ દાગીના પડ્યા હોય તો ન ગમે તેવું થતું નથી) હોય તો તે સારું લાગે આવો નિયમ હોતો નથી...

ગુણો માટે આવું કહી શકાશે? ત્યાં વ્યક્તિ કે સ્થળની સાપેક્ષતા નથી ને?

ધારો કે, પ્રભુના દર્શન માટે ગયા. કો’કની જોડે કંઈક બોલવાનું થયું. પ્રભુની પાસે ફરિયાદ કરી : પ્રભુ! તમે મારી કાળજી તે વખતે કેમ ન રાખી? મને કોઈ કેમ આવી ગયો? હવે તો ક્ષમા ગુણ મને આપી જ દો!

પ્રભુના ક્ષમા ગુણનું અનુપ્રેક્ષણ પણ થયું. પ્રભુ પાસે તે ગુણ માગ્યો. પ્રભુએ તે આપ્યો. હવે એ ગુણ જોડેનો આપણો સંબંધ કેવો? પ્રભુએ આપેલો ગુણ... હવે એ જ્યાં પણ દેખાશે, આનંદથી છલોછલ હૃદય થઈ જવાનું ને?

કોઈ હરીફ હોય તમારો (હોય ખરો...?), એના ક્ષમા ગુણની કો’કે વાત કરી. તમે એ વખતે અનુમોદનાના લયમાં એ વાતને આગળ વધારશો કે એના બીજા કોઈ દોષને સામે મૂકી પેલા ગુણને ઢાંકવા કોશિશ કરશો?

‘રુચિ તિણે પાર ઉતાર...’

પૂ. દેવગંદજી મહારાજ મહામહિમ શ્રી અજિતનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં કહે છે : ‘જ્ઞાનાદિક ગુણ સંપદા રે, તુજ અનંત અપાર; તે સાંભળતાં ઊપની રે, રુચિ તિણે પાર ઉતાર...’

પ્રભુ! તારા ગુણોની વાત સાંભળતાં મારું હૈયું હરખાઈ ગયું છે, મને એ ગુણો પર ખૂબ પ્રેમ/રુચિ જન્મેલ છે; આટલી જ મારી મૂડી; તું આના પર મને પાર નહિ ઉતારી દે?

રુચિ... પણ ભીતરના સ્તરની રુચિ. મનના સ્તરની નહિ... તમારા મનની રુચિ... એને અરુચિમાં પલટાતાં કેટલી વાર લાગશે?

એક વ્યક્તિ ગમે છે, માટે એના ગુણો ગમ્યા... કાલે એ વ્યક્તિ તમારી આશુગમતી બનશે તો...?

અને તમારો વ્યક્તિ પરનો ગમો અને આશુગમો કોના પર આધારિત છે? વ્યક્તિ શારી કેમ? તમને અનુકૂળ છે એવું તમને લાગેલું માટે તમે માનેલ કે એ વ્યક્તિ શારી છે. [મતલબ કે તે વ્યક્તિમાં સારપ(!) ઉમેરનાર પાછા તમે જ!!] કાલે તમને એ વ્યક્તિ પ્રતિકૂળ લાગશે તો...?

તો, જોઈએ વ્યક્તિનિરપેક્ષ અને સીધી જ ગુણાધારિત રુચિ.

અખેદ

‘ખેદ પ્રવૃત્તિ હો કરતાં થાકીએ...’ અખેદ એટલે ઉત્સાહ. ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવા માટેનો જબરદસ્ત ઉત્સાહ.

અનંતા જન્મોમાં પરભાવ ભણી જવામાં જે ઉત્સાહ બતાવેલો, એથી અદકેરો ઉત્સાહ ધર્મમાં જોઈએ. પ્રભુની સેવામાં જોઈએ...

અભય (ચિત્તસ્થૈર્ય), અદ્વેષ (રુચિ) અને અખેદ (ઉત્સાહ)...

રુચિની પહેલાં ચિત્તસ્થૈર્ય એટલા માટે મૂક્યું કે મનના સ્તરની, પરભાવ જોડે સંકળાયેલ રુચિ ન આવી જાય.

અહીં બહું ઊંડું આત્મનિરીક્ષણ જરૂરી બને છે. મારી ધર્મસાભામાં ઘણા ભાવુકો આવતા હોય, મને પ્રવચન આપવામાં પ્રભુની વાતો કરવાનો એક આનંદ પણ આવતો હોય; છતાં મારે થોડા થોડા સમયે, એકાંતમાં મારી પોતાની જોડે થોડો સમય ગાળવો જોઈએ. મારે મારી જાતને પૂછવું જોઈએ કે આ જે આનંદ આવે છે તેની પાછળ માત્ર પ્રભુની વાતો કરવા મળે છે તે જ કારણ છે કે પોતાની વાતો કરવાની પદ્ધતિ લોકોને ગમી છે અને પોતે એ સંદર્ભમાં કંઈક વિશિષ્ટ છે એનો આનંદ છે?

પ્રભુની વાતોના નામે ‘હું’ તો કેન્દ્રમાં જઈને બેસી જતું નથી ને?

એટલે, ચિત્તસ્થૈર્યની ભૂમિકા પર મારે મારી રુચિને પરખવી જોઈએ.

અને રુચિ જો આવી સમ્યક્ હશે તો પ્રભુના માર્ગ પર ચાલવાનો અદમ્ય ઉત્સાહ ઉભરાવાનો છે જ...

જાતનું અજ્ઞાન

ભય, દ્વેષ અને ખેદ રૂપ દોષ-ત્રિપુટીની ચર્ચા થઈ; અને અભય, રુચિ અને ઉત્સાહ રૂપ ગુણ-ત્રિપુટીની ચર્ચા થઈ; ‘ભય ચંગળતા હો જે પરિણામની રે, દ્વેષ અરોગ્યક ભાવ; ખેદ પ્રવૃત્તિ હો કરતાં થાકીએ...’

કડીની છેલ્લી પંક્તિ કેવી માર્મિક છે : ‘દોષ અબોધ લિખાવ...’ ઘણા બધા દોષો છે, જેમાંથી ત્રણની ચર્ચા કરી; પરંતુ મુખ્ય દોષ કયો? સાધનાના મઝાના અંદાજમાં આ પંક્તિ ઊતરી આવી છે : ‘દોષ અબોધ લિખાવ...’ જાતનું અજ્ઞાન એ સહુથી મોટો દોષ છે. ‘અબોધ...’ સ્વનું અજ્ઞાન. પોતાનાથી જ આટલી દૂરી! દુનિયાના છેડે રહેલ વ્યક્તિ જોડે ફોન દ્વારા સંપર્કમાં રહેનાર માણસ પોતાનાથી વિખૂટો પડ્યો હોય તે કેવું આશ્ચર્ય છે!

‘હું જ ખોવાઈ ગયો છું!’

કુંભારનો ગધેડો ખોવાઈ ગયો. બીજા કુંભારો દિલારો આપવા આવેલા. ને ત્યારે આ કુંભાર હસીને કહે છે : પાડ માનો પ્રભુનો કે આજે જંગલમાંથી માટીને લઈ આવતી વખતે હું તે ગધેડા પર નહોતો બેઠો. રોજ તે ગધેડા પર જ હું બેસતો હતો. આજે તેના પર બેઠો હોત તો હું જ ખોવાઈ જાત ને!

કુંભાર નહોતો ખોવાયો, આપણે તો ખોવાયા જ છીએ! જેના પર આપણે સવાર છીએ તે દુનિયાનો પત્તો છે અને આપણે ખોવાઈ ગયા છીએ.

હવે દુનિયા - કમરો કમ આપણા માટે - ખોવાઈ જાય તો આપણો પત્તો મળે. દુનિયાને જોવાનો દૃષ્ટિકોણ બદલાવો જોઈએ. જ્ઞાનસારે તત્ત્વદૃષ્ટિ અષ્ટકમાં મઝાનો દૃષ્ટિકોણ આપ્યો છે. જે સુંદર શરીરને બાહ્યદૃષ્ટિ મનુષ્ય લાવાણ્ય યુક્ત માને છે તેને જ તત્ત્વદૃષ્ટિ નશ્વર અને કૃમિઓથી બદબદતું જુએ છે.

હમાણાં જ થયેલા એક ઘરતીકંપમાં હજારો મનુષ્યો મૃત્યુ પામ્યા. ગગનચુંબી મકાનોમાંના કાટમાળ નીચે ઘરબાયેલ મૃતદેહોને કાઢવામાં, પત્તો લગાવવામાં 2-3 દિવસ લાગી ગયા. અને ત્યારે એ મૃતદેહની ગંધ એવી તો ચારે બાજુ ફેલાઈ ગઈ...

હું આ સમાચારો વાંચતો હતો અને સંવેદનાથી સભર મારું હૃદય વૈરાગ્યમય બની ગયું હતું. જે કાયાને આટલી પંપાળીએ, એ આવી દુર્ગંધમય છે?

શરીરને, મકાનને, ગામોને - કહો કે પૂરી દુનિયાને જોવાનો દૃષ્ટિકોણ બદલાય એટલે પોતાની જાત સાથે પોતાનો પરિચય થાય... અને એમ ન થાય તો...? ‘દોષ અબોધ લિખાવ...’ પોતાની જાત સાથેનું અજ્ઞાન તે મોટામાં મોટો દોષ કહેવાય.

- 3/3 -

|| ચરમાવરુતે ચરમ કરુણ તથા રે, ભવપરિણતિ પરિપાક;
દોષ ઠલે વઢી દૃષ્ટિ સ્ખલે મત્તી રે, પ્રાપ્તિ પ્રવચન વાક...૩ ||

પૂ. આનંદઘનજીનું એક સરસ પદ છે :
'ભગ પદ ગગન, મીન પદ જલ
મેં, જો ખોજે સો ભૌરા; ચિત્તપંકજ ખોજે
સો ખૈલે, રમતા આનંદ ભૌરા...' મઝાની
વાત તેઓ કરે છે : એક પંખી આકાશમાં
ઊડીને ગયું; તમે એનાં પદચિહ્નો ખોજવા
જશો? એક માછલું પાણીમાં આમથી તેમ
સર્યું; તમે એનો માર્ગ શી રીતે ખોજશો?
ન આકાશમાં પદચિહ્નો મળે, ન જળમાં...
'જો ખોજે સો ભૌરા...' છતાં એવી
ખોજવાની કોશિશ કરે તે મૂર્ખ છે.

ખોજવા જેવું તો આ છે : પોતાની
અંદર ને અંદર ઊતરવું. 'ચિત્તપંકજ ખોજે સો
ખૈલે, રમતા આનંદ ભૌરા...' ઊંડે ને ઊંડે
તમે ઊતરશો અને તમને સમજાશે કે તમે જેને
શોધતા હતા તે આનંદનો ભમરો તો હૃદયના
કમળમાં જ છુપાઈને બેઠેલ હતો!

નશ્વર પદાર્થોની પાછળ પડવું, શો
અર્થ? બહારે બહાર ઘૂમવાનો આખરે શો
અર્થ છે? આપણી ભીતર છે આનંદનો
મસમોટો ખજાનો અને કસ્તૂરિયા મૃગની
જેમ આપણે બહાર ફાંફાં મારી રહ્યા છીએ.

'અધ્યાત્મબિન્દુ'માં હર્ષવર્ધન
ઉપાધ્યાય કહે છે કે જોવા જેવું દુનિયામાં
કંઈ પણ હોય તો તે તમારું મૂળ સ્વરૂપ
છે. બીજું કંઈ જ નહિ. દ્રષ્ટા આપણે છીએ
અને જોવા જેવું દૃશ્ય પણ આપણા સિવાય
બીજું કંઈ જ નથી!

ભીતરની દુનિયામાં જવાના માર્ગની
સુરમ્ય રજૂઆત અહીં થઈ છે. નકશો
એટલો સરસ રીતે દોરવામાં આવેલો છે કે
તે પ્રમાણે ચલાય તો મંઝિલ મળ્યા વગર
રહે નહિ.

ચરમ આવર્ત

છેલ્લો પુદ્ગલ પરાવર્ત. અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તો વીતી ગયા, હવે આ અન્તિમ કાળખંડ. સાધનાના પ્રારંભમાં અહીં આવશે માર્ગાનુસારિતા; અને મોહની ગુલામીમાંથી આંશિક છુટકારો : અપુનર્બંધક દશામાં.

માર્ગાનુસારિતા

માર્ગાનુસારિતા... પ્રભુના પ્યારા પ્યારા માર્ગને અનુસરવો... પા-પા પગલી માંડવી.

કેવી હોય છે ભીતરી દશા એ સમયે? પૂ. હરિભદ્રાચાર્યે બહુ મઝાની અભિવ્યક્તિ તે દશાની આપી છે : 'માર્ગ: ચેતસોડવક્રગમનમ્...' ચિત્તનું સરળ, સરળ ગમન. બુદ્ધિના આટાપાટાની કોઈ રમત રમવી નથી હવે. અહંકારનો કોઈ ખેલ ખેલવો નથી હવે. સરળતા... ચિત્તની આ સરળતાની ભૂમિકા પર ઊતરે છે સ્વરસવાહિતા. આ સ્વરસવાહિતા તે જ છે માર્ગાનુસારિતા.

'અનિર્વચનીયં પ્રેમસ્વરૂપમ્...'

સ્વરસવાહિતા... તમારા રસને વહન કરનારી સ્થિતિ... આત્મગુણોમાં દોડવાની સ્થિતિ. સ્વ-રસ... આપણો રસ. આત્મ-રસ, મધુરમાં મધુર રસ... કેવી વિડંબના છે કે દુનિયાને છેડે ઊગતા ફળના રસનો આસ્વાદ જેણે માણ્યો છે, એ પોતાના રસથી તદ્દન અપરિચિત છે!

પોતાનો રસ... 'માંહિ પડ્યા તે મહારુખ માણે...' જેવો રસ. પણ હા, તેઓ માણી શકે છે, કહી શકતા નથી. તમે પૂછશો કે કેવો રસ છે ભીતરનો? તેઓ મુખ પર આનંદને, સ્મિતને ઉભારીને કહેશે : અનિર્વચનીય... લા-જવાબ...

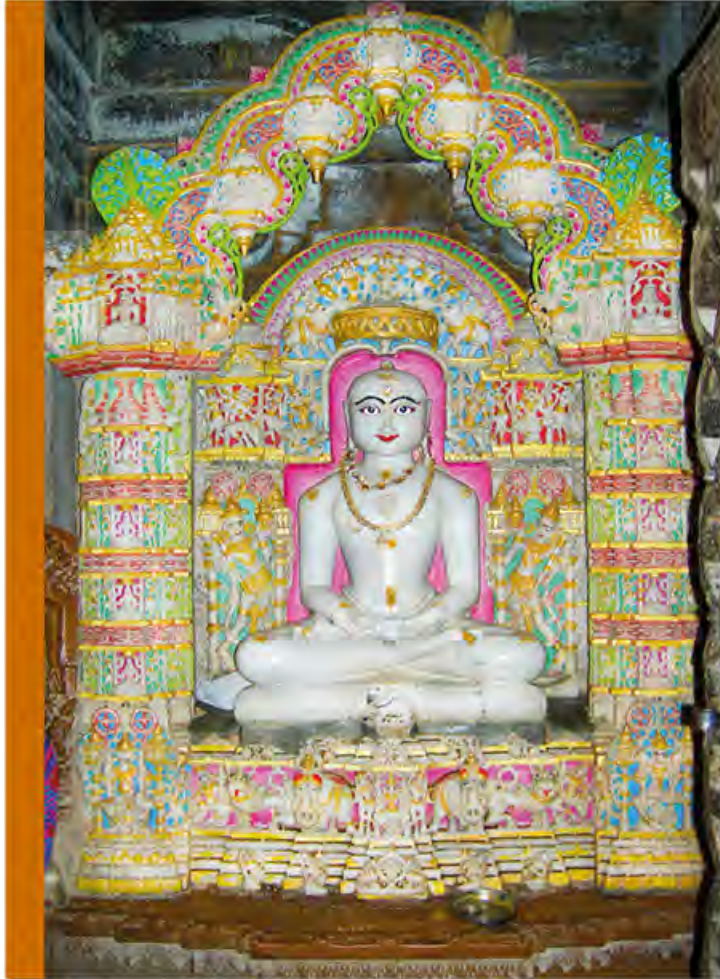
યાદ આવે નારદ ઋષિ. તેમને પૂછવામાં આવ્યું : ભક્તિનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે? તેમણે કહ્યું : શબ્દોની પાર. 'અનિર્વચનીયં પ્રેમસ્વરૂપમ્'. હા, પણ શબ્દોમાં થોડીક વાત તો કરો? નારદઋષિ પોતાની વિવશતા સમજાવતાં કહે છે: મૂંગા માણસે સાકર બાધી હોય અને તમે એને પૂછો કે કેવી લાગી સાકર? તો તે કયા શબ્દોમાં વર્ણન આપે? તેના ચહેરાને તમે જોઈ શકો. બાકી શબ્દો ત્યાં છે ક્યાં? 'મૂકાસ્વાદનવત્'. કબીરજીએ કહ્યું : 'ગૂંગે કેરી સરકરા...'.

આ સ્વરસવાહિતા છે માર્ગાનુસારિતા. ભીતરના ઝંકારે ઊપડેલી મઝાની યાત્રા.

કૃત્ય : સાધકનું, અસાધકનું

ચરમાવર્તમાં આત્મા અપુનર્બંધક બને છે. મોહનો પ્રકૃષ્ટ બંધ હવે એ આત્મા નહિ કરે. ફરી તેવો ઉત્કૃષ્ટ બંધ નહિ કરે તેથી એ આત્માને અપુનર્બંધક કહેવાય છે.

શાંડિલ્ય ઋષિ યાદ આવે : ‘અબન્ધોઽર્પણસ્ય મુખમ્’. પ્રભુને જાત સમર્પવાથી કર્મબંધ અટકે છે.

એક મઝાનો સવાલ અહીં થશે કે પ્રભુને સમર્પિત કરેલા જીવનને સાધક પોતાના જીવન તરીકે ઉલ્લેખી શકે? એ જીવન પ્રભુનું જ ને? ભક્તનું તો નહિ જ...?

સરસા જવાબ શાંડિલ્ય ઋષિએ આપ્યો છે : ‘સ્વયમર્પિતમ્ ગ્રાહ્યમ્ અવિશેષાત્...’ પોતે અર્પણ કરેલ જીવનને સાધક ધારે છે, યા શબ્દોલ્લેખિત કરે છે ત્યાં ભીતરી દૃષ્ટિએ કોઈ ફરક નથી. સાધક સમજે જ છે કે પૂરા જીવન પર અધિકાર પ્રભુનો જ છે... જીવન પ્રભુનું રહે તો જ તેમાં અર્થ પ્રગટે છે; અન્યથા સુવાસ વિહોણા ફૂલ જેવું તે નિરર્થક છે... છતાં વ્યવહાર દૃષ્ટિથી સાધક કહે છે કે શરીર મારું છે.

પણ ‘મારું’ બોલતી વખતે પણ મમત્વનો લેશ માત્ર ત્યાં નથી.

તમે સાધકને જુઓ. એ છે, છે અને નથી. એ ચાલતો હશે, તમને ક્યારેય નહિ લાગે કે એ એના અસ્તિત્વની નોંધ બીજા લે તેમ ઈચ્છે છે. અ-સાધકના ચાલવામાં ને સાધકના ચાલવામાં ઘણો બધો ફરક છે.

અ-સાધકોનું શરીર જ નહિ, એનું વજનદાર ‘હું’ એની સાથે ચાલતું હોય છે. (બિચારો! ચોવીસ કલાક ‘હું’ના આ બખ્તરને પહેરીને રહેવાનું. કેટલો ભાર લાગતો હશે?) એ ધમ-ધમ કરતો ચાલતો હશે. ને બે-ચાર જણા પણ એના ચાલવાને જોશે નહિ તો એને એનું એ ચાલવાનું નિરર્થક લાગશે. (એના ચાલવાને જોનારા હોવા જોઈએ પાછા!)

સાધક ઈર્યાસમિતિ પૂર્વક ચાલતો હશે ત્યારે...! ત્યાં પણ ઘૂંટાયેલી છે સ્વરસવાહિતા. ને ભીતરનો રસ એવો તો પ્રગાઢ રીતે મણાઈ રહ્યો છે કે પરને કોઈ અવકાશ જ અહીં રહેતો નથી.

સ્વરસવાહિતા... અપુનર્બંધકતા... મઝાના આ માર્ગમાં આવે છે ચરમ-કરણ.

ચરમ-કરણ

ચરમ કરણ. જ્યાં થાય છે ગ્રન્થિભેદ. રાગ અને દ્વેષની એક દુર્ભેદ ગાંઠ અંદર પડેલી છે; આત્માનો પ્રગંડ વીર્યોદ્ધાર આ ગાંઠને તોડી નાંખે છે.

જ્ઞાનસારે એક સરસ સૂત્ર આપ્યું છે : જે ભીતરની ગાંઠોને તોડી નાખે તે જ જ્ઞાન ('ગ્રન્થિભિજ્ જ્ઞાનમ્'). અંદરનો મેલ એમ ને એમ રહે તો ઉપરથી ચોપડેલ અત્તરનો શો અર્થ?

ગ્રન્થિભેદ વાગતે જે આનંદ થાય છે તેની વાત 'યોગબિન્દુ' ગ્રંથમાં પૂ. હરિભદ્રાચાર્યે કરી છે. 'આનન્દો જાયતેડત્યન્તમ્...' શ્લોક દ્વારા ત્યાં આનંદને બે વિશેષણો આપ્યાં છે : અત્યંત અને તાત્ત્વિક.

અત્યાર સુધી અતાત્ત્વિક આનંદ હતો. હકીકતમાં એને આનંદ કેમ કહેવાય? આપણે લોકોએ સુખાભારા નામની સંઘટનાને સુખ અને આનંદ શબ્દથી વ્યાખ્યાયિત કરવા માંડી એટલે તત્ત્વજ્ઞોએ તાત્ત્વિક આનંદ, પરમ આનંદ જેવા શબ્દો વાપર્યા.

એ તાત્ત્વિક આનંદ સમયે એ સાધકનું ધમ્મરવલોણું કેવું હોય છે? એની વાત 'યોગબિન્દુ' કરે છે. પહેલાં તો એને આશ્ચર્ય થાય છે : 'સત્યસ્મિન્ ધર્મતેજસિ...' આવો ધર્મનો પ્રકાશ ઉપલબ્ધ હોવા છતાં આટલો બધો સમય પોતે મોહના અંધારામાં આથડ્યો?

'પ્રશમરતિ'એ પણ આ જ ભાવ અભિવ્યક્ત કર્યો છે. સાધક પોતાની અતીતની યાત્રાને જુએ છે ત્યારે આશ્ચર્યમાં પડી જાય છે: આવા સંસારમાં આટલો બધો સમય હું આ રીતે પડ્યો રહેલો?

આશ્ચર્યના ભાવ પછી પરાર્થવાસિતતાની ભાવધારા આગળ વહે છે :

અહમેતાનતઃ કૃચ્છાદ્, યથાયોગં કથશ્ચન।

અનેનોત્તારયામીતિ, વરબોધિસમન્વિતઃ॥ (યો.બિ.286)

સામાન્ય સાધક વિચારે છે કે આ અદ્વિતીય ધર્મતેજ જે મેં અનુભવ્યું છે તેની વાત લોકોને કરીશ... પરંતુ વરબોધિથી યુક્ત તીર્થંકરનો આત્મા વિચારે છે કે મોહના અંધકારમાંથી ધર્મના પ્રકાશ ભણી લોકોને લઈ જઈશ.

ગ્રન્થિભેદ પછી સમ્યજ્ઞર્શન.

સમ્યજ્ઞૈ સાધકના આચરણને યોગબિન્દુકોરે આ રીતે વર્ણવ્યું છે :

કાયપાતિન એવેહ બોધિસત્ત્વાઃ પરોદિતમ્।

ન ચિત્તપાતિનસ્તાવદેતદત્રાપિ યુક્તિમત્॥ 271॥

સમ્યજ્ઞૈ કાયપાતી હોઈ શકે, ચિત્તપાતી નહિ. ક્ષાયિક સમકિતી યુદ્ધના મેદાન પર હોઈ શકે, કદાચ એના હાથમાં લોહી નીંગળતી તલવાર પણ હોઈ શકે; પણ ભીતર એક નાદ શાશ્વતીના લયમાં ગુંજી રહ્યો હોય : આ નિરર્થક છે, આ નિરર્થક છે.

ભવસ્થિતિની પરિપક્વતા

આ બધું ક્રમશઃ ચાલી રહ્યું છે, કારણ કે ભવસ્થિતિ પાકવા આવી છે. સંસારમાંથી નીકળવાનો સમય નજીક આવી રહ્યો છે.

ભક્તિયોગાર્ચાપૂ મોહનવિજય મહારાજ આ વાતને ભક્તના લયમાં વણી કાઢે છે : ‘જો તુમ ધ્યાતાં શિવસુખ લાહીએ, તો તુમને કેઈ ધ્યાવે; પણ ભવસ્થિતિ પરિપાક થયા વિણ, કોઈ ન મુગતે જાવે...’ ભગવાનની સાથે સીધી વાતો છે આ સ્તવનામાં. ને એટલે જ પાણી પહેલાં પાળ બાંધતાં સ્તવનાકારે કહ્યું છે : ‘ઓલંબડે મત ખીજો!’ ભગવાન! મારી આ વાતોથી આપ નારાજ નહિ થાવ ને?

અને પછી કહે છે : તમારું ધ્યાન ધરતાં જો મોક્ષ મળી જતો હોય તો અમે તમારું ધ્યાન ધરીએ જ. પરંતુ મારી ભવસ્થિતિ પરિપક્વ થયા વિના તમે ક્યાં મોક્ષ મને આપવાના છો?

દોષોનું ગમન, દૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ

‘દોષ ટળે વળી દૃષ્ટિ ખૂલે ભલી રે...’ દોષ ટળતા જાય છે અને યોગની દૃષ્ટિ મળતી રહે છે.

ક્રમશઃ એ પાંચમી સ્થિરા દૃષ્ટિમાં આવે છે. સ્થિરા દૃષ્ટિવાળા સમકિતી આત્માની આન્તર્યાત્રા મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજય મહારાજે ‘આઠ દૃષ્ટિની સજ્જાય’માં વર્ણવી છે :

‘અંશે હોય ઈહાં અવિનાશી, પુદ્ગલ જાળ તમાસી રે;

ગિદાનંદઘન સુજરા વિલાસી, કિમ હોય જગનો આશી રે?’

સાધક બન્યો અવિનાશી. પૂ. આનંદઘનજી યાદ આવે છે: ‘અબ હમ અમર ભયે, ન મરેંગે...’ મરણધર્મા દેહથી પોતાની જાતને ભિન્ન કરી; હવે મૃત્યુ ક્યાં? મૃત્યુ દેહનું, હું અમર.

આવા સાધકને પુદ્ગલોની રચના તમારા જેવી લાગે છે. છે અને નથી... ઘડો હતો, ફૂટી ગયો. ચાલો, પર્યાય ખૂલ્યો. આમાં નારાજ થવા જેવું શું છે?

ખરેખર તો માટીનો ઘડો પાંચ-દશ વર્ષ ટકે તો નવાઈ લાગે; ફૂટે તો નવાઈ શી? અને મોટીનો હરતો-ફરતો આ ઘડો (શરીર!); એનું શું?

60 વર્ષ પછીનાં વર્ષો માટે ઘણા લોકો કહે કે આ તો બોનસનો સમય છે... અથવા જીવલેણ વ્યાધિ ગયા પછીના સમયને આ રીતે વર્ણવે... પણ જન્મ્યા ત્યારથી જ બોનસનો સમય નથી શું? ‘મૃત્યુના કેશેન ગૃહિત ઇવ...’ સુભાષિતકાર કહે છે કે મૃત્યુએ વાળથી તમને જન્મતાંવેંત પકડેલા જ છે. હવે ધર્મ ફરસાદે કરીશ એમ કહી શકાય?

પૂ. ગિદાનંદજીની વાણી પણ કાનોમાં ગુંજે તેવી છે; ‘બિલાડીની દોટે ચડિયો, ઉંદરડો શું મહાલે?’ મૃત્યુ રૂપી બિલાડીની પહોંચમાં આવી ગયેલ જીવાત્મા રૂપી ઉંદરડો સંસારમાં શી રીતે મહાલી શકે?

‘પુદ્ગલ જાળ તમાસી... ગિદાનંદઘન સુજરા વિલાસી, કિમ હોય જગનો આશી રે?’ પુદ્ગલોની રચના નિર્થક લાગે સ્થિરા દૃષ્ટિમાં. ગિદ્ (જ્ઞાન) અને આનંદ સઘન રીતે વિલસી રહ્યા છે તેવો સાધક જગતનો આશિક કેમ બની શકે?

બુદ્ધિ, જ્ઞાન, અસંમોહ

આઠ દૃષ્ટિની સજ્જાયમાં ચોથી દૃષ્ટિની સજ્જાયમાં એક હૃદયંગમ કડી આવે છે :

બુદ્ધિ ક્રિયા ભવ ફળ દિએજી, જ્ઞાન ક્રિયા શિવ અંગ;
અસંમોહ ક્રિયા દિએજી, શીઘ્ર મુક્તિફળ ગંગ...

ત્રણ જાતની ક્રિયાઓ : બુદ્ધિયુક્ત ક્રિયા,
જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા અને અસંમોહયુક્ત ક્રિયા.

શબ્દ+ક્રોધ અને શબ્દ-ક્રોધ

બુદ્ધિ... મન... અનાદિના વર્તુળમાં વહેવાનું. મન એક એવું કમ્પ્યુટર છે, જે એને આપેલ પ્રોગ્રામ પ્રમાણે કાર્ય કર્યા કરે છે. એટલે જ, માનવીય મનમાં આપણને નબળાઈઓ દેખાય છે. કારણ કે જન્મો જૂના સંસ્કારોથી એ પ્રતિબદ્ધ છે.

એક મા દીકરાનું અશિષ્ટ આચરણ જુએ છે. એણીને ગુસ્સો આવે છે. તેનો હાથ ઊંચકાય છે. દીકરાને તેણી થપ્પડ મારે છે. આ સંસ્કાર છે. હવે બીજી વાર વિચાર પણ તેને નહિ કરવો પડે, હાથ એની મેળે જ ઊંચકાઈ જશે.

કોઈએ ગુસ્સો કર્યો. તરત જ સામે ગુસ્સો આવશે. અહીં અનાદિના સંસ્કારો ઊભરી આવ્યા. પેલી વ્યક્તિએ વર્તુળ ચાલુ કર્યું, તમે એને આગળ વધાર્યું. પેલો એને આગળ વધારશે. થઈ ગયું ચક્ર ચાલુ...

અહીં તમે એક મિનિટ થોભી શકો તો...? કોઈએ ગુસ્સો કર્યો. તમે શા માટે ઉત્તેજિત થાવ? એના શબ્દોમાંથી ઠીક લાગે એટલું સ્વીકારી લો, બીજું બાજુમાં મૂકી દો.

પપૈયું કોઈ ચીરશે ને અંદરથી કાળાં કે સફેદ બીજ ઢગલાબંધ નીકળશે ત્યારે ચિડાશે નહિ કે શા માટે આ બિનજરૂરી અંદરથી નીકળ્યું? એ બધું બાજુમાં છોડી પપૈયાનો મીઠાશવાળો ભાગ તે આરોગવા માંડશે.

બહુ મઝાની વાત ઘણીવાર એ ઘટતી હોય છે કે બોલવાની આણઆવડત અથવા બીજાં ઘણાં કારણોથી કો'ક ગુસ્સે થઈને બોલે છે ત્યારે તેમાં શબ્દ+ક્રોધ હોય છે; બરોબર પપૈયામાં ફળ અને બીજ હોય છે તેમ જ. હવે એ સાંભળ્યા પછી શબ્દ-ક્રોધ (શબ્દ ઓછા ક્રોધ) આપણે કેમ ન કરી શકીએ?

સ્વાર્થ, અહંકાર, ઈર્ષા આદિથી નીપજેલી બુદ્ધિ વર્તુળ બનાવે છે. જેમાં તમને અવકાશ નથી મળતો. તમે એ વર્તુળને આગળ ધપાવો છો ને એ સ્પીડ પકડતું જાય છે.

જ્ઞાન વર્તુળને અટકાવે છે. જ્ઞાન એટલે ટ્રાફિક સર્કલ ઉપર ગાળેલ ક્ષણો. જ્યારે તમે ભીડને જુઓ છો, પણ ભીડના એક ભાગ રૂપ નથી. બાકી પીક અવર્સમાં તમે ઓફિસેથી ઘર ભણી હંકારી જતા હો ત્યારે...? ત્યારે તમે ભીડના એક ભાગ રૂપ છો. આગળની કાર અટકી તો તમે અટક્યા, એ આગળ વધી તો તમે આગળ સાર્યા...

જ્ઞાન અને અસંમોહ

જ્ઞાન પેલા વર્તુળને એક ક્ષણ માટેય થોભાવે. અસંમોહ (ઉદારસીનભાવ) પેલા વર્તુળને તોડી નાખે.

જ્ઞાનક્રિયા... જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષયોપશમ અહીં પૃષ્ઠભૂમાં છે. અસંમોહ ક્રિયા... મોહનીયનો ક્ષયોપશમ અહીં મદદે આવેલ છે.

હાથી કોને મારે?

તર્કની અનુપયોગિતા ઉપર પ્રાચીન ગ્રંથોમાં એક સરસ વાત આવે છે. ન્યાયદર્શનનો એક વિદ્યાર્થી હતો. સાંકડી ગલીમાં ચાલતો હતો ને સામેથી હાથી આવે છે. મહાવતે બૂમ મારી : અરે, દૂર ખસી જા! ઓટલા પર ચડી જા!

ન્યાયદર્શનનો વિદ્યાર્થી હમણાં જ તર્ક ભણી આવેલ હતો. એણે સામું પૂછ્યું : હાથી કોને મારે? દૂર બેઠેલાને મારે કે નજીક રહેલાને મારે? દૂરવાળાઓને મારતો હોય તો બધા માણસોને મારી નાખે. અને નજીકવાળાને મારતો હોય તો પહેલાં તમને-મહાવતને જ મારી નાખે.

કોરી બુદ્ધિ. આનાથી શું થઈ શકે?

પ્રભુની વાણીની પ્રાપ્તિ

‘પ્રાપ્તિ પ્રવચન વાક...’ દૃષ્ટિના વિકાસક્રમમાં આગળ વધાયું. હવે પ્રભુની વાણી સમ્યક્ રૂપમાં મળી. પ્રભુનાં વચનો હવે અન્તસ્તરને વીધે છે. અત્યાર સુધી પ્રવચનોથી માત્ર કાન કે બુદ્ધિ સંતોષાતા હતા. હૃદય ભીંજાયું ન હતું.

હવે તો મહાત્મા કહે કે ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું છે ને આંખો ચુવા મારે છે. ‘મારા ભગવાને આવું કહ્યું છે...! કેટલો બધો ઉપકાર પ્રભુનો!’

-3/4-

|| પરિચય પાતિક ઘાતક સાધુસું રે, અકુશલ અપચય ચેતઃ
ગ્રન્થ અધ્યાતમ શ્રવણ મનન કરી રે, પરિશીલન નય હેત...૪ ||

મહાનું સુભાષિત છે : ‘ક્ષણમપિ સઙ્ગનસઙ્ગિતરેકા, ભવતિ
ભવાર્ણવતરણે નૌકા...’ એક ક્ષણ પણ સઙ્ગનોની સંગતિ મળી
જાય તો સંસારસામુદ્રની પાર જઈ શકાય.

સત્સંગ શું કરી શકે એ કરતાં એ શું ન કરી શકે એ પૂછી શકાય.

શંકરાચાર્યનો સરસ શ્લોક છે : ‘સત્સઙ્ગત્વે નિસ્સઙ્ગત્વમ્, નિસ્સઙ્ગત્વે
નિર્મોહત્વમ્; નિર્મોહત્વે નિશ્ચલતત્ત્વમ્, નિશ્ચલતત્ત્વે જીવન્મુક્તિઃ॥’

એક બાજુ સંગ, બીજી બાજુ અસંગ

સત્સંગ એ છે, જે અસંગમાં પરિણમે છે. એટલે સત્સંગ એવો જાદુઈ સંગ છે, જેની એક બાજુ તો છે સંગ, બીજી બાજુ છે અસંગ.

ગુરુના સંગમાં તમે આવો એટલે ગુરુતત્ત્વ તમને પરમના સંગમાં મૂકી દે. કારણ કે ગુરુ પોતે અસંગ હોય છે. ગુરુ એવું વ્યક્તિત્વ છે જે પરમચેતના તરફ જ મંડરાયેલ હોય અને એટલે સાધકે ગુરુબળ પામવા માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવાની હોય છે. પરમચેતના દ્વારા ગુરુતત્ત્વને સંદેશ મળે છે ને ગુરુની કરુણા આપણને પોતાનામાં સમાવી લે છે.

એ એક જ એવું તત્ત્વ છે - ગુરુતત્ત્વ - જે પરમચેતનાના જ સંગમાં છે, દુનિયાના સંપૂર્ણ અસંગમાં; ને તેથી એનો સંગ પણ અસંગમાં - પરમ સંગમાં પરિણમે છે.

ગુરુની બાંહોમાં સમાવાનું સુખ... અને એ સુખ પરમ ચેતનાની બાંહોમાં સમાવા સુધી વિસ્તરે... કહો કે ગુરુના હાથમાં પડેલ આપણો હાથ આપણને ખ્યાલ પણ ન આવે તે રીતે પરમચેતનાના હાથમાં જતો રહેતો હોય છે. ને ગુરુતત્ત્વ આ કાર્ય કરી, આપણા સંદર્ભમાં, નિષ્ક્રિય થઈ જતું હોય છે.

યોગની પરમ સ્થિતિ

નારદ ઋષિએ એક સરસ સૂત્ર આપ્યું છે : 'તત્તુ વિષયત્યાગાત્ સન્નત્યાગાદ્ ...'

મઝાનો પ્રશ્ન હતો ભક્તનો : શી રીતે યોગની/સાધનાની પરમ સ્થિતિ મળે? ઉત્તર આપ્યો : પદાર્થોના ત્યાગથી અને તેમના પરના ભીતરી વૈરાગ્ય-અનાકર્ષણથી ભીતરની ઉચ્ચ સ્થિતિ મળે.

શુદ્ધ વર્તમાનની ક્ષણો શી રીતે મળે?

સત્સંગ અસંગમાં પરિણમે... ને ત્યારે હોય છે અમોહ. ઘેરી ઉદારીનતા. પરમ વૈભવ છે આ ઉદારીનતાનો. તમે ઊંચે ચઢ્યા. ન રાગ સ્પર્શ, ન દ્વેષભાવ સ્પર્શ; તમે બધાની પહોંચને પાર. રાગ-દ્વેષનું શિથિલીકરણ જેટલું વધારે, ઉદારીનતા એટલી ઘેરી. ગમા અને આગમમાના સતત ચાલતા ચક્રને અટકાવી દેવાયું છે.

પદાર્થો પરના રાગને પરમાત્મા પરના રાગમાં ફેરવી શકાય તો ચક્રને થોભાવી શકાય.

અમોહ નિશ્ચલતત્ત્વની - આત્મતત્ત્વની પ્રતીતિ રૂપે ઊભરે છે. મોહ સપાટીને તરંગોવાળી કરતો હતો; એ થોડો શાન્ત થયો; હવે આત્મતત્ત્વ-સંવેદન...

અને એ પ્રતીતિ જીવન્મુક્તિ - શુદ્ધ વર્તમાનની ક્ષણો - ના રૂપમાં ફેરવાય છે. ન અતીતની સ્મૃતિ, ન અનાગતની ચિન્તા; ઉદારીન ભાવે વર્તમાનમાં રહેવાનું.

સજ્જન-સંગ અસંગમાં, પરમસંગમાં સાધકને લઈ જાય.

આ ત્યાગ શી રીતે થાય? આ અનાકર્ષણ શી રીતે પેદા થાય? દેખીતી રીતે જ, પરમાત્માના આકર્ષણથી બીજાઓ પ્રત્યે અનાકર્ષણ પેદા થઈ જાય.

સુરદાસજીએ આ વાતને બહુ જ સુંદર રીતે અભિવ્યક્ત કરી છે : 'મેરા મન અનત (અન્યત્ર) કહાં ઊડ જાવે?' મારું મન પરમાત્માને છોડીને બીજે ક્યાં જઈ શકે એમ સુરદાસ પૂછે છે. કારણ કે બીજો કોઈ આધાર છે જ નહિ.

મીરાં યાદ આવે : 'તુમ વિણ આશરો નહિ મેરો દૂજો...'

સુરદાસ આગળ કહે છે : 'જેસે પંખી જહાજ સે ઊડી, ફિર જહાજ પે આયે...' પંક્તિની પાછળ પૃષ્ઠભૂ આવી છે : વહાણ દૂરના દેશોની સફરે નીકળ્યું છે. અધવચ્ચે માર્ગ ગૂંકી જાય છે. ચારેબાજુ છે પાણીનો અફાટ વિસ્તાર...

અનાજ અને પાણીનો પુરવઠો ખૂટી રહ્યો છે. હવે શું કરવું? ત્યારે કબૂતરોને ચારે દિશાઓમાં છોડવામાં આવે છે. જો કોઈ પણ દિશામાં ધરતી થોડી નજીક હશે તો તે દિશાનાં કબૂતરો વહાણ પર નહિ આવે...

ધરતીનું, વૃક્ષોનું આકર્ષણ... કબૂતર ત્યાં જ રહી જશે... પણ જો ચારેબાજુ પાણી જ પાણી દેખાશે તો...? તો કબૂતર થાકીને વહાણ પર આવશે. કોઈ બીજો આધાર જ નથી, શું થાય?

એમ ભક્તે પ્રભુ સિવાયની બધી જ સંઘટનાઓ જોડેનો સંબંધ તોડી નાંખ્યો છે. હવે શું થાય? 'જેસે પંખી જહાજ સે ઊડી, ફિર જહાજ પે આયે...' પંખી વહાણ પરથી ઊડે તો ખરું, પણ જાય ક્યાં? એમ સુરદાસજી પૂછે છે કે પ્રભુ વિના મનને બીજે ક્યાંય ગોઠતું જ નથી તો તે બીજે જશે ક્યાં? 'મેરા મન અનત કહાં ઊડ જાવે?

સુરદાસજી પાસે હતો વિષયત્યાગ, સંગત્યાગ. 'તત્તુ વિષયત્યાગાત્ સંગત્યાગાદ્...'

સાધુને પ્રભુએ, ગુરુએ આ વ્યવસ્થા કરી આપી છે. પદાર્થો બહુ જ ઓછા અને એમાં આકર્ષણ તો બિલકુલ નહિ. વચ્ચે શા માટે સાધુ રાખે? ન વિભૂષા માટે કે ન ઠંડી ઉડાડવા માટે. દશવૈકાલિક સૂત્ર કહે છે : 'તં પિ સંજમ-લજ્જદ્વા, ધારંતિ પરિહિંતિ અ ॥' સંયમની મર્યાદાને માટે સાધુ વચ્ચે રાખે...

સંગત્યાગ, આકર્ષણત્યાગ અને સીધો જ પરમનો સંગ...

ગુરુને પકડો, ગુરુમાં ડૂબો

'પરિચય પાતિક ઘાતક સાધુસું રે...' સજ્જનોનો સંગ પાપોનો ખાતમો બોલાવી દે... 'અકુશલ અપચય ચેત...' ગિતમાંથી અકુશલ/પરભાવને નિકાળી દે સત્સંગ.

સત્સંગ... તમારું કોડિયું ગુરુના દીપની નજીક આવે ને પ્રજળી ઊઠે. સત્સંગથી કાર્યની શરૂઆત. સત્સંગથી કાર્યની પૂર્ણતા.

ગુરુને પકડો એટલે શરૂઆત. ગુરુમાં ડૂબો એટલે વાત પૂરી. ગુરુના સમંદરમાં તમારું બુંદ વિલુપ્ત થયું : પછી વિભાવો ક્યાં રહે?

પહેલાં ગુરુનું બહારી સામીપ્ય. પછી ભીતરી નજદીકી.

ગુરુનું સામીપ્ય

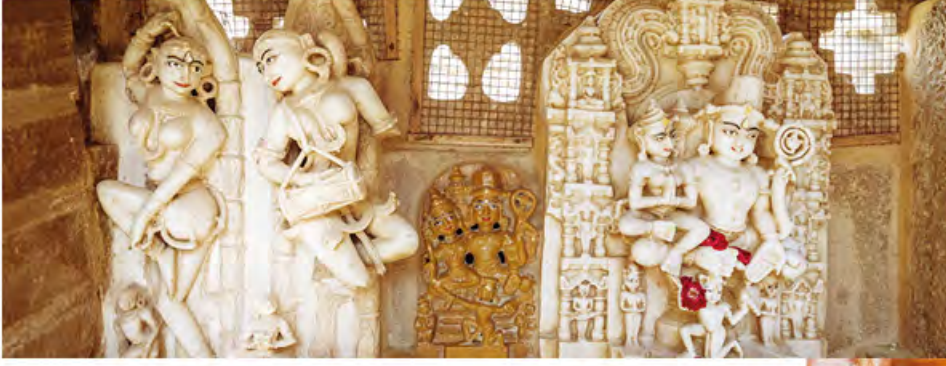
બહારી નજદીકીથી ભીતરી નજદીકી સુધીની મઝાની યાત્રાની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર બે નાનકડા સૂત્રખંડોથી કરે છે : 'ઈંગિયાગાર-સંપન્ને...' અને 'આણાણિદેસકરે...'

'ઈંગિયાગારસંપન્ને...' આ સૂત્ર બહારી સામીપ્યને ચર્ચે છે. ગુરુદેવથી કેટલા નજીક રહેવું જોઈએ? ગુરુદેવના આંખના ઇશારાને કે તેમના મુખ પરની આછીસી ભાવગેષ્ટાને વાંગી શકાય એટલા નજીક શિષ્યે રહેવું જોઈએ.

'આણાણિદેસકરે...' ગુરુદેવના ભાવસાન્નિધ્યની આ વાત છે. ગુરુદેવની આજ્ઞા થઈ કે દૂર-દૂર સેવા માટે જવાનું છે. ને શિષ્ય પ્રેમપૂર્વક એ આજ્ઞાને સ્વીકારે. આ છે અંદરની નજદીકી.

બેઉ મઝાનાં છે. દ્રવ્ય સાન્નિધ્યની પણ એક મઝા છે. ભાવ સાન્નિધ્યની પણ જુદી જ મઝા છે. દ્રવ્ય સાન્નિધ્યમાં ગુરુના પાવન દેહની ઊર્જાને ઝીલવાનું સુખ હોય છે. ભાવ સાન્નિધ્યમાં દૂર રહીનેય ગુરુની કૃપાના આન્દોલનોને ઝીલીને નજીક રહેવાનું હોય છે.

બેઉ હાથમાં લાડવો કહે છે તે આ જ ને!

શ્રવણ, મનન, પરિશીલન

સદ્ગુરુનું સામીપ્ય જો પ્યારું, પ્યારું છે તો ગ્રન્થગુરુનું સામીપ્ય પણ કેવું મજાનું છે! ‘ગ્રન્થ અધ્યાતમ શ્રવણ મનન કરી રે, પરિશીલન નય હેત...’

શ્રવણ, મનન અને પરિશીલન. યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિએ મૈત્રેયીને કહેલું : ‘આત્મા વા અરે! જ્ઞાતવ્યઃ મન્તવ્યઃ નિદિધ્યાસિતવ્ય ઇતિ...’ શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન આત્મતત્ત્વનું.

શ્રવણ. ધ્યાન પૂર્વક સાંભળવું. અથવા તો એમ કહી શકાય કે પૃથક્કરણ/તુલના કરનાર મન સૂતેલું હોય અને સાંભળાતું હોય. માત્ર સાંભળવાનું. ગુરુના શબ્દને આપણી ભીતર ઊતરવા દેવો... બૌદ્ધિક અર્થઘટન નહિ. શબ્દ ગુરુનો, અર્થઘટન તમારું; આ વાત બરોબર નથી. મનોવિલયની/ચિત્તસ્થૈર્યની ભૂમિ પર ગુરુના શબ્દો ઊતર્યા કરે... તમે એ શબ્દોની સાથે સાથે એક યાત્રા પ્રારંભો.

આ શ્રવણની સાથે જોઈએ છે વિસ્મય. ઉપદેશમાલા સૂત્ર ગણધર ગૌતમના પ્રભુવાણીના શ્રવણને વિસ્મયયુક્ત હૃદયની ભોમકા પરનું શ્રવણ કહે છે. ‘વિમ્હિયહિયઓ સુણાઈ...’ પ્રભુ બોલ્યે જતા હોય અને ગૌતમસ્વામી વિસ્મયભાવે ઊછળતા હોય: વાહ, આવી અદ્ભુત વાત... મારા ભગવાન જ આ કહી શકે.

પ્રવચન ઝિંજત
જો રાદ્ગુરુ કરે,
દેખે પશ્ચ નિધાન;
હૃદય નયણ
નિહાળે જગધણી,
મોહમા મેર સમાન...

પંન્યાસજી ભગવંત

સાધનામનીપી પૂ. પંન્યાસજી ભગવંત શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ રાજસ્થાનની પવિત્ર ભૂમિ પર વિચરતા હતા તે સમયની આ ઘટના. એક તત્ત્વચિંતક તેઓશ્રી પાસે વાચના લેવા ગયા.

વાચનાના પ્રારંભમાં પૂજ્યપાદશ્રીએ કહ્યું : ‘એક યોગી એક જંગલમાંથી ચાલી રહ્યા છે. દુર્ગમ જંગલ છે... આગળ વધતાં એક સાપ...’ ચિંતક ભાઈ વચ્ચે જ બોલ્યા : ‘આપશ્રી ચંડકૌશિકવાળી ઘટનાને લઈ રહ્યા છો ને?’ પંન્યાસજી મહારાજ મંદ મંદ હસ્યા. એમણે કહ્યું : ‘આજે વાચના બંધ. કાલે પણ બંધ... પરમ દિવસે જોઈશું...’

ભાઈ સમજી ગયા કે પોતે કેવી મોટી ભૂલ કરી બેઠા છે. વાચનાને પીવાની હતી. પોતે મનના/બુદ્ધિના સ્તર પર એને ઝીલવાની કોશિશ કરી...

શ્રવણ... પીવાની પ્રભુ વાણી... પણ પીવાનું ક્યારે બને? જોઈએ પ્યાસ... કેવી પ્યા...સ...?

કવિ સમયમાં પ્યાસ માટે ચાતક પાંખીને યાદ કરવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે કે ચાતક પાંખીને ગળા પાસે કાણું હોય છે. એટલે જો એ ચાંચ વાટે પાણી પીએ તો ગળાના કાણા વાટે નીકળી જાય...

પ્યાસું... પ્યાસું હોય ચાતક. પણ શું કરે તે? ન સરોવરનું પાણી તેને કામ આવે, ન કુંડનું, ન નદીનું કે ન ઝરાણાનું. માત્ર વરસાદનું પાણી તેને કામ આવે. વરસાદ આવે ત્યારે તે ઊંધું પડી જાય. વર્ષાનાં જળબિંદુને તે પોતાનામાં સમાવી લે છે.

પ્યાસ છે પણ કોઈ પણ જાતનું પાણી ચાલે તેમ નથી. જોઈએ માત્ર વર્ષાનું જળ. તેમ ભક્તની પ્યાસ માત્ર પરમપ્રિયનાં દર્શનથી જ તૃપ્તિમાં ફેરવાય. પરમપ્રિયનું દર્શન. પરમપ્રિયનાં જ વચનોનું શ્રવણ...

નયો અને હેતુઓ

શ્રવણ, મનન અને પરિશીલન... પરિશીલનને ધારદાર બનાવવા માટે નયો અને કારણોની ચર્ચા... ભિન્ન ભિન્ન નયો વડે-જ્ઞાન અને ક્રિયા નય વડે, વ્યવહાર અને નિશ્ચય નય વડે-પરિશીલન કરવાથી દૃષ્ટિમાં એકાંગિતા નથી આવતી. સાધનાની નદીને વ્યવહાર અને નિશ્ચય બેઉ કાંઠા જોઈશે. અને તો જ એ નદી સારી રીતે આગળ પ્રવાહિત થઈ શકશે.

હેતુઓ/નિમિત્તો/કારણોની વિચારણા, કહો કે સંવેદના, અહંકારને પનપવા નહિ દે. સાધક પોતે ઉપાદાન કારણ છે, પણ નિમિત્ત કારણ રૂપ પ્રભુનો અનુગ્રહ ન મળે તો શું થાય? સાધનાની ધારા પ્રવાહિત ન થઈ શકે.

પૂજ્યપાદ દેવગંદ્રજી મહારાજ જેવા ભક્તિયોગાચાર્યો, એથી જ, નિમિત્ત કારણ રૂપ પ્રભુના અનુગ્રહને કેન્દ્રમાં મૂકશે.

મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજય મહારાજની તો કેવી મઝાની અભિવ્યક્તિ છે : ‘કાળ સ્વભાવ ભવિતવ્યતા, એ સઘળા તારા દાસો રે; મુખ્ય હેતુ તું મોક્ષનો, એ મુજને સબળ વિશ્વાસો રે...’

આપણે જ આનંદધન

‘પરિશીલન નય હેત...’ નિશ્ચય નયથી આપણું સ્વરૂપ કેવું છે એ સંવેદ્યું. નિશ્ચય નયની દૃષ્ટિએ આપણે આનંદધન આત્મા છીએ. આનંદની આબંડ ધારા જ્યાં સતત વહ્યા કરે છે.

અને તમે આત્મસ્વરૂપને જાણો છો ત્યારે તેનાથી ભિન્ન અનાત્મ સ્વરૂપ, પદાર્થ સ્વરૂપને પણ જોઈ શકો છો. આચારંગ ગ્રંથનું એક પ્યારું સૂત્ર છે : ‘જે અજ્ઞાત્યં જાણતિ, સે બહિયા જાણતિ...’ ભીતરને જેણે જાણ્યું, માણ્યું; તેને ભીતરના અદ્ભુત રસાસ્વાદને સામે છોડે રહેલ પદાર્થની રસાહીનતાનો ખ્યાલ આવી જશે...

○ || कारण जोगे हो कारज नीपजे रे, ऐहमां कोइ न वाद; || ○
 पण कारण विण कारज सुधीअे रे, ऐ निज मत उन्माद...५

અમેરિકી પ્રસિદ્ધ ગિન્ટક લારી ડોસીએ પ્રાર્થના પર બે પુસ્તકો લખ્યાં છે : ‘હીલિંગ વર્સ’ અને ‘બિયોન્ડ મેડિસિન’.

‘બિયોન્ડ મેડિસિન’માં પ્રાર્થના કઈ રીતે કામ કરે છે તે સમજાવતાં લારી જે. કૃષ્ણમૂર્તિના પ્રવચનના એક અંશને સાંકળે છે. કૃષ્ણમૂર્તિએ એક પ્રવચનમાં પોતાના શ્રોતાઓને પૂછેલું : ‘તમારો નિકટનો મિત્ર મૃત્યુના બિછાને છે, તમે એને કયા શબ્દો કહશો?’ પછી પોતે જ ઉત્તર આપે છે. તમારે આમ કહેવું જોઈએ : ‘તારું મૃત્યુ થાય એની સાથે મારા જીવનનો પણ એક અંશ મૃત્યુ પામશે અને તારી સાથે ચાલવા લાગશે. તને એ એકલો નહિ પડવા દે.’

ડૉ. ડોસી અહીં નોંધે છે કે પ્રાર્થના બરોબર આ જ રીતે કામ કરે છે. પરમ તત્ત્વ સાથેનો એ આપણો લગાવ છે. વિશ્વ ચૈતન્યનો આપણને મળેલ એ સધિયારો છે.

પ્રાર્થના એવી એક શક્તિ છે, જે આપણી સાધનાને સપ્રાણ રીતે ઊંચકી શકે.

‘કહન સૂનન કો દોયા!’

સાધનાનું આપણું સમીકરણ આવું છે : 99% કૃપા, 1% પ્રયત્ન. આપણે વિષય-કષાયમાં અથડાતી વ્યક્તિઓ. આપણે સાધના કરીએ તોય શી રીતે કરીએ?

ગુરુતત્ત્વ સાથે આપણને મેળવી આપનાર પણ આ કૃપા જ છે.

આ પૃષ્ઠભૂ પર ઊભેલા હોઈએ આપણે, તો સામાન્ય સાધના મળશે ને ઊછળશું : વાહ! પ્રભુ તારી કૃપા! તેં મને કેટલું તો અદ્ભુત તત્ત્વ આપી દીધું...

અહીં સાધકનો ‘હું’ છે, પરંતુ એ માત્ર અહોભાવના લયમાં જ વહી રહેલ ‘હું’ છે... અહંકારના લયમાં રાગતો ‘હું’ તો ક્યારનોય ગયો!

દયાનિધિની સરસ પંક્તિ છે : ‘સ્વામી! હમ તુમ એક હૈ, કહન સૂનન કો દોયા!’ ભગવાન! આમ તો આપણે બેઉ એક જ છીએને! હું તારામાં ભળી જાઉં. એક અભેદ રચાઈ રહે. પણ ના, થોડીક દૂરી પણ જરૂરી છે. હું પ્રાર્થના કરનાર, તું સાંભળનાર...

પ્રાર્થનાના ઉપવનનાં આ ફૂલો

પ્રાર્થના કારણ. સાધના કાર્ય. પ્રાર્થનાના ઉપવનમાં ખીલેલાં આ સરસ સાધનાનાં ફૂલો... કડી આ પૃષ્ઠભૂમાં જોઈએ: ‘કારણ જોગે હો કારજ નીપજે રે, એહમાં કોઈ ન વાદ; પણ કારણ વિણ કારજ સાધીએરે, એ નિજ મત ઉન્માદ...’ કેટલાક દાર્શનિકો કારણ વિના જ કાર્યની ઉત્પત્તિ માને છે તે બરોબર નથી... લોકવ્યવહાર પણ કારણ-કાર્યની શૃંખલાને સન્માને છે. ખેડૂત ધાન વાવે જ નહિ તો શું લાણે?

પૂર્વે કહેલ આઠ પડાવો વડે પ્રભુસેવા રૂપ મંજિલને સાધક પ્રાપ્ત કરે છે.

તું ગતિ, તું મતિ...

ભક્તને માટે તો સરસ શૃંખલા છે, પોતાની પાસે જે કંઈ સાધના છે એ પ્રભુની જ દેણ... ‘તું ગતિ, તું મતિ...’ સાધનામાં આપણી ગતિ તે પણ પ્રભુ અને સાધનામાર્ગે જવાની બુદ્ધિ આપનાર પણ પ્રભુ... ‘તું હિ, તું હિ’નો રણકાર બજી રહે ભીતર.

મુઘ્ધ સુગમ કરી સેવન આદરે રે, સેવન અગમ અનુપ;
દેજો કદાચિત સેવક ચાચના રે, આનંદઘન રુસ રુપ...૬

મહોપાધ્યાયશ્રી માનવિજયજી મહારાજ પ્રભુને જ પૂછે છે : ‘ક્યું કર ભક્તિ કરું, પ્રભુ! તેરી?’ તારી ભક્તિ હું શી રીતે કરું?

શાંડિલ્ય ઋષિ કહે છે તેમ, ભક્તિ જો પરમપ્રિય પરનો પરમ અનુરાગ હોય તો હું તો નિરાશ જ થઈ જાઉં. ક્યાં છે મારી પાસે પરમ અનુરાગ?

જોકે, મેં બીજો ઉપાય જાણ્યો પણ નથી એ પરમ અનુરાગને મેળવવાનો. ઉપાય એક જ છે : તમને કહી દઉં, પ્રભુ! કે મને તમારા પરની શ્રેષ્ઠ પ્રીતિ આપી દો અને બીજાઓ પરની પ્રીતિને એક ઝાટકે છીનવી લ્યો.

બાળક આખરે બીજું કરે પણ શું? સરસ વસ્તુ જોઈ. ગમી ગઈ. હવે...? એની પાસે ક્યાં પૈસા છે એને ખરીદવા માટે? પૈસા ભલે ન હોય, મમ્મી પાસે જ છે ને! મમ્મીને કહી દેવાનું : મને આ જોઈએ જ. માંગો અને મળી જાય...

હું પણ તમને કહીશ, પ્રભુ! કે તમારા પરની શ્રેષ્ઠ પ્રીતિ મને આપી દો.

ભક્તિ : પ્રભુનો સંપ્રસાદ

શાંડિલ્ય ઋષિ પણ મારા પડખે છે. શાંડિલ્ય ઋષિ જ્યારે કહે છે કે જ્ઞાન કરતાં ભક્તિ એ સંદર્ભમાં ભિન્ન છે કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં તો થોડું કર્તૃત્વ રહેતું હોય છે, ભક્તિમાં તો ભક્તનું સહેજ પણ કર્તૃત્વ નથી (ન ક્રિયાકૃત્યનપેક્ષણાદ જ્ઞાનવત્); ત્યારે ખુશીનો માર્યો હું ઊછળી પડું છું : વાહ! કેટલી સરસ વાત! પતંજલિ ઋષિ પણ ભક્તિને સંપ્રસાદ કહે છે. (નિર્વિચારવૈશારદ્યોઽધ્યાત્મસંપ્રસાદઃ)

પ્રભુ! ભક્તિ જો તમારો સંપ્રસાદ જ હોય તો, તમે કેમ આજ સુધી મને એનાથી વંચિત રાખ્યો?

જોકે, તમે તો પ્રભુ! વરસતા જ રહ્યા છો; પણ મારું જ પાત્ર મેં ઊંધું રાખેલું.

ચાલો, એ મારી ભૂલ... પણ તમે મારા પાત્રને સીધું કેમ ન કર્યું?

ખ્યાલ છે કે તમારા જ આદેશથી ગુરુચેતનાએ મારા પાત્રને સીધું કરેલું. માત્ર ગ્લાસને સીધો જ નહિ કરેલો; એમાંથી ક્યારો કાઢી એને લૂછી પણ આપેલો...

ગુરુચેતના મારું પાત્ર સીધું કરતી ગઈ, હું એને ઊંધું કરતો ગયો...

હવે... એકવાર... કરુણા કરો, પ્રભુ! મારા પાત્રને સીધું કરાવી દો અને તમારા સંપ્રસાદને, એ અમૃતની વર્ષાને ઝિલાવી દો!

‘એવરેસ્ટે નજીક આવવા દીધા!’

‘સેવન અગમ અનુપ.’ પ્રભુની સેવા... અગમ્ય. ખ્યાલ ન આવે કે શી રીતે ‘એ’ રીઝશે? ભક્તિના શિખરનું દુર્ગમ ને કપરું ચઢાણ છે. પણ ઉપર જાવ એટલે...? અદ્ભુત... અદ્ભુત. તમારી પાસે એને વર્ણવવા માટે કોઈ શબ્દ ન હોય. ‘અનુપ.’ એ સંઘટના માટે કોઈ શબ્દ ન મૂકી શકાય. કોઈ ઉપમા ન સૂઝે... માત્ર તમે એને માણ્યા કરો.

ભોળો માણસ જ ભક્તિને સરળ માની લે (‘મુઝ્ય સુગમ કરી સેવન આદરે...’), ભક્તિના એવરેસ્ટની ચોટી પર ચડવું બહુ જ અઘરું છે.

તાનસિંગ અને હિલેરીએ હિમાલયના એવરેસ્ટ શિખર પર પગ મૂક્યો ત્યારે પ્રચાર માધ્યમોએ દુર્ગમ ચોટી પર પ્રથમ ડગ મૂકનાર એ પર્વતારોહીઓને ખૂબ વધાવેલા. અદ્ભુત અને નજીકતભરી અભિવ્યક્તિ એક ઝેન આશ્રમની હતી. ત્યાં બોર્ડ પર લખાયેલું : પ્રસન્ન થઈને એવરેસ્ટે તાનસિંગ અને હિલેરીને નજીક આવવા દીધા.

હું પણ એટલું જ કહીશ કે ભક્તિની આ દુર્ગમ ચોટી પર કૃપા કરી તમે મને ચડાવો... તમારી પ્રતિષ્ઠા આમે પાંગળાને પર્વતની પેલે પાર લઈ જવાની છે જ ને! ‘પંક્તું લંઙ્ગયતે ગિરિમ્’. મારી અસહાય દશા આપ જોઈ શકો છો ને?

મારે જોઈએ ભક્તિ

‘સેવન અગમ અનુપ...’ ભક્તિ આટલી ભવ્ય... સુંદર... બસ, મારે તો એ જોઈએ જ.

તારી કૃપાના ખભે ચડીને મારે ભક્તિનું ફળ લેવું છે ને! હું ભલેને સાવ કિંગુજી હોઉં, શો વાંધો?

ક્યારે તું રીઝીશ?

હું પ્રાર્થક. તું દાતા. મારે તારા દાનને જ સ્વીકારવું છે. ‘દેશો તો તુમ હી ભલા, બીજા તો નવિ યાગું રે...’ આ મારી ટેક.

‘દેજો કદાચિત સેવક યાગના રે...’ મારી પ્રાર્થના ચોવીસ કલાકની. તમે ક્યારેક તો એ સ્વીકારશો ને?

હું તે વખતની મનઃસ્થિતિ/આન્તરસ્થિતિના સમણામાં ખોવાઈ જાઉં છું. ‘આનંદઘન રસ રૂપ’ ત્યારે હું બની જઈશ. કેટલો તો આનંદ-રસ વરસતો હશે. કેવો તો હું ભીંજાઈ જઈશ... હું માટીના પિંડ રૂપ છું. તું મારા પર એ રીતે વરસાશે કે હું ઓગળી જઈશ, પીગળી જઈશ. મારી સ્વતંત્ર હસ્તી નહિ રહે. ‘હું’ ‘તું’માં મળી જશે.

મારી ચોવીસ કલાકની પ્રાર્થના સેવા-રસ આપવાની. તું ‘કદાચિત’ - ક્યારેક તો રીઝીશ જ.

પણ, મને કહેને ક્યારે...? ક્યારે તું રીઝીશ? ક્યા...રે?

ઉપસંહાર

આ સ્તવના પરમાત્મસેવનાને કેન્દ્રમાં રાખીને વહી છે. છેલ્લી કડી સેવાને અગમ્યા અને અનુપમા કહીને સેવાના હાર્દ સુધી ભાવુકને લઈ જાય છે.

અગમ્યા સેવા. સ્વાર્થનો એક અંશ કે અહંકારનો લેશ ન ભળે તેવી રીતે સેવા કરવાની છે. પણ આવી રીતે શુદ્ધ નિષ્ઠાથી સેવા કરવી એ અઘરી છે. જ્ઞાત મનને ખબર ન પડે એ રીતે અજ્ઞાત મનમાં સેવક હોવાનો અહંકાર આવી જાય તો...? એટલે સેવા અગમ્યા. સાધકો દ્વારા પણ ન મેળવી શકાય તેવી.

પણ એથી આપણે તેને મેળવ્યા વગર રહી શકીએ એમ નથી. કારણ કે તે અનુપમા છે. સેવાને તમે કોની જોડે સરખાવી શકો? દુનિયામાં આના મુકાબલે આવી શકે એવું બીજું કયું તત્ત્વ? પરમાત્માની ભક્તિ ભક્ત કરે, બદલામાં એને મુક્તિ મળે.

શુદ્ધ હૃદયથી વહેલાં થોડાં અશ્રુબિન્દુઓ પણ પ્રભુનાં ચરણોમાં આપણને સ્થાન આપી શકે.

સેવા એટલે શું? ‘એ’ની યાદ આવે ને હૈયું ભરાઈ આવે. ‘એ’નું એક વચન ગુરુદેવના મુખેથી સંભળાય ને રોમાંચ ખડા થઈ જાય...

એટલે સેવા અગમ્ય. આમ જુઓ તો એકદમ સરળ, આમ જુઓ તો અઘરામાં અઘરી... પણ આપણે તો એ સેવા પ્રભુ પાસેથી માંગી લેવી છે. હું મારા બળબુત્તા પર સેવા કરી શકું તેમ નથી; પ્રભુ! તું મને એ આપ!

શ્રી. ગજાનન ઠાકુરની એક સ્તવનાની પંક્તિ યાદ આવે છે : ‘માંગી માંગીને શું માંગવું? પ્રભુ! તારી ભક્તિ તું મને આપજે...’

સેવા માટે અનિવાર્ય અભય, અદ્વેષ અને અખેદની ત્રિપુટીની રસપ્રદ ચર્ચા આ સ્તવનામાં થઈ છે.

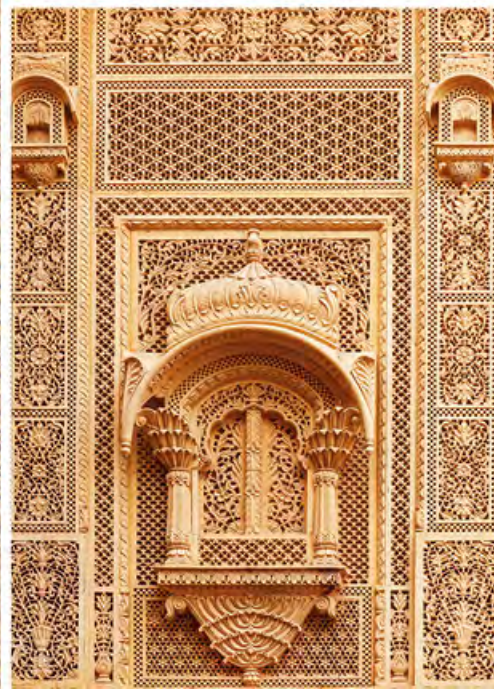
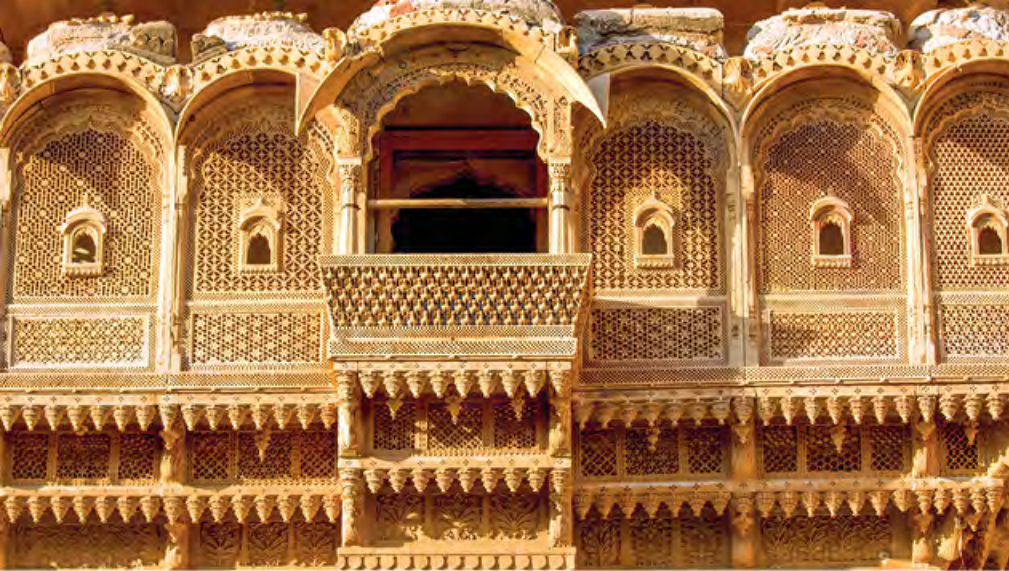

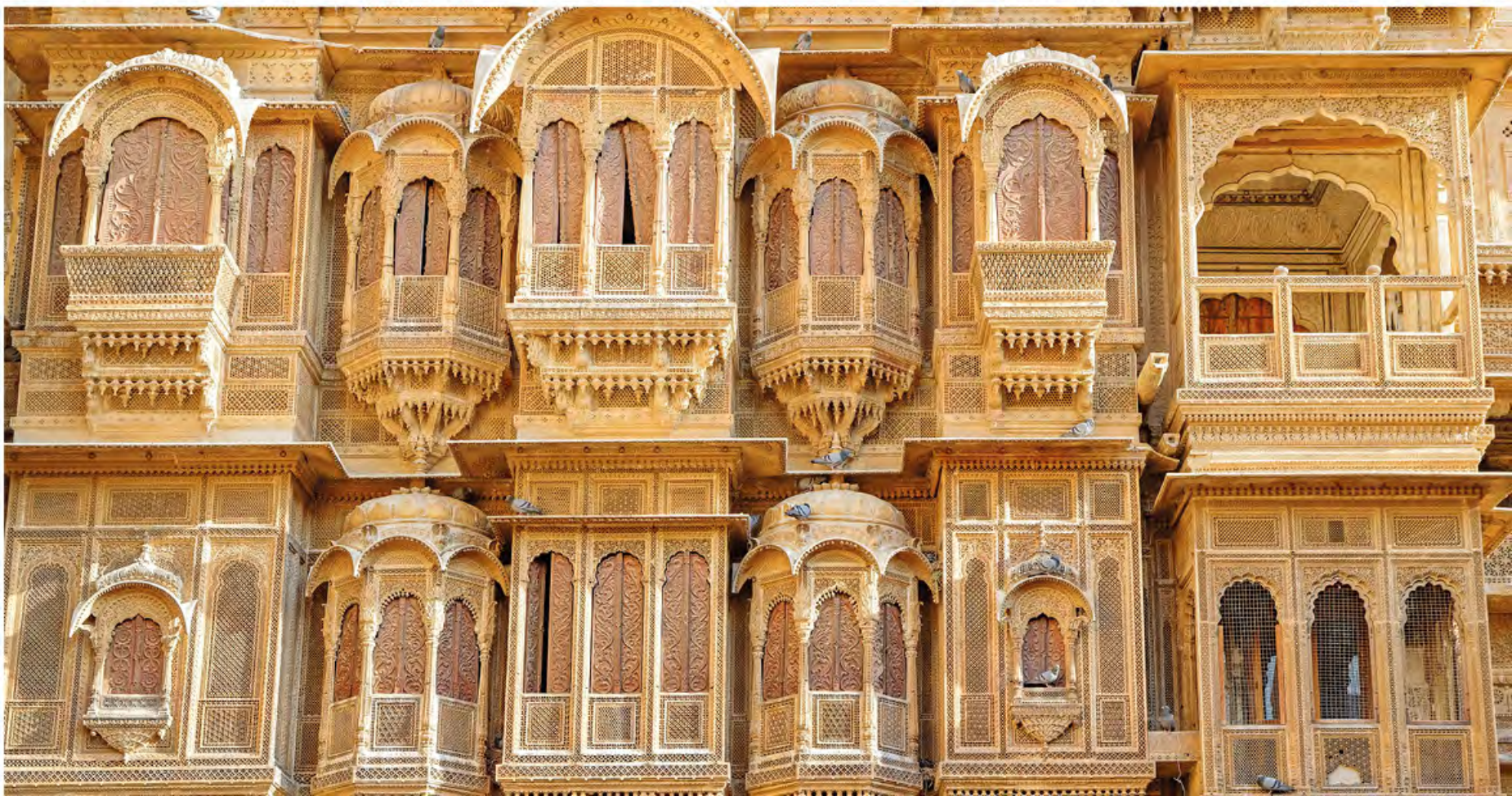

श्री
अभिनंदन
जिन
स्तवना

શ્રી અભિનંદન જિન સ્તવના

અભિનંદન જિન દરિસાન તરસીઓ, દરિસાન દુર્લભ દેવ;
મત મત ભેદે રે જો જઈ પૂછીઓ, સહુ થાપે અહમેવ...1

સામાન્યે કરી દરિસાન દોહિલું, નિર્ણય સકલ વિશેષ;
મદમેં ઘેર્યોરે અંધો કિમ કરે, રવિ શશી રૂપ વિલેખ...2

હેતુ-વિવાદે હો ચિત્ત ધરી જોઈઓ, અતિ દુર્ગમ નયવાદ;
આગમવાદે હો ગુરુગમ કો નહીં, એ સબળો વિખવાદ...3

ઘાતી ડુંગર આડા અતિ ઘણા, તુજ દરિસાન જગનાથ;
ધિક્ષાઈ કરી મારગ સંચરે, સૈંગુ કોઈ ન સાથ...4

દરિસાન દરિસાન રહતો જો ફિરે, તો રણરોઝ સમાન;
જેહને પિપાસા હો અમૃતપાનની, કિમ ભાંજે વિષપાન...5

તરસ ન આવે હો મરણજીવન તણો, સીઝે જો દરિસાન કાજ;
દરિસાન દુર્લભ સુલભ કૃપા થકી, 'આનંદઘન' મહારાજ...6

સ્તવનનો અર્થ

- 1) અભિનંદન પ્રભુના દર્શનની તરસ લાગી છે. દર્શન પ્રભુનું કેવું તો દુર્લભ છે! અનુભૂતિ ન થઈ હોય, દર્શનની આછી સી ઝલક પણ મળી ન હોય; ને પછી દ્વારે-દ્વારે ભટકીએ : દર્શન કરાવશો? અને અનુભૂતિની સુગંધ વગરના સાધકો મળી આવે; જે કહે છે હા, અમે દર્શન કરાવી આપીએ... પરંતુ અનુભૂતિ વિહોણા મનુષ્યો શું આપી શકે?
- 2) સામાન્યતયા પણ પ્રભુનું દર્શન કરવું, એક આછીસી ઝલક મેળવવી એ પણ જો દુષ્કર ઘટના છે; તો પ્રભુના ગુણોની પ્રતીતિમૂલક સમજ/નિર્ણય એ તો કેટલો કઠિન છે! દાડના ઘેનમાં ભાન ભૂલેલ વ્યક્તિ ચંદ્ર અને સૂર્યના રૂપનું પૃથક્કરણ કેમ કરી શકે? એ રીતે મોહના ઘેનમાં રહેલ સાધક વીતરાગતાનો નિર્ણય શી રીતે કરે?
- 3) નયવાદની ચર્ચા દ્વારા પરમાત્માને મેળવી ન શકાય. કારણ કે તે તો દ્રુખે કરીને ઓળંગી શકાય તેવી તર્કોના આટાપાટાની રમત માત્ર છે. આગમ દ્વારા જરૂર પરમાત્માનાં દર્શન થઈ શકે; પરંતુ આગમનો બોધ ગુરુ વગર શી રીતે થાય? અને ગુરુઓની પરંપરા દ્વારા બોધનું જે ઝરણું વહ્યા કરતું હતું પહેલાં, એ આજે ક્યાં છે?
- 4) સાધક તરીકે વિચારું છું ત્યારે લાગે છે કે પ્રભુનાં દર્શન માટે અવરોધ રૂપ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય ન થાય - વિશેષ રૂપે મોહનો - ત્યાં સુધી એ માર્ગે જવાની હામ પણ કેમ ભરી શકાય? છતાં મારી આ ધૃષ્ટતા છે કે હું તો પ્રભુના માર્ગ પર ચાલી જ ચૂક્યો છું. અને કોઈ માર્ગદર્શક (રોંગુ/સાથી) સાથે નથી...
- 5) કેવી હાલત છે મારી? 'દર્શન-દર્શન; ક્યાં મળે દર્શન?' કરતો હું ભટક્યા કરું છું, આથક્યા કરું છું; રણમાં રોઝ કે હરણ આથડે તેમ. હરણને ચમકતી રેતીમાં પાણીનો આભાસ લાગે. ત્યાં જાય તો રેતનો સાગર લાગે... અહીંથી તહીં, ને તહીંથી અહીં... મારે જોઈએ વીતરાગતાનાં દર્શન... એથી ઓછું મારે કામ ન આવે. અમૃત પીવાની ઇચ્છા હોય તેને ઝેરનો પ્યાલો મળે તેનો શો મતલબ? મારે તો પરમપ્રિયનું દર્શન જોઈએ. બીજા કોઈનું નહિ, બીજા કશાનું નહિ.
- 6) જો દર્શન મળી ગયું પરમપ્રિયનું તો જીવનનો કે મૃત્યુનો કોઈ ત્રાસ (તરસ) નથી. દર્શન દુર્લભ છે. પરંતુ આનંદઘન પ્રભુની કૃપાધારાને ઝીલીએ ત્યારે તે એકદમ સરળ છે.

સાધના સંકેત

4/1

- તડપન કેવી જોઈએ?

4/2

- પ્રતીતિ.

4/3

- સદ્ગુરુની સુગંધ.

4/4

- મોહનો પર્વત, અપ્રમાદનું ભોગદું.

4/5

- આંગમિયોની ક્યાં સુધી?

અભિર્નદન જિન દરિસુન તરસીએ, દરિસુન દુર્લભ દેવઃ
મત મત મેદે રે જો જડ પૂછીએ, સદુ થાપે અહમેવ...૧

તરસવું. તલપવું. તડપવું... તડપન એ બિન્દુ પર પહોંચે કે જ્યારે લાગે કે હવે રહી શકાશે નહિ. છાતી પર સખત ભીંસ અનુભવાય. પ્રાણ અકળાય... આ ભીંસ, આ અકુલાહટ... ક્યારેક આંસુનો પ્રવાહ જોરદાર વહી રહે તો થોડીવાર હળવાશ જેવું લાગે. ફરી ગળે ડૂબો, મૂંઝારો...

મીરાંની અનુભૂતિની ક્ષણોમાંથી આ પસાર થવાનું : 'તડફ તડફ જીવ જારી...' આનંદઘનજીની પેલી પંક્તિ એ વખતે હૃદયે હોય : 'આનંદઘન બિન પ્રાણ ન રહે છિન...' પ્રાણપંખેરું ઊડી જશે એવું લાગે...

તરસ... પણ પ્રભુ! તરસ પણ તમે મને આપી છે ને! તો હવે દર્શન આપવામાં વિમાણ કેમ અનુભવો છો?

અલપઝલપ

દર્શનની એ ક્ષણો. એ ધન્ય ક્ષણ મારા જીવનમાં આવી, જ્યારે મેં તમારું અલપ-ઝલપ દર્શન મેળવ્યું... શું વાત કરું એ ક્ષણની...! કલ્પના નહોતી કે આવો આનંદ આ નાનકડા શરીર/મનમાં ઊતરી શકે. 'મુગ દીઠે સુગ ઊપજે... દરિસને અતિ હિ આનંદ...' પંક્તિમાં આવતો અત્યંત આનંદ એટલે શું એ મેં તે ક્ષણો અનુભવ્યું...

આંખોમાંથી અનરાધાર આંસુધાર ચાલી જાય. ડૂરકાંની વચ્ચેથી પેલા શબ્દો અટકી અટકીને નીકળે : 'કર કે કૃપા પ્રભુ! દરિસન દીનો...!' આનંદાશ્રુની ઝડી...

એ ક્ષણ આવી ને ચાલી ગઈ. હવે...? તમે કેવું કર્યું, ભગવાન! મારું જે ઇન્દ્રિયજન્ય સુગ (સુગનો ભ્રમ) હતું તે છીનવી લીધું અને દર્શનાનંદ તમે આપો નહિ.

આનંદાશ્રુની ઝડી થોડી ક્ષણો વહી. હવે આ વિરહાશ્રુની ઝડી મારા નેણમાંથી નીકળી રહી છે એને તમે જુઓ છો કે નહિ, પ્રભુ?

'મુજ દરિસન ઘોને!'

મારો આ વલવલાટ... તરફડાટ... તમારા વિના ચોતરફ ફેલાયેલ સૂનકાર... જિનહર્ષજની સ્તવના યાદ આવે : 'સેવકને વલવલતો દેખી, મનમાં મહેર ન ધરશો; કરુણાસાગર કેમ કહેવાશો, જો ઉપકાર ન કરશો...'

માત્ર મને મીઠી નજરે જુઓ... જોકે, આખરે હું તારો છું ને એટલે મારી અપેક્ષાઓનો પાર રહેવાનો નથી. પણ તું તો જગન્નિયન્તા છે, મારી નાનકડી અપેક્ષાઓને પૂરી કરવામાં તને શી વાર લાગવાની?

ભાણવિજય મહારાજે મહામહિમ સુવિધિ જિનના સ્તવનમાં એ અપેક્ષાઓની સૂચિ આપી છે. જોકે, અહીં પણ મને થોડો વાંધો છે : એવા ભક્તશ્રેષ્ઠ તમને સૂચિ પકડાવે, તમારા હાથમાં એ થમાવે એટલે તમે એમને તો જોઈએ તે બધું જ આપી દો. માત્ર મારી વાત આવે ત્યારે.. કેમ આમ, પ્રભુ?

એ સ્તવનાને નીતરતી આંખોએ ઘણીવાર માણી છે. આજે તમારાં ચરણોમાં એ પેશ કરું...

'સુવિધિ જિણંદ! મુજ દરિસન ઘોને, દિલભર દિલથી મારા સામું થે જુઓને; હરી તારા ચિત્તની વાતો મને થે કહોને, પ્રીતની રીતમાં શું થે વહોને...!'

પહેલી અપેક્ષા ભક્તની : દર્શન આપો! પણ તમે દૂરથી દર્શન આપી દો તો કેમ ચાલે? 'સાત રાજલોક' દૂર રહેલા તમે... આટલી બધી દૂરી કેમ ચાલે? અચ્છા, તો તમે પૂછશો : કેટલી નજદીકી તને અપેક્ષિત છે? હું કહીશ : મારી વાત તમે સાંભળી શકો એટલા નજીક... હા, મને ખ્યાલ છે કે તમે કહેશો કે તમે તમારા કેવળજ્ઞાનથી બધું જાણો છો... જુઓ છો... પણ આ તો આપણા બેઉ વચ્ચેની વિશ્રંભ કથા છે. કાનમાં સાંભળાય એ સૂરમાં વાત કરવાની છે; ને એટલે તમારે એટલા નજીક આવવું જ રહ્યું.

અપેક્ષા તંતુ આગળ વધે છે. માત્ર મારી વાત સાંભળો એટલું જ નહિ, તમે મારી સાથે બોલો પણ ખરા, 'હરી તારા ચિત્તની વાતો મને થે કહોને!' એવા સ્મિત સાથે વાત કરો કે મારો બધો થાક દૂર થઈ જાય.

છેલ્લી વાત કેટલી મઝાની છે! : 'પ્રીતની રીતમાં શું થે વહોને!' આખરે પ્રભુ! હું તમારા પ્રેમમાં છું, ને તમને મારા પર અપાર વાત્સલ્ય છે; તો પછી પ્રીતની આ રીતમાં બીજો કોઈ વિચાર શા માટે?

આગળ કહ્યું છે એ જ સ્તવનાકારે : 'પ્રીત પ્રતીત જિમ ઊપજે રે, તિમ અવિહડ પ્રીત કરોને...' ભક્તનો આ વિશેષાધિકાર. 'પ્રીત કરો...' જોકે 'ને' શબ્દને મૂકીને થોડીક કોમળતાને ગૂંથી છે. મને તમારી પ્રીતની પ્રતીતિ થાય એવી પ્રીતિ તમે કરો...

‘દરિસન પ્રાણજીવન! મોહિ દીજે’

‘અભિનંદન જિન દરિસન તરસીએ...’ તરસા... પ્યાસા... ક્યારે પ્રભુ મળે? એ ન મળે તો ચાલે તેમ નથી. એ મળવા જ જોઈએ અને હમણાં જ મળવા જોઈએ.

પૂજ્ય આનંદઘનજીએ રાતોની રાતો સંથારો ભીંજવ્યો છે... એમના એક પદમાં એમણે વિરહાનુભૂતિને શબ્દોમાં ઉકેરી છે.

‘દરિસન પ્રાણજીવન! મોહિ દીજે! બિન દરિસન મોહિ કલ ન પડત હૈ, તડફ તડફ તનુ છિજે...’ પ્રાણજીવન! પ્રભુ! મને દર્શન આપો. દર્શન વિના મને ગેન નથી પડતું, કળ નથી પડતી, સૂઝતું નથી કશું જ. હું બેબાકળો બન્યો છું. ને મારી તડપન! આપ જુઓ છો ને! ‘તડફ તડફ તનુ છિજે...’ તડપી તડપીને શરીર છેદાઈ રહ્યું છે. માત્ર શરીર નહિ; મન અને પ્રાણ પણ.

મીરાંએ કહ્યું છે : ‘વિરહવ્યથા કારું કહું સજની... વહ ગઈ કરવત એન...’ વિરહ વ્યથા... એક કરવત... જે મનને રાતત વહેર્યા કરે.

પૂ. આનંદઘનજી કહે છે કે પ્રભુ વિના એક ક્ષણ પ્રાણો ટકાવી રાખવા તે અઘરું છે. ભલેને કરોડો બીજા પ્રયત્નો થાય. ‘એ’ ન મળે તો બધું વ્યર્થ. ‘આનંદઘન બિન પ્રાણ ન રહે છિન, કોટિ જતન કરી લીજે...’

જોઈએ માત્ર દર્શન

‘દરિસન દુર્લભ દેવ...’ કેવો આ વિરોધાભાસ! એક બાજુ દર્શન માટેનો મારો આ તલસાટ અને બીજી બાજુ દર્શન બહુ જ દુર્લભ.

લાગે છે કે, તમે મારા પર એવી લાગણી નથી વરસાવતા, જેની મને અપેક્ષા છે; અથવા એમ કહું કે જેવી લાગણી મેળવવાનો મને અધિકાર છે.

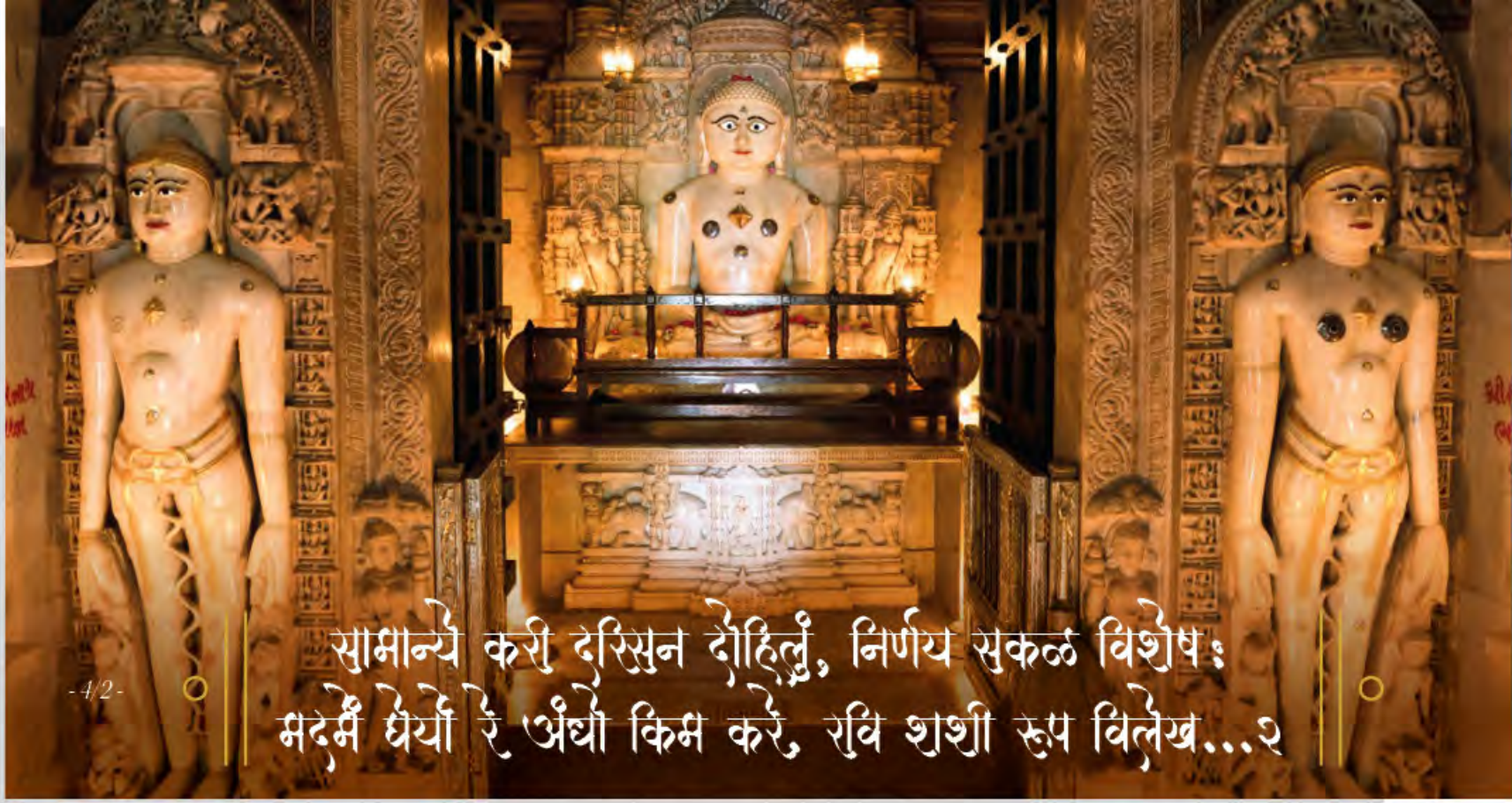
મમ્મી ગમે એટલી મોટી ઑફિસર હોય, અને અધિકારીઓની કોન્ફરન્સમાં બેઠેલી હોય, દીકરાને મમ્મીની પાસે જઈ શર્ટના બટન સરખા કરાવવામાં કોઈ તકલીફ નથી હોતી... ને મમ્મી પણ એ સમયે પોતાના લાડલાને તિરસ્કારતી નથી... ખોળામાં બેસાડી, અધિકારીઓ જોડે વાત કરતાં કરતાં, દીકરાને વહાલ પૂર્વક થબથબાવી તેણી દીકરાની અપેક્ષા પૂરી કરે છે.

અહીં કેમ આવું નથી બનતું, પ્રભુ? હું તમારા દર્શનને ઝાંખું, તમે જલ્દી દર્શન-સુખ કેમ ન આપો?

મારે તો હવે તમારી પાસેથી જ દર્શન-સુખ જોઈએ... ઘણા બધા લોકો પાસે જઈ આવ્યો. એમને પૂછ્યું : તમે પ્રભુનાં દર્શન કરાવશો? એ લોકોએ હા પણ પાડી. હું આશ્ચર્ય પામી બન્યો. પાછળથી ખબર પડી કે એ વીતરાગતાનું દર્શન નહોતું. દુન્યવી અનુરાગના તંતુને જ એ લોકો આગળ વધારતા હતા. શો હતો એનો અર્થ? ‘મત મત ભેદે રે જો જઈ પૂછીએ, સહુ થાપે અહમેવ...’ દાવો ઘણાનો હતો, પૂરો ક્યાંય ન થયો.

હું શું કરું, કહો તો?

હવે તો હું તમારે શરણે...

સામાન્યે કરી દરિસન દોહિતું, નિર્ણય સુકલ વિશેષઃ
મદમે ઘેર્યો રે ઔઘો કિમ કરે, રવિ શશી રૂપ વિલેખ...૨

સામાન્યતયા, પરમાત્માનું ગુણાત્મક દર્શન કરવું એ કઠિન વસ્તુ છે; પણ એ ગુણોની અનુભૂતિ, ગુણોની પ્રતીત્યાત્મક સમજ/નિર્ણય એ તો બહુ જ અઘરી બાબત છે.

વીતરાગભાવનું દર્શન કઠિન તો એની પ્રતીતિ એથી પણ વધુ કઠિન.

દર્શન

ભૂર્ભામાં આવેલ કોઈ મઝાના દેરાસરે પ્રભુની સામે બેઠેલા હોઈએ : નિર્વિકલ્પ ભાવમાં. અને ભીતર પ્રભુની આછીસી ઝલક ઊપસી જાય.

તળાવને કઠિ તમે ગયા હો. પવન ખૂબ વહી રહ્યો હોય. તળાવની સપાટી તરંગાયિત હોય. પાણીમાં તમારું પ્રતિબિંબ નહિ ઊપરો. એ જ રીતે આત્મભાવને કઠિ સાધક ગયો. પરંતુ વિચારો, વિકારો ચાલુ હશે તો સપાટી જ તરંગાયિત હશે; તો શું દેખાશે? સ્થિર આત્મદશામાં પ્રભુના ગુણોનું પ્રતિબિંબ પડશે.

‘સામાન્યે કરી દરિસન દોહિલું...’ કડી ચિત્તસ્થૈર્યની કેડી ભણી આંગળી ચીંધે છે. ચિત્ત અસ્થિર હોય તો પ્રભુનું પ્રતિબિંબ ભીતર શી રીતે ઝલકે?

અખંડિત અને ખંડિત ચિન્તન

રમાણ મહર્ષિ ‘ઉપદેશસાર’માં પરમાત્માના ગુણોના બે પ્રકારના ચિન્તનની વાત કરે છે : એક છે અખંડિત ચિન્તન... બીજું છે ખંડિત ચિન્તન. અખંડિત ચિન્તનમાં ચેતના માત્ર પ્રભુના ગુણોની પાછળ સર્યા કરે છે.

અખંડિત ચિન્તનને ઉપમા આપવામાં આવી છે : ‘આજ્યધારયા સ્રોતસા સમમ્’. ધીની ધાર જેવું અખંડિત ચિન્તન... પીગળેલા ધીને એક પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં નાંખવામાં આવે ત્યારે તેની અખંડ ધારા જોવા મળે છે, તેવી રીતે અખંડ ચિન્તનમાં એક ધારા પકડાયેલી રહે છે. નદીના પ્રવાહ જેવું અખંડિત ચિન્તન.

જ્યારે ખંડિત ચિન્તનમાં પરમાત્મગુણોનું અનુપ્રેક્ષણ કરનારું ચિત્ત વારંવાર ભૌતિક પદાર્થો કે અનાત્માના ચિન્તનમાં જતું રહે છે. આથી વિચારોનું સાતત્ય તૂટે છે. અને ધ્યેય પરત્વેની એકાગ્રતા ખંડિત થાય છે. પરંતુ આમાંથી જ આગળ જતાં અખંડિત ચિન્તન મળે છે.

આ સૂત્રનો ગૂર્જર પદ્માનુવાદ હૃદયંગમ છે :

‘તૈલધાર શુ વહે અખંડ,
સ્રોત સમાન રહે આણભંગ;
એવું સાહજિક ધ્યાન સધાય,
ખંડિતથી ઊંચું કે’વાય...’
સ્થિરચિત્તતાની ભૂમિકા પર
પ્રભુનું દર્શન...

પ્રતીતિ

દર્શન ચિત્તસૈર્યની આંશિક ભોમકા પર. તેની - ચિત્તસૈર્યની સુદૃઢ લાંબી પ્રાયઃ અખંડાકાર ભૂમિકા પર પ્રભુગુણોની અનુભૂતિ પણ. આ બેઉની પ્રાપ્તિ માટે મોહનું શિથિલીકરણ જરૂરી છે. દેહમાં ‘હું’પણની બુદ્ધિ ઊપસેલી હશે તો દર્શન ક્યાં ને પ્રતીતિ કેવી?

મહર્ષિરમાણ ‘ઉપદેશસાર’માં હુંભાવ વિનાના સ્વસ્વરૂપના જ્ઞાનને મોટું તપ કહે છે. ‘અહમપેતકં નિજવિભાનકમ્, મહદિદં તપો રમણવાગિયમ્...’

આ જ સંદર્ભમાં આગળની પંક્તિઓ આવે છે : ‘મદમેં ઘેર્યોં રે અંધો કિમ કરે, રવિ શશી રૂપ વિલેખ...’

શરાબે જેની દૃષ્ટિને આંધળી ભીંત બનાવી છે તેવો પુરુષ સૂર્ય અને ચન્દ્રના રૂપનું વર્ણન કે ચિત્રણ ન કરી શકે તેમ દેહમાં ‘હું’બુદ્ધિવાળી ચેતના પરમચેતનાનું દર્શન કેમ કરી શકે? પ્રતીતિની તો વાત જ ક્યાં રહે?

સીધો અર્થ એ થયો કે સાધકે હુંભાવથી ઉપર ઊઠવું જોઈએ. દેહાદિથી હું ભિન્ન છું આ વાત પ્રતીતિના સ્તર પર ઊઠેલી હોય તો જ પ્રભુગુણના દર્શન સુધી આપણે જઈ શકીએ.

‘દેહ મન વચન પુદ્ગલ થકી, કર્મથી ભિન્ન તુજ રૂપ રે...’ આ વાતની પ્રતીત્યાત્મક સમજ, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયીના સામ્રાજ્યમાં, આપણા પોતાના ઘરમાં આપણો પ્રવેશ કરાવશે.

હેતુ-વિવાદે હો ચિત્ત ઘરી જોડાએ, અતિ દુર્ગમ નયવાદઃ આગમવાદે હો ગુરુગમ કો નહીં, એ સુવર્ણ વિચવાદ...૩

દરવેશ ચાલી રહ્યા હતા. રસ્તામાં એક જગ્યાએ બે જણા ચર્ચા કરતા હતા. બન્ને દરવેશના અનુયાયી હતા. દરવેશને તેમણે કહ્યું: અમારા બે વચ્ચે આ બે મુદ્દા પર લડાઈ જામી છે; આપ નિવેડો લાવો. આપ કહેશો તે અમને બેઉને મંજૂર છે.

દરવેશે બેઉની વાત જોઈ લીધી. બહુ નાનકડી વાત પર મરામોટો વિવાદ માંડી બેઠા હતા એ લોકો.

દરવેશ પૂછે છે : તમે હાડકાના ટુકડા માટે લડતાં બે કૂતરાંને જોયાં છે? 'હા, જોયાં છે.' એક જ હાડકાનો ટુકડો હોય, બે કૂતરાં તાણાતાણી કરતાં હોય... જોયું છે ને? 'હા...' હવે એમાં હાડકાની પોતાની શું ભૂમિકા હોય? હાડકું એમ વિચારે ખરું કે હું આના પક્ષમાં જઉં, અથવા પેલાના...? દરવેશ ઉમેરે છે : હું હાડકા જેવો છું. સંન્યાસી આમ પણ વિભાવો તરફ ખૂલતી બધી જ ઘટનાઓ પ્રત્યે મૃત હોય છે. તમારો ઝઘડો તમારી પાસે રહ્યો, હું જાઉં છું...

કેટલી નાની વાતો પર લોકો મહાભારત બેલી નાખતા હોય છે!

આગગાડીના ડબ્બામાં એક માણસ બારી પાસે બેઠેલો. તેની ઈચ્છા કાગની બારી બંધ રાખવાની હતી, જેથી હવા ન આવે; તેને શરદી લાગેલી. તેની બાજુનો માણસ બારી ખુલી રહે તેમ ઈચ્છતો હતો. બેઉ લડવા માંડ્યા. ત્રીજા સદ્ગૃહસ્થે ધ્યાનથી બારી સામે જોયું અને પછી બેઉને કહ્યું: 'તમે ધીરે બોલો! તમારા આ વાગ્યુદ્ધથી બારીનો કાગ શરમાઈને અદૃશ્ય થઈ ગયો!' બારીને કાગ જ ન હતો અને બેઉ બારી ખુલી-બંધ રાખવાના ઈરાદે લડતાં તા!

તર્ક: અપ્રતિષ્ઠિત:

શંકરાચાર્યે આ સન્દર્ભમાં જ કહ્યું છે કે સાધના જગતમાં તર્કનું કોઈ મૂલ્ય નથી. 'તર્ક: અપ્રતિષ્ઠિત:'.

અને આ જ સન્દર્ભમાં આગળ બીજા સ્તવનમાં પંક્તિ આવેલી; 'તર્ક વિચારે વાદ પરંપરા રે, પાર ન પહુંગે કોય...'

આપણા તર્કનું કોઈ મૂલ્ય ન હોઈ શકે, પણ શાસ્ત્રીય નયવાદ અહીં મદદે આવી શકે ને? જરૂર, આવી શકે. પણ નયવાદ અતિ દુર્ગમ છે.

વ્યવહાર અને નિશ્ચય

નયોને મુખ્યત્વે બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવેલા છે : વ્યવહાર નય અને નિશ્ચય નય. પ્રભુની સાધનાના પથ પર જવા માટે સાધક પાસે જોઈએ વ્યવહાર અને નિશ્ચયનું સમતુલન. અનુપાત (પર્સન્ટેજ) કઈ રીતે નક્કી કરવો?

શીતોપલાદિ ચૂર્ણ બનાવવા માટે વાંસકપૂર પણ જોઈએ, ઇલાયચી વગેરે પણ જોઈએ અને સાકર પણ જોઈએ. પરંતુ કોઈ માણસ 95% સાકર અને 5%માં બીજું બધું નાખે તો એ શીતોપલાદિ ચૂર્ણ થશે કે શર્કરા ચૂર્ણ થશે?

સાધનામાર્ગમાં તો આવો કોઈ નિશ્ચિત અનુપાત નથી. હકીકતમાં, અહીં સાધકના સન્દર્ભમાં વ્યવહાર અને નિશ્ચયનો અનુપાત નક્કી થશે. પ્રારંભિક સાધક છે અને પ્રભુનાં દર્શન માટે એણે ક્રિયાકલાપ કરવો છે; ગુરુ પ્રશાન્ત રસથી

ભરપૂર પ્રભુની પ્રતિમા આગળ તેને બેસવાનું કહેશે. અને ‘અમીય ભરી મૂરતિ રચી રે, ઉપમા ન ઘટે કોય; શાન્ત સુધારસ ઝીલતી રે, નીરખત તૃપ્તિ ન હોય...’ જેવી સ્તવના – પંક્તિઓ ગાવાનું કહેશે. તે પંક્તિઓનું રસદર્શન પણ કરાવશે.

સાધકની કક્ષા ઊંચી હશે ત્યારે જિનગુણ દર્શન દ્વારા નિજગુણ દર્શન કેમ કરી શકાય તેની વાત ગુરુ સમજાવશે; એ પછીના ગાળાના સાધકને જિનગુણ સ્પર્શન સુધી લઈ જઈ નિજગુણ સ્પર્શનની દીક્ષા આપી શકાય. અને એથીયે આગળના સાધકને જિનગુણોમાં નિમજ્જન કરાવી, ડૂબકી મરાવી સ્વગુણમાં નિમજ્જિત કરી શકાય.

એટલે, વ્યવહાર અને નિશ્ચયના સમતુલનની આ પ્રક્રિયા જટિલ છે. ‘અતિ દુર્ગમ નયવાદ...’ માત્ર દુર્ગમ જ નહિ, અતિ દુર્ગમ નયવાદ છે.

આગમવાદ

બીજું સશક્ત માધ્યમ છે પ્રભુના શબ્દો, આગમ ગ્રન્થો. પૂજનીય આગમ ગ્રન્થોમાં સાધનાની પદ્ધતિઓ દર્શાવાયેલ છે, આપણે એ ગ્રન્થોને સહારે સાધનાને સમ્યક્ બનાવી શકીએ.

પણ ત્યાં મુશ્કેલી એ છે કે આગમ ગ્રન્થોના શબ્દોનો રહસ્યાર્થ તો ગુરુપરંપરા દ્વારા જ મળે અને એવી પરંપરા ક્યાં છે? ‘આગમવાદે હો ગુરુગમ કો નહીં...’

ગુરુગમ

‘ગુરુગમ નથી’ આવી આનંદઘનીય વેદનાનાં બે રૂપ અહીં જોવાં મળશે. પહેલી વાત એ છે કે આવા સશક્ત સદ્ગુરુઓ બહુ ઓછા હશે; પણ બીજી વાત એ છે કે આવા સદ્ગુરુઓ મળશે ત્યારે તમે એમને પરખાશો શી રીતે?

સદ્ગુરુ નથી માટે જ ગુરુગમ નથી એવો અર્થ નથી; સદ્ગુરુને જોવાની દૃષ્ટિ સાધક પાસે ન હોય અને એ એમના ચારણોમાં બેસાવા રાજી ન હોય તો પણ ગુરુગમ ક્યાંથી મળવાનો?

સદ્ગુરુને શી રીતે જોવા?

આપણી એક સરસ પ્રાર્થના છે પ્રભુનાં ચરણોમાં પેશ થયેલી : ‘તમને નીરખું નાથ નિરંજન, એવી આપો આંખો!’ ભગવાન! મારી પાસે એવી આંખો ક્યાં છે કે હું તમને નિહાળી શકું! તમને જોઈ શકે એવી આંખો તમે અમને ન આપો?

આવી જ કોઈ પ્રાર્થના અહીં પણ કરવી પડે કે ગુરુદેવ! હું તમને શી રીતે નીરખી શકું? તમને નીરખવાની ને એ પછી સમર્પિત થવાની વિધિ તમે અમને ન શીખવો?

સદ્ગુરુની સુગંધ

એક મઝાના વર્તુળની ચર્ચા અહીં થઈ શકે. સદ્ગુરુ કેવા હોય એનું વર્ણન કરતા શાસ્ત્રપાઠો મળે છે, પણ એ શાસ્ત્રીય સન્દર્ભોનો અર્થ ગુરુ જ ખોલી શકે. સદ્ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ તેની પરીક્ષા સદ્ગુરુ જ કરી શકે.

તો, સાધક સદ્ગુરુને શી રીતે પિછાણે?

સદ્ગુરુની આજુબાજુ હોય છે એક વાતાવરણ. સદ્ગુરુ એટલે ખાલી થયેલું વ્યક્તિત્વ. તેઓ પોતે ગેરહાજર હોય છે અને માટે જ તેમનામાંથી આપણે પરમની સુગંધ ઊઠતી જોઈ શકીએ છીએ. માણી શકીએ છીએ.

લાખો-કરોડો અહંગેતનાઓના વૃન્દમાંથી એક પરમ સમર્પિત ચેતનાને તમે સ્પષ્ટ રીતે પૃથક્ અનુભવી શકો.

સદ્ગુરુ બોલતા હોય ત્યારે એમના શબ્દોમાંથી પણ કેવી સુગન્ધ પમરાતી હોય છે! એમની વાતનું કેન્દ્ર હોય છે પરમાત્મા. ‘હું’ તો ક્યાંય હોતું જ નથી... માત્ર હોય છે ‘એ’...

પૂજ્ય જંબૂવિજયજી મહારાજને એકવાર શંભેશ્વર મહાતીર્થમાં પરમ પાવન શ્રી આચારાંગ સૂત્ર પર વાચના આપતા સાંભળેલા. જોકે, એમ કહું કે ‘જોયેલા’ તો તે વધુ ઠીક લાગશે. હું એમની ભાવ-ભંગિમાને જોતો જ રહેલો... ‘મારા

ભગવાને આ કહ્યું છે’ એવું જ્યારે તેઓ બોલતા ત્યારે તેમના મુખ પરથી પરમાત્મા પરની શ્રદ્ધાના જે અપૂર્વ ભાવો વહી જતા હતા, એ હું જોતો જ રહ્યો.

તમે જો સાધનાના થોડાક આગળના પડાવે ગયેલા હો તો એક અહંગેતના ગમે તેવો નમ્રતાનો બુરખો પહેરીને વાત કરશે તોય તમારી દૃષ્ટિ એ બુરખાને ભેદીને મૂળ રૂપ સુધી પહોંચી શકશે. આ સન્દર્ભમાં મીરાંનું અનૂઠું વચન યાદ આવે : ‘ભગત દેખ રાજી હુઈ, જગત દેખ રોઈ...’ ભક્તોને જોયા ને આનંદ સમાયો નહિ... પણ દુન્યવી મનુષ્યોની સાથે પક્ષો પડ્યો ત્યારે વેદનાથી આંખો છલકાઈ ઊઠી.

સદ્ગુરુનો કૃપાકટાક્ષ

સદ્ગુરુ પરમ ચેતના સાથે આપણો સંબંધ કરાવનાર તત્ત્વ છે. છતની નીચે અને ભીંતોની વચ્ચે કોઈ ખંડમાં રહેલ મનુષ્ય અસીમ આકાશ જોડે શી રીતે સંબદ્ધ થઈ શકે? બારી દ્વારા.

બારીની વ્યાખ્યા આટલી જ છે : જે ખાલી છે, જેની આરપાર તમે ઝાંકી શકો છો. ઘણીવાર કબાટ અને બારી બંધ હોય ત્યારે બહાર ન પડે ક્યું કબાટ, કઈ બારી? ખોલોને સામે ભીંત હોય તો કબાટ. ખોલો ને પોલાણ/શૂન્યતા છે તો બારી.

સદ્ગુરુની સુગંધ... એ બેઠા હોય અને તમને ધરવ જ ન થાય. જોયા જ કરો એમને. ને 'એ' દેખાઈ જાય! સદ્ગુરુનો એક કૃપાકટાક્ષ... ને ભીતરની આંખોથી તમે 'એ'ને જોઈ શકો, પરમપ્રિયને.

આ વિધિનું જ વર્ણન પૂ. આનંદધનજીએ મહામહિમ ધર્મનાથ પ્રભુના સ્તવનમાં કર્યું છે : 'પ્રવચન અંજન જો સદ્ગુરુ કરે, દેખે પરમ નિધાન; હૃદય નયાણ નિહાળે જગદાણી, મહિમા મેરુ સમાન...' સદ્ગુરુનો કૃપાકટાક્ષ અને જન્મોનું અંધારું દૂર...

સદ્ગુરુ એટલે...

ઉપનિષદ પરંપરા મઝાના શબ્દોમાં આ વાત કહે છે : 'આચાર્યો હિ મૃત્યુ:....!' ગુરુ પાસે જાવ એટલે તમામ વિભાવો ખરી પડે.

ગુરુ પાસે હોય ત્યારે આપણે કોઈ વિચાર કરીએ ખરા? દર્દી હોસ્પિટલાઈઝ થયો. હવે ક્યારે દવા લેવાની કે ઇન્જેક્શન લેવાનું અથવા શું ખાવાનું એ વિષે એણે વિચારવું પડે?

એક મુનિરાજ મળેલા વિહારયાત્રામાં. સાંજે મારી પાસે બેઠેલા. મેં પૂછ્યું : કાલે તમારો વિહાર છે કે અહીં રહેવાનું છે? એમનો જવાબ આજે પણ મારા કાનમાં ગુંજે છે. કાલે વિહાર છે કે નહિ તેનો મને ખ્યાલ નથી. સવારે જો ગુરુદેવ થોડોક વહેલો મને જગાડશે તો હું સમજીશ કે વિહાર છે. અન્યથા નહિ...

કેટલી સરસ વાત! આવતી કાલેનો પણ કાંઈ વિચાર નથી. શુદ્ધ વર્તમાનમાં રહેવાનું...

ગુરુનો સાધકના હૃદયમાં પ્રવેશ થયેલો ત્યારે જ માની શકાય જ્યારે સાધકનું ડગ અનહદ-બેહદના મુલકમાં પડે. કબીરજી યાદ આવે : 'ગુરુ લાભા તબ જાણિયે, અનહદ હુવે પ્રવેશ...' વિચારોની સરહદ પણ પૂરી થઈ ગઈ. ગુરુ મળ્યા. હવે વિચાર શેનો? તેમની આજ્ઞા એ જ હવે તો જીવન મંત્ર.

ગુરુવ્યક્તિ-ગુરુશક્તિ

આટલી આપણી સજ્જતા હોય તો જ ગુરુ મળે અને ગુરુગમ મળે. ‘આગમવાદે હો ગુરુગમ કો નહિ...’ એ આવી સજ્જતા ન હોય તો ની વાત છે.

ઘણી વખત એવું બને કે આપણી સજ્જતા પરિપક્વ ન બની હોય અને સમર્થ ગુરુની છાયામાં આપણે હોઈએ અને આપણે એમને સમજવા માટે સક્ષમ બનીએ ત્યારે તેઓ ન હોય.

આવા સમયે ગુરુશક્તિનું સાન્નિધ્ય મેળવી શકાય છે. ગુરુ સદેહે નથી, પણ સ્વર્ગમાં તો છે. એમને બોલાવી શકાય.

સાક્ષાત્કારનો પ્રયોગ

એક જર્મન સાધિકાએ એક પ્રયોગ કરેલો. પ્રયોગનો વિષય રસપ્રદ હતો : બે-ત્રણ સદી પહેલાં થયેલા એક તિબેટ બૌદ્ધ લામાને પ્રત્યક્ષ રીતે જોવાનો.

ભર-બપોરે રાત!

બપોરનો સમય. અને ગુરુએ કહ્યું : કેવી કાજળઘેરી રાત પડી ચૂકી છે... શિષ્ય કહે છે : જી...

આપણે અહીં હોઈએ તો એક ક્ષણ તો વિચારમાં પડી જઈએ. સૂર્ય મધ્યાકાશમાં છે ને રાતની વાત?

પણ આ એવો શિષ્ય હતો, જેને લાગેલું કે પોતે નજરે જોયેલું ખોટું હોઈ શકે; ગુરુ કહે તે ખોટું ન જ હોય. એણે કહ્યું : જી, ગુરુદેવ...!

અને ધીમેથી ગુરુ બોલ્યા : અજ્ઞાનનું આ કેવું તો અંધારું! માણસ પોતાના સ્વરૂપથી આટલો બધો ભ્રમભર છે...

એ બહેન નોકર-રસોઈયા વગેરેના કાફલા સાથે જંગલમાં ગયાં. તંબૂ બંધાઈ ગયા. બહેને એક ગાઢ સંકલ્પ છોડ્યો; એ લામાને ઉદ્દેશીને : તમે અમારી વચ્ચે છો... તમે અમારી સાથે છો... સંકલ્પનનું આવર્તન. રાતત, રાતત, રાતત...

અને પાંચેક દિવસ પછી એ લામા એ લોકોની વચ્ચે દેખાય છે. પહેલાં તો બહેનને થયું કે કદાચ આ પોતાનું ઓટો સજેરાન (આત્મસંસ્કરણ) હોય, પરંતુ રસોઈયાએ અને નોકરોએ પણ જ્યારે પૂછ્યું કે, ‘મેડમ! આપણી વચ્ચે આ બૌદ્ધ ભિક્ષુ કોણ આવેલ છે?’ ત્યારે

નક્કી થયું કે સદીઓ પહેલાંના એ પ્રસિદ્ધ લામાનું ઉપનિષદ માણાઈ રહ્યું છે...

ઉપનિષદ માણાઈ ગયું. અને ફરી સંકલ્પન આ રીતે છોડ્યું : તમે સ્વસ્થાને જઈ શકો છો, પધારો! આપની આ કૃપા અમારા માટે ગિરસ્મરણીય બની રહેશે.

અને એક દિવસ લામા અદૃશ્ય બની ગયા!

સદીઓ કે સહસ્રાબ્દીઓ પૂર્વે થયેલ વ્યક્તિનો ફરી સાક્ષાત્કાર કરવાની એ કેવી અનૂદી વિધિ! ગુરુશક્તિ જોડે હોવાનું આ કેવું તો સૌભાગ્ય!

વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વ

જોકે, શરીરસ્થ ગુરુ એટલે ગુરુવ્યક્તિ એ પણ આપણા તરફ ખૂલેલી વાત છે. ગુરુ ખાલી થયેલા છે અને એ સન્દર્ભમાં ત્યાં ગુરુશક્તિ જ છે. સ્થૂળરૂપે જોઈ શકવાથી આપણે ત્યાં ગુરુવ્યક્તિ શબ્દનો પ્રયોગ કરીએ છીએ...

તેમના સન્દર્ભમાં ત્યાં વ્યક્તિત્વ જેવું કંઈ હોતું નથી. હોય છે પરમ સત્તાનું અસ્તિત્વ.

‘સમુંદ સમાના બુંદ મેં’

ગુરુશક્તિ એટલે પ્રભુને સમર્પિત થયેલી ચેતના. તેની સમર્પણ સમયની અને સમર્પણ પછીની ક્ષણોનું જીવંત ચિત્ર કબીરજીએ પોતાના શબ્દોમાં મૂક્યું છે. સમર્પણ સમયનું ચિત્ર : ‘બુંદ સમાના સમુંદ મેં...’ ગુરુના વ્યક્તિત્વનું બિન્દુ પરમચેતનાના/અસ્તિત્વના સમંદરમાં મળી જાય છે... સમર્પિત થયા પછીનું ચિત્ર : ‘સમુંદ સમાના બુંદ મેં...’ પછી એ કાયા હોવાને કારણે ગુરુવ્યક્તિ લાગે, પણ ખરેખર તો એ બિન્દુમાં પરમનો સિન્ધુ લહેરાતો હોય છે.

વિષાદ-યોગ

‘એ સબળો વિખવાદ...’ વિષાદ એટલા માટે છે કે પરમપ્રિયનું દર્શન કરવું છે, એના વિના રહેવાય તેમ નથી અને એ જે માર્ગો દ્વારા મળી શકે એ માર્ગો પર પોતે જઈ શકતો નથી.

પણ છતાં, આ વિષાદને માત્ર વિષાદ ન કહેતાં વિષાદ-યોગ કહેવો જોઈએ એમ લાગે. આ પંક્તિની અશબ્દ વાચના જોતાં આવું સૂઝી આવે.

તરસ પ્રભુના દર્શનની જ્યારે વિસ્તૃત ફલક પર વિસ્તરેલી હોય ત્યારે વિષાદ વિષાદ ન રહેતાં વિષાદયોગ બની જાય છે. ને એમાંથી જ દર્શનનો માર્ગ મળી રહે છે.

ઘાતી હુંગર આઠા અતિ ઘણા, તુજ દરિસન જગનાથઃ
ધિટ્ટાઈ કરી મારગ સંચરું, સૈગુ કોઈ ન સાથ...૪

પ્રભુનું દર્શન... શી રીતે કરવું? કઈ વિધિ? કઈ રીતિ?

પ્રભુના ગુણોનું દર્શન... ને એ જ ક્ષણે પોતાનું સ્વરૂપ-દર્શન. પૂજ્ય દેવગંધર્જી મહારાજની સરસ અભિવ્યક્તિ છે : ‘મોહાદિકની ઘૂમી અનાદિની ઊતરે હો લાલ, અમલ અખંડ અલિપ્ત સ્વભાવ જ સાંભરે હો લાલ...’

મોહની ઘાટીથી ઊતર્યા કે પોતાનું સ્વરૂપ સાંભર્યું. અને મોહ બિલકુલ ગયો કે સ્વ-સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થઈ.

સ્મૃતિ અને પ્રાપ્તિ : આ બેઉની વચ્ચે શું?

વચ્ચે છે માત્ર તરસ... ક્યારે મળે પરમાત્મા? ક્યારે મળે? ક્યા...રે?

સ્મૃતિ, તરસ, પ્રાપ્તિ...

‘એક શ્વાસમાંહિ...’

સ્મૃતિ... ગાઢ સ્મૃતિ... ચંદનાએ પ્રભુવીરને જે રીતે સ્મરેલાં એ વાતને પૂજ્ય વીરવિજય મહારાજે ચંદનાના શબ્દોમાં ઉદ્ધૃત કરી છે : ‘એક શ્વાસમાંહિ સો વાર, સમરું તમને રે...’ સાંસ-સાંસ પર એક વાર નહિ, સો-સો વાર તમારું સુમિરન કરનારી હું અને આપ મારે દ્વારેથી પાછા ફરો?

બાર વ્રતની પૂજામાં પૂ. વીરવિજય મહારાજ કહે છે કે ચંદનાના શબ્દોમાં, તેણીનાં આંસુમાં, તેણીની ભક્તિમાં એ બળ હતું કે પ્રભુને પાછા ફરવું પડ્યું. ‘એમ ચંદનબાળાને બોલડે પ્રભુજી આવે રે...’

સ્મરણ પ્રભુનું. સ્મરણ પ્રભુના ઉપકારોનું. કેટકેટલા ઉપકારો પ્રભુએ કર્યા છે! ગણ્યા ગણાય નહિ એટલા...

સ્મૃતિ... સ્મૃતિનું આવર્તન... પ્રગાઢતા...

તરસનાં વિવિધ રૂપો

સ્મરણ પ્રભુનું, સ્મરણ એમના ગુણોનું. પણ માત્ર સ્મૃતિથી સંતોષ કેમ થાય? તેઓ મળે તો યત્કિંચિત્ ભક્તિ કરી શકાય... પણ ‘એ’ તો મળતા નથી.

આ બિન્દુ તરસને ઉભારે છે. ‘એ’ના વિના રહેવાય તેમ નથી; એ મળતા નથી. શું કરવું? અકુલાહટ. બેબાકળાપણું. મૂંઝવણ. ન કહેવાય, ન સહેવાય...

આ તરસ વિતૃષ્ણાની પૃષ્ઠભૂમાં પણ તાન-પલટો લે ને ઈર્ષાના ભાવમાં ક્યારેક દેખાય... ભિન્ન ભિન્ન રૂપો, પણ સ્થાયી-ભાવ તો તરસનો જ.

મહાકવિ ભવભૂતિ યાદ આવે : ‘एको रसः करुण एव निमित्त-भेदात्...’ (ઉત્તર રામ ચરિત) (રસ એક કરુણ જ, નિમિત્ત ભેદથી જુદો; ભલે રૂપ ધરે ભિન્ન જ, છતાં તે છે કરુણ જ... જિમ પાણી ધરે મોજાં, ઘૂમરી ને તરંગનાં; વિકારો ભિન્ન ભિન્ન જ, છતાં તે છે તો નીર જ...) રસ એક, જૂજવા રૂપે ભાસે... તરસ એક... કેટલાં એનાં રૂપો!

‘કહીએ તો ન સુણો કાને...’

વિતૃષ્ણાનો લય પૂજ્ય અમૃતવિજય મહારાજે સ્તવનમાં ઘૂંટ્યો છે : ‘સબ લોકન મેં જિઉ કી સત્તા, દેખત દરિસન જાને...’ તું બધું જ જાણે છે, જુએ છે... તું અન્તર્યામી છે. માટે તને મારી વીતકકથા શા માટે કહું? ‘ઇન કારણ કહાં તુમ સેં કહેવો?’ અને છેલ્લે વિતૃષ્ણાનો લય : ‘કહીએ તો ન સુણો કાને...’ કહેવાનો શો અર્થ? જો તમે ન સાંભળો તો...!

‘ભવરણમાં એકલો, અટૂલો હું...’

ઇર્ષાનો લય ત્યારે પકડાય છે જ્યારે મહારાત્રી સુલસા આદિની વાતો સાંભળું છું. એણીને આપે પોતે યાદ રાખીને ધર્મલાભ પાઠવેલો... સાચું કહેજો, તમારા હૃદયના ખૂણામાંય મારું સ્થાન ખરું?

કેમ આમ?

હા, તમે કહેશો કે તેણીની ભક્તિ શાનદાર હતી, માટે તેણીને ધર્મલાભ પાઠવેલો...

હું આપને પૂછી શકું કે કોઈ પણ માતા પોતાનાં સંતાનો માટે આવો માપદંડ કાઢી શકે કે જે વધુ સમર્થ અને હૌશિયાર હોય, તેના પર વધુ સ્નેહ...?

ત્યાં તો ઊલટી વાત હોય છે. જે બાળક અસમર્થ તે જ માની કરુણા, માના સ્નેહને માટે વધુ યોગ્ય.

અહીં આ માપદંડને આપ લગાડો તો...? તો અસહાય, અભક્ત, અસાધક એવો હું આપની કરુણાને માટે વધારે લાયક બનું ને?

જોકે, હવે ખ્યાલ આવે છે કે હું અસહાય જરૂર હતો/છું, પરંતુ એ અસહાયતાનું તીવ્ર ભાન મને નથી. ભવરણમાં એકલો, અટૂલો હું છું; તમારું શરણ ન મળે તો હું ક્યાંયનોય ના રહું; અને આ અસહાયતાની ભૂમિકા પર રહીને તમને પોકારું તો તમારી કરુણા તત્કાણ અમારી મદદે આવે છે.

‘તમારી સાથે હોવું...’

આમ ક્યારેક શુદ્ધ તરસા, ક્યારેક વિતૃષ્ણા/ઘેરી નિરાશા, ક્યારેક ઇર્ષ્યા... હું આ બધા ભાવોમાં આમથી તેમ ફર્યા કરું છું. જોકે, આખરે આ બધા ભાવો મને ગમે છે; કારણ કે એ બધી મનઃસ્થિતિઓમાં હું તમારી સાથે જોડાયેલ તો હોઉં જ છું ને!

દેવ! તમને મેળવું, પામું એ તો મારા જીવનની ધન્યતમ ઘડી હશે; પણ આજે માંગું કે તમે ન મળો ત્યાં સુધી તરસનાં વિવિધ રૂપોમાં તો હું રહું જ રહું... મારી તરસને તો અક્ષયા બનાવી દો!

હું તરસા જ માંગીશ. કારણ કે તરસા જ્યાં સર્વોચ્ચ બિન્દુ પર પહોંચશે, તમે મળવાના જ છો, પ્રભુ!

તમને જોઈશ, તમને પામીશ ત્યારે... કેટલો મોટો ઓચ્છવ ભીતર ચાલતો હશે.

એ ક્ષણોની કલ્પના મને આનંદ-વિભોર બનાવી દે છે.

મોહનો પર્વત : અપ્રમાદનું બોગદું

ભાવિ ઊજળું-ઊજળું છે. પણ અત્યારે શું? 'ઘાતી ડુંગર આડા અતિ ઘણા, તુજ દરિસન જગનાથ!' મોહ તિરોહિત થશે, ક્ષીણ થશે અને ત્યારે પ્રભુનું જે દર્શન મળશે... અદ્ભુત હશે એ ક્ષણો. પરંતુ મોહ આદિનો જે અવરોધ છે તેનું શું કરવું?

મોહ, પોતાના સ્વરૂપનું અજ્ઞાન... હું પરમાં જ ઓતપ્રોત બનેલો હોઉં તો પરમની દિશા તરફ ઝાંકવાનું મન પણ કેમ થાય?

મોહનો ડુંગર... કેમ પાર કરવો એને? તમે અપ્રમાદનું બોગદું (ટનલ) ન બનાવી આપો? કે જેથી સમસ્યા ન રહે.

અપ્રમાદ... જાગરણ તમે અમને આપો! અમે ભલે અજ્ઞાનમાં/પદાર્થોમાં અટવાતા હોઈએ; તમે અમારા એ અજ્ઞાનને દૂર કરોને! ઉદયરત્નજી મહારાજની એક સ્તવનાની પંક્તિ યાદ આવે છે: 'આપ સ્વરૂપ દેખાડોને આછો, પડદો કરોને પ્રભુજી! પાછો...'

શંભેશ્વર તીર્થનો પ્રભાવ વાર્ણવતી એક ઘટના વાંગેલી : ચૌદશની રાતે અંધારામાં પ્રવાસીઓ અટવાયા. અને શંભેશ્વરના દેરાસર પર ઝળાંહળાં પ્રકાશ રેલાય. યાત્રિકો પ્રકાશની દિશામાં ચાલે અને શંભેશ્વરા ભગવાન મળી જાય.

આ વાંચતાં થયું કે અમે પણ અપરમના અંધકારમાં ડૂબેલા જ છીએ. તમે પ્રકાશ રેલાવી અમને તમારા તરફ કેમ ન ખેંચો?

‘કैसे મિલું પિયા સે...?’

ભક્તિમતી મીરાંએ પ્રભુની તરફ જતા માર્ગની દુર્ગમતાને ચર્ચતા કહ્યું છે : ‘ઊંચી નીચી રાહ લપટીલી, બાર બાર પૈર ડિગ જાય; પિયા દૂર પંથ મારો ઝીણો, મૈં કેસે મિલું પિયા સે આય...?’

કઈ રીતે મળવું પરમપ્રિયને...?

પણ હું તો આવું કશું વિચારવા થોભ્યો નથી. ‘ધિક્કાઈ કરી મારગ સંગરું, રોંગુ કોઈ ન સાથ...’ ધૃષ્ટતા કરીને હું તમને મળવાના માર્ગ પર ચડ્યો છું... અને પથદર્શક કોઈ નથી!

મારી ધૃષ્ટતા

ધૃષ્ટતા એ કે તમારું શરણ સ્વીકાર્યા વિના, તમને પૂરેપૂરો સમર્પિત થયા વિના હું નીકળ્યો છું.

મારી પાસે જો સમર્પણશીલતા હોય તો તો મારે માર્ગ પર ચાલવાનું ય ક્યાં હોત! માર્ગ જ ચાલતો હોત ને!

ચન્દના ને સુલસા કેટલું ચાલેલા? બરેબર તો, ચાલવાના શ્રમને બદલે સમર્પણની સીધી પ્રક્રિયામાં અમારે જવું જોઈએ, નહિ પ્રભુ?

પણ એમ સમર્પણ શી રીતે કરવું? તમે જ કરાવી દો ને!

સમર્પણના પથ પર ચાલવાનું શરૂ થાય છે, પણ કઠણાઈ કેવી કે અનાદિના અભ્યાસને કારણે વિષયો અને કષાયો ગમવા માંડે છે, ને મારો પથ ચાતરાઈ જાય છે.

ઈચ્છું છું કે ગુરુદેવને તમે સતત મારી સાથે રાખો. અથવા તો ગુરુદેવ લપસણા માર્ગ તરફ

જતાં મને હાથ સાહીને પણ બચાવે તેવું કરી દો!

મા બહાર ગયેલી. નાનકડો દીકરો ઘરમાં રમતો'તો. ત્યાં સાપને ઓસરીમાં જોયો. અબુધ બાળક. સાપને પંખાળવાનું મન થયું. ભાંખોડિયાં ભરતું તે બાજુ સરે. અને મા બહારથી તે વખતે અંદર આવે. બાળક અને સાપ વચ્ચે બે ફૂટનું અંતર. મા ગભરાઈ જાય. ધીમેથી આવી પોતાના લાલને ખસેડી લે. હાથ ઊતરી જાય તો તેની ગિન્તા એ વખતે ન કરે.

આવું મારા માટે કરવાનું તમે ગુરુદેવને ન કહો? જ્યારે જ્યારે હું આ રીતે 'પર' તરફ જતો હોઉં, મને રોકી લે...

અત્યારે તો કોઈ માર્ગદર્શક મારી જોડે નથી. 'રોંગુ કોઈ ન સાથ...' પણ આપ કૃપા કરો તો માર્ગદર્શક મળે... હું ગુરુદેવનાં ચરણોમાં, આપના શરણમાં. હવે શી ફિકર?

○ || દરિસન દરિસન સટતો જો ફિરું, તો રણરોડુ સમાનઃ || ○
 જેહને પિપાસા હો અમૃતપાનની, કિમ મીંજે વિષપાન?...૫

મારી સજ્જતાઓ સામે નહિ, પણ મારી દયનીય દશા પર આપ નજર રાખો ને! આપના વિના મારી હાલત કેવી છે? આપ જોઈ જ રહ્યા છો; પણ આ વસ્તુ મારી યોગ્યતાને પુરવાર કરશે એ આશયથી તમારી સામે રજૂ કરું.

રણમાં રોઝ, હરણ જે રીતે મૃગજળને પાણી માની અહીંથી તેમ દોડે, તેમ તમારાં દર્શન માટે હું અહીંથી ત્યાં ને ત્યાંથી અહીં ભટકું છું.

મારે જોઈએ માત્ર તમે જ. તમારી અવેજીમાં બીજા કશાથી મને ના ગાલે.

કો'ક કહે કે પરમપ્રિય તો પેલે માર્ગે મળે, હું તે માર્ગ પર દોડું. પણ તમે ન મળો ત્યારે મારી હાલત કેવી હોય? થાક, નિરાશા, વિતૃષ્ણા.

અને એ પણ જ્યારે તમે સર્વજ્ઞ છો ત્યારે... એવું તો નથી ને કે દુનિયાના બધા જ ભાવો આપ જાણો અને મારી વેળા આવે ત્યારે આપ આંખ-મીંગામાણાં કરી દો.

‘નૈનન કો કૈસે સમજાઉં?’

મીરાંએ કહેલું : ‘પાની પી કર પ્યાસ છિપાઉં, નૈનન કો કેસૈ સમજાઉં?... આંખ-મિચૌની છોડો અબ તો...’ ઓણીએ કહ્યું હશે ને તમે એ ભક્તિમતીને વરદ નેત્ર દ્વારા જોઈ પણ હશે. શું એક માત્ર અપવાદ હું છું?

હા, તમારા વિના બીજા કોઈથી તૃપ્તિ મળી શકતી હોય તો તે મને બતાવો; તો તમારી પાછળ ન પડીએ. સ્તવનાકારે ઝૂંઝલાઈને કહ્યું છે : ‘તુમ સરીખો કોઈ દાખવો, તો કીજે એહની સેવ...’

પણ માત્ર તમે અમૃત રૂપ છો. તમારા સિવાયનું બીજું બધું વિષરૂપ છે. મારે અમૃત જોઈએ. તમે જ... બીજાથી હું કેમ તૃપ્ત બનું?

-4/6-

તરસુ ન આવે હો મરણજીવન તોળો, સીઝે જો દરિસુન કાજઃ
દરિસુન દુર્લભ સુલભ કૃપા થર્કી, આનંદધન મહારાજ...૬

મરું અવતાર-કૃત્ય છે તને પામવાનું, તને ભેટવાનું, તારા દર્શન કરવાનું.

દરિસન... તને જોયા જ કરું, જોયા જ કરું... ક્યારેક આવું થાય છે : કોઈ તીર્થના શાન્ત પરિસરમાં તમારા ભુવનવિમોહન રૂપને જોઉં છું, સ્તબ્ધ થઈ જાઉં છું. બીજી કોઈ ઇચ્છાઓ તે સમયે રહેતી નથી. માત્ર તમને જ નિહાળ્યા કરું... આંખો તમને જોયા જ કરે, ધરવ જ ન થાય...

અગ્નિનક આઠના ડંકા થાય. મન નવકારશી (ચા-નાસ્તા)ની અનાદિની આરાક્તિમાં જાય, સાતત્ય તૂટી જાય. પછી ચા પીતાં આંખોમાંથી આંસુ ઝરતાં હોય : એક સામાન્ય તલપે મને કેવો ભક્તિભ્રષ્ટ કર્યો.

તમારા દર્શનનું સાતત્ય તમે જ આપી શકો! આપો ને? મારી પોતાની રીતે ચાલીને તો હું તમને પામું એવું લાગતું નથી...

શરૂઆત સારી હોય છે, આશાય બંધાય કે મઝાની ધારા ચાલી. પણ એક વિચાર, એક ઇચ્છા, બધું ગડમડ કરી નાંખે છે.

હવે તો તું ચમત્કાર બતાવે તેની રાહમાં બેઠો છું. અને શ્રદ્ધા છે કે તું બતાવીશ જ.

શ્રદ્ધા એ રીતે બલવતી બની કે તમારાથી જોજનો દૂર એવો હું આટલો તમારી નજીક આવ્યો... કહું કે તમે મને નજીક લઈ આવ્યા તો પૂછી શકું કે, મને દૂર શાને કરો છો?

તમે જગન્નિયન્તા છો. પૂરા જગતનું નિયન્ત્રણ તમારા હાથમાં છે, તો મારા માટે તમે ચમત્કાર તાત્કાલિક ધોરણે કેમ નથી કરતા?

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીએ પણ તમને આવું જ કહેલું ને! ‘મોટું વહેલું આપવું રે, તો શી ઢીલ કરાય...?’ આવતીકાલે ને આવતે-જન્મે જો તમારે જ દર્શનસુખ અને મુક્તિસુખ આપવાનું છે, તો આજે કેમ ન આપો?

જોકે, એમને તો તમે આપી પણ દીધેલું. એમણે જ કહ્યું છે : ‘જરા કહે સાહિબે મુગતિનું, કરિયું તિલક નિજ હાથે...’

મારા પર પણ આ રીતે જ વરસી પડો ને!

‘કર કે કૃપા...’

દરિસન મળ્યું. અવતારકૃત્ય પૂર્ણ થયું. હવે નથી મૃત્યુનો ભય કે ત્રાસ. જીવન છે હવે વૈભવપૂર્ણ, આનંદમય. (‘તરસ’નો અર્થ અહીં ત્રાસ છે.)

તેં દર્શન કૃપા કરીને આપ્યું. (કર કે કૃપા પ્રભુ! દરિસન દીનો!) તેં આપ્યું માટે સુલભ, સરળ. બાકી મેં મહેનત કરી ત્યારે તો... તમે અદૃશ્ય જ રહ્યા. દર્શન ખૂબ દુર્લભ : જો હું એ માટે આયાસ કરું. દર્શન ખૂબ સુલભ : જો તારી કૃપા થઈ જાય.

‘તારી ધારાને મેં ઝીલી જ્યારે જ્યારે...’

મને એ સમજાવીશ, પ્રભુ! કે તારી કૃપા કોના પર ક્યારે ઊતરે? એ કૃપાના અવતરણ માટે કયા સિદ્ધાંતો કામ કરે છે!

ગંડકૌશિક સાપ પર તારી કૃપાધારા વહે. તારા પાવન દેહ પર ઉપસર્ગોની ઝડી વરસાવનારા પર પણ તારી કૃપા અનરાધાર વરસે. ને તારી પૂજા કરનારા મારા પર તું કાં ન વરસે?

ઓહ! ત્યાંય ભૂલ મારી જ છે; તેં તો કૃપા વરસાવવામાં ક્યાં કશું બાકી રાખ્યું છે. પણ મેં એ કૃપાધારાને ઝીલી નહિ ને!

ઝીલી ત્યારે... (કે તેં ઝિલાવી ત્યારે એમ કહું?) તો અનુભવ જ જુદો હતો. પ્રવીણ દેસાઈએ કહ્યું છે તેમ ‘તારી ધારાને મેં ઝીલી જ્યારે જ્યારે, મારે રોમે રોમે ફૂલ ખીલ્યાં ત્યારે...’ની અનુભૂતિમાં હું ચૂપકે ચૂપકે ભીનાતો હતો... હું ભીંજાઉં. મારી આ મૃણ્મયી (માટીમાં રમતી) ચેતના ધીમે ધીમે તારી કૃપાવર્ષામાં ઓગળે, પીગળે... ને હું તારામય બની જાઉં; મૃણ્મયી ચેતના સુવર્ણમયી/અમૃતા ચેતનામાં પરિણમે. પૂજ્ય આનંદધનજીએ ગાયું છે તેવી પરિસ્થિતિ ત્યારે નિર્મિત થાય : ‘અબ હમ અમર ભયે, ન મરેંગે...’

ઉપસંહાર

આખી સ્તવનાને તો વારંવાર રટીશું. પણ તેની મુખ્ય ત્રણ પંક્તિઓને તો હૈયાસરસી જડી રાખશું :

‘દરિસન તરસીએ...’

‘દરિસન દરિસન રટતો જો ફિરું, તો રણરોઝ સમાન...’

‘દરિસન દુર્લભ, સુલભ કૃપા થકી...’

ત્રણ બિન્દુ આ થયાં : દર્શનની તરસ, તરસનું સર્વોચ્ચ શિખર પર પહોંચવું ને ત્યારે પ્રભુની કૃપાધારામાં નહાઈ ઊઠીને દર્શન સુખને પૂરેપૂરી રીતે માણવું...

ચાલો, પ્રભુની નવલખા ધારે વરસંતી કૃપાધારામાં પૂરેપૂરા ભીંજવા...

ચાલવાનું કેટલું? તરસ, તરસનું સર્વોચ્ચ બિન્દુ... ને લ્યો આ કૃપાધારા ચાલુ! બે જ ડગલામાં મંઝિલ...

‘અભિનન્દન જિન! દરિસન તરસીએ...’

આપણી બાજુ છે તરસ... સામી બાજુથી - પરમની દિશાએથી છે દર્શન સુખની ભેટ...

श्री सुमतिनाथ जिन स्तवना

શ્રી સુમતિનાથ જિન સ્તવના

સુમતિ ચરણ કજ આતમ અરપણા, દર્પણ જિમ અવિકાર, સુજ્ઞાની;
મતિ તર્પણ બહુ સમ્મત જાણીયે, પરિસર્પણ સુવિચાર... સુજ્ઞાની. 1

ત્રિવિધ સકલ તબુધરગત આતમા, બહિરાતમ ધુરિ ભેદ, સુજ્ઞાની;
બીજો અન્તર આતમ તીસરો, પરમાતમ અવિચ્છેદ... સુજ્ઞાની. 2

આતમબુદ્ધે કાયાદિક ગ્રહ્યો, બહિરાતમ અઘરૂપ, સુજ્ઞાની;
કાયાદિકનો સાખીધર રહ્યો, અંતર આતમ રૂપ... સુજ્ઞાની. 3

જ્ઞાનાનંદે હો પૂરણ પાવનો, વર્જિત સકળ ઉપાધ, સુજ્ઞાની;
અતીબ્દ્ધિય ગુણગણમણિ આગર, ઈમ પરમાતમ સાધ... સુજ્ઞાની. 4

બહિરાતમ તજી અંતર આતમા, રૂપ થઈ થિર ભાવ, સુજ્ઞાની;
પરમાતમનું હો આતમ ભાવવું, આતમ અરપણ દાવ... સુજ્ઞાની. 5

આતમ અરપણ વસ્તુ વિચારતાં, ભરમ ઢળે મતિ દોષ, સુજ્ઞાની;
પરમ પદારથ સંપત્તિ સંપજે, 'આનંદઘન' રસ પોષ... સુજ્ઞાની. 6

સ્તવનનો અર્થ

- 1) શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુનાં ચરણોમાં આત્માર્પણ કરવું છે. દર્પણ જેવા અવિકારી પ્રભુનાં ચરણોમાં આત્માર્પણ વડે સાધક દર્પણ જેવો નિર્વિકાર બને છે... આત્માર્પણ એ કોઈ બુદ્ધિના આટાપાટાની રમત નથી. બૌદ્ધિક તૃપ્તિ (મતિ-તર્પણ) ઘણા બધાને ભલે ગમતી હોય, ભક્તને તો ગમે છે પરિસર્પણ... પ્રભુનાં ચરણોમાં પોતાના સર્વસ્વનું દાન. આન્તરયાત્રાનું ઊંડાણ.
- 2) સકળ દેહધારી આત્માઓની ત્રણ દશાઓ આ રીતે છે : બહિરાત્મદશા, અન્તરાત્મદશા અને પરમાત્મદશા.
- 3) શરીર વર્ગેમાં હુંપણાની બુદ્ધિ તે બહિરાત્મદશા... અને શરીર વર્ગેરેના માત્ર સાક્ષી/દ્રષ્ટા થઈને રહેવું તે અન્તરાત્મદશા.
- 4) પરમાત્મા કેવા છે? જ્ઞાનના આનંદથી પૂર્ણ, પવિત્ર, સકળ ઉપાધિથી પર અને ઇન્દ્રિયોની પકડમાં ન આવે તેવા ગુણ રૂપી મણિઓની ખાણ સમા પરમાત્મા છે.
- 5) બહિરાત્મદશાને છોડી અન્તરાત્મદશાને પામી સ્થિરભાવે સાધક પરમાત્માનું ધ્યાન કર્યા કરે તે જ પ્રભુનાં ચરણોમાં સાધકનું આત્માર્પણ છે.
- 6) આ રીતે આત્માર્પણને વિચારતાં બુદ્ધિ-દોષ રૂપી ભ્રમ ટળી જશે. અને આનંદઘન રસના પોષણ રૂપ મોક્ષ સંપત્તિ મળશે.

સાધના સંકેત

- આત્માર્પણ.

- બહિરાત્મદશા,
- અન્તરાત્મદશા,
- પરમાત્મદશા.

સુમતિ ચરણ જન આત્મ અરપણા, દર્પણ હિમ અવિષ્કાર, સુજ્ઞાની;
મતિ તર્પણ બહુ સમ્મત જાણીયે, પરિસ્પર્ણ સુવિચાર, સુજ્ઞાની..૧

એક અમેરિકી યાત્રી, મુમુક્ષુ ઢાકા પહોંચ્યો. એને સૂગના મળેલી કે એકદમ પહોંચેલા એક સૂકી સંત ઢાકાથી થોડે દૂર, જંગલમાં, એક ઝૂંપડામાં રહે છે.

ઢાકા પહોંચીને એ યાત્રીએ ટેકરી ડ્રાઇવરને પૂછ્યું : આવા એક સંત છે, એમની પાસે મને કોઈ લઈ જઈ શકશે? એક ટેકરી ડ્રાઇવર તૈયાર થયો.

દૂર, દૂર જંગલમાં, એક ઝૂંપડા પાસે ગાડી અટકી. ડ્રાઇવર નીચે ઊતર્યો ને કહ્યું : પાંચેક મિનિટ પછી તમે પેલી ઝૂંપડીમાં આવો, તમને સંત મળશે.

હકીકતમાં આ ડ્રાઇવર પોતે જ સંત હતા. અમેરિકી યાત્રી પાંચ મિનિટ પછી ઝૂંપડીમાં ગયો. જોઈને આત્મો બન્યો. સૂકી સંતે હસીને કહ્યું: ડ્રાઇવિંગ એટલા માટે કરું છું કે કોઈ મુમુક્ષુને આ રીતે સીધો અહીં લાવી શકાય.

યાત્રીને પણ લાગ્યું કે આ રસ્તાના, આ સ્થળના જાણકાર વિના કોઈ આ જગ્યાએ ગાડી લાવી શકે નહિ.

યાત્રિક થોડા દિવસ ત્યાં રહ્યો. સાધનાના મર્મ સમજ્યો. અને સવાના થવું હતું ત્યારે સંતે જ ડ્રાઇવિંગ કર્યું! જીવન-નૌકાનો સુકાની, માર્ગદર્શક અહીં પણ માર્ગદર્શન આપે જ ને!

આત્માર્પણ માટે જ જીવન

‘સુમતિ ગરણ કજ આતમ અરપણા...’ પંક્તિ વાંચતાં જ મને ઉપરોક્ત વાત યાદ આવી. સંત પોતે જ યાત્રીને દોરીને ગંતવ્ય સુધી લઈ જતા... પ્રભુ! તમે પોતે જ અમને ‘સમર્પણ’ની ભૂમિકા સુધી ન લઈ જાવ? અથવા તો એવા સદ્ગુરુ આપો, જે સતત મને કહ્યા કરે કે પ્રભુનાં ગરણોમાં આત્માર્પણ માટે જ તારું આ જીવન છે... એ જો ન થયું, તો તું જીવનને ચૂકી જઈશ...

ગુરુ નાન્સેન

ઝેન ગુરુ નાન્સેનના જીવનની એક ઘટના મને યાદ આવી છે. એક શિષ્ય ગુરુને કશુંક પૂછવા આવે છે. ગુરુ સમજી જાય છે કે આ પ્રશ્ન ભીતરની સાથે એને સાંકળનાર નથી.

ગુરુ જોરથી બારણું બંધ કરે છે. શિષ્યની આંગળીઓ બારણાની વચ્ચે આવી જાય છે. શિષ્ય રાડ પાડે છે. ગુરુ તે વખતે કહે છે : ‘વત્સ! તું હાથને જુએ છે, દરવાજાને જુએ છે, હાથમાંથી દડદડતા લોહીને જુએ છે... ના, ત્યાં નથી જોવાનું. તારી ભીતર જો. તું લાખેણી ક્ષણ ચૂકી રહ્યો છે. આ બધી ઘટનાઓની પેલે પાર તું છે...’ ને શિષ્ય પામી ગયો. હું તે શરીર નહિ... શરીરને ને મારે શું લેવા-દેવા?

એક ક્ષણ... બીજી ક્ષણ... જો એને અપ્રમાદથી ભરી શકાય તો સમર્પણ ક્યાં અઘરું છે? અપ્રમાદ એટલે જ બહારી સંયોગોનું ખરી જવું. અપ્રમાદ એટલે જ શરીર કે સ્થૂળ ભાવ પરની માલિકીયતનું આથમી જવું.

અસલી ચહેરો

ઝેન ગુરુ શિષ્યને ઘણીવાર પૂછતા હોય છે : તારો અસલી ચહેરો, ઓરિજિનલ ફેઈસ કેવો છે? બતાવ તો! આ જન્મનો નહિ, હવે પછી જે તને મૂળ રૂપ મળનાર છે તે...

શિષ્ય પ્રચાર કરે છે. ગુરુ પાસે આવે છે. પૂછે છે ચહેરા પર અમુક જાતના ભાવો ઉપસાવીને : આ ચહેરો મારો મૂળ ચહેરો છે? ગુરુ ના પાડે છે. ફરી પૂછશે : આવો? ‘ના.’

શિષ્ય અમનસ્ક બનશે. ગુરુ પાસે આવશે. કશું બોલશે નહિ. વિચારોની ચાદર છીનવાઈ ગઈ છે. ઉદારીનતાની ઝલક ચહેરા પર પથરાયેલી છે. નથી રતિ, નથી અરતિ... ગુરુ કહેશે : હું તારો અસલી ચહેરો જોઈ શકું છું.

રતિ અને અરતિ બહારી સંયોગ કે વિયોગ પર આધારિત ઘટના છે. આપણે તો આપણામાં જ સંપૂર્ણ છીએ. ક્યાંયથી કશું મેળવવાનું નથી. અસલી ચહેરા પર જે ખોટા પદાર્થોની લીપસ્ટીક અને પરપ્રીતના પાવડરના થપેડા લગાડ્યા છે, તે કાઢવાના છે...

પહેલી પંક્તિએ સ્તવના પૂરી!

સમર્પણ એ વિધિ છે, જે દ્વારા તમે તમારા મૂળ રૂપને પામી શકો છો. ‘સુમતિ ગરણ કજ આતમ અરપણા...’ કેટલી અદ્ભુત પંક્તિ!

ઘણા ગ્રંથો એવા હોય છે, જે પહેલી ગાથાએ, પહેલા શ્લોકે કે પહેલી કડીએ પૂર્ણ થઈ જતા હોય છે. પછી હોય છે માત્ર એનો ઉમેરો.

આ સ્તવનની પહેલી કડીની પહેલી પંક્તિ : ‘સુમતિ ગરણ કજ આતમ અરપણા...’ પ્રભુનાં ગરણોમાં આત્માર્પણ... સાધનાનો માર્ગ મંઝિલમાં પરિણમે...

સાધક દર્પણ જેવો

આ આત્માર્પણ નિર્વિકારતા આપે છે. 'દર્પણ જિમ અવિકાર...' પ્રભુ છે દર્પણ જેવા નિર્વિકાર. અને સાધક પણ બને છે દર્પણ જેવો નિર્વિકાર; પ્રભુની કૃપાથી.

દર્પણની સામે કોલસો મુકાયો. શું દર્પણ કાળું થશે? ના. દર્પણ માત્ર પ્રતિબિંબ ઝીલશે. કોલસો સામેથી લેવાઈ ગયો. હવે શું હશે? કોરેકોરું દર્પણ...

આત્માર્પણ પહેલાનો ભક્ત અને આત્માર્પણ પછીનો; કેટલો બધો ફરક પડી ગયો? આત્માર્પણની પૂર્વે એ હતો ચીકણી ભીંત જેવો. ધૂળના કણને પણ પોતાની ભીંતર લપેટી લેનાર. આત્માર્પણ પછી છે દર્પણ જેવો. હીરો મૂકી તોય કંઈ નહિ. કોલસો મૂકી તોય કોઈ ફરક નહિ.

શી રીતે આટલો બધો ફરક પડી શક્યો?

ફરક એ રીતે પડ્યો કે પ્રભુને સમર્પણ ન થયું ત્યાં સુધી પદાર્થોમાં, વ્યક્તિઓમાં એટલે કે પરમાં ચેતના ફસાયેલી રહી. અને એટલે નાની, નાની બાબતોમાં મન ગમા અને અણગમનાં ચક્રમાં ફરતું ગયું...

પરમને સમર્પણ થયું એટલે પરની દુનિયા અદૃશ્ય બની. ન પરના સંયોગનું સુખ, ન પરના વિયોગનું દુઃખ...

ભક્તિયોગાચાર્યરામવિજયમહારાજે સરસ વાત કહી છે પ્રભુને : 'તુમ દીઠે દુખ સવિ વિસર્પા'રે...' આ પંક્તિની પૃષ્ઠભૂમાં છે ભક્તની ભરાયેલી મોટી હરણફાળ. ભક્તે લાખો, કરોડો વેદનાઓને માત્ર એક વેદનામાં સમેટી છે... 'એ' ન મળે એ જ દુખદ ઘટના. 'એ' મળે એટલે સુખ જ સુખ.

અભક્ત પાસે લાખો, કરોડો વેદનાઓ છે : પરજન્ય. ભક્ત પાસે માત્ર એક જ પીડા છે : 'પરમ' નથી મળ્યો તેની... ને એટલે સ્તવનની પંક્તિ કહે છે : 'તુમ દીઠે દુખ સવિ વિસર્પા'રે...' ભગવાન મળ્યા, પ્રભુનાં ચરણોમાં ભક્ત મીટી ગયો, મીટીને પામી ગયો; દર્પણ જેવો નિર્વિકાર બની ગયો.

આત્મ-પ્રત્યય, ગુરુ-પ્રત્યય, ચિહ્ન-પ્રત્યય

સમર્પિતતા શું છે? એ હૃદયનો વૈભવ છે. બુદ્ધિના આટાપાટાની રમત એ નથી. આ ભીંતરી પરિતોષની વાત છે. નહિ કે બૌદ્ધિક તૃપ્તિની. 'મતિ તર્પણ બહુ સમ્મત જાણીયે...' બૌદ્ધિક તૃપ્તિ... ઘણા એનાથી સહમત બની શકે; સાધક નહિ. સાધકને જોઈએ સાધનાની અનુભૂતિ; બૌદ્ધિક સમજનું અહીં કોઈ સ્થાન ન હોઈ શકે.

મહાન યોગાચાર્ય હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે 'યોગાબિન્દુ' ગ્રન્થમાં સાધનાની

આ આત્માનુભૂતિ - આત્મપ્રત્યયની વાત કરતાં બીજા બે પ્રત્યયની વાત કરી છે : ગુરુ-પ્રત્યય અને ચિહ્ન-પ્રત્યય.

તમે સાધનાનો અનુભવ કર્યો. પણ નવો, નવો આ અનુભવ. અહીં કોઈ ભ્રમણા તો નથી ને? ગુરુ એના પર પોતાની મહોર લગાવે તો એ સમ્યગ્ અનુભવ... આત્મપ્રત્યયની ચોકસાઈ માટે ગુરુ-પ્રત્યય. એ પછી થાય ચિહ્ન-પ્રત્યય... તમે ભીંતરી ધારામાં ચાલો અને શુભ શુકનો મળે. હૃદયનો ઉત્સાહ વધતો જ ચાલે... દરિયો નજીક હોય ત્યારે ઠંડી હવા માણવા મળે... પ્રતીતિ થાય કે સમુદ્ર નજીક છે. એમ ભીંતરી સંપદાની નજીક હોવાનો એહસાસ મજાનાં ચિહ્નોથી થયા કરે.

પરિસર્પણ : સાધનાનું ઊંડાણ

તો, આત્મપ્રત્યય એ કોઈ બૌદ્ધિક સ્તરની ઘટના નથી. અનુભવના સ્તર પર ખૂલતી એ ઘટના છે. 'પરિસર્પણ શુચિગાર...' ચેતનાનો ફેલાવ, ચોમુખી ફેલાવ તે પરિસર્પણ. આન્તરયાત્રાનું ઊંડાણ.

સાધનાની લંબાઈ અને પહોળાઈ સાથેની ઊંડાઈ તે પરિસર્પણ. શબ્દ/ક્રિયા લંબાઈ છે તો તેમાં અર્થાનુપ્રેક્ષાનું ભળવું તે પહોળાઈ છે અને અનુભૂતિ તે ઊંડાણ છે. 'પરિસર્પણ...' ઊંડાણ.

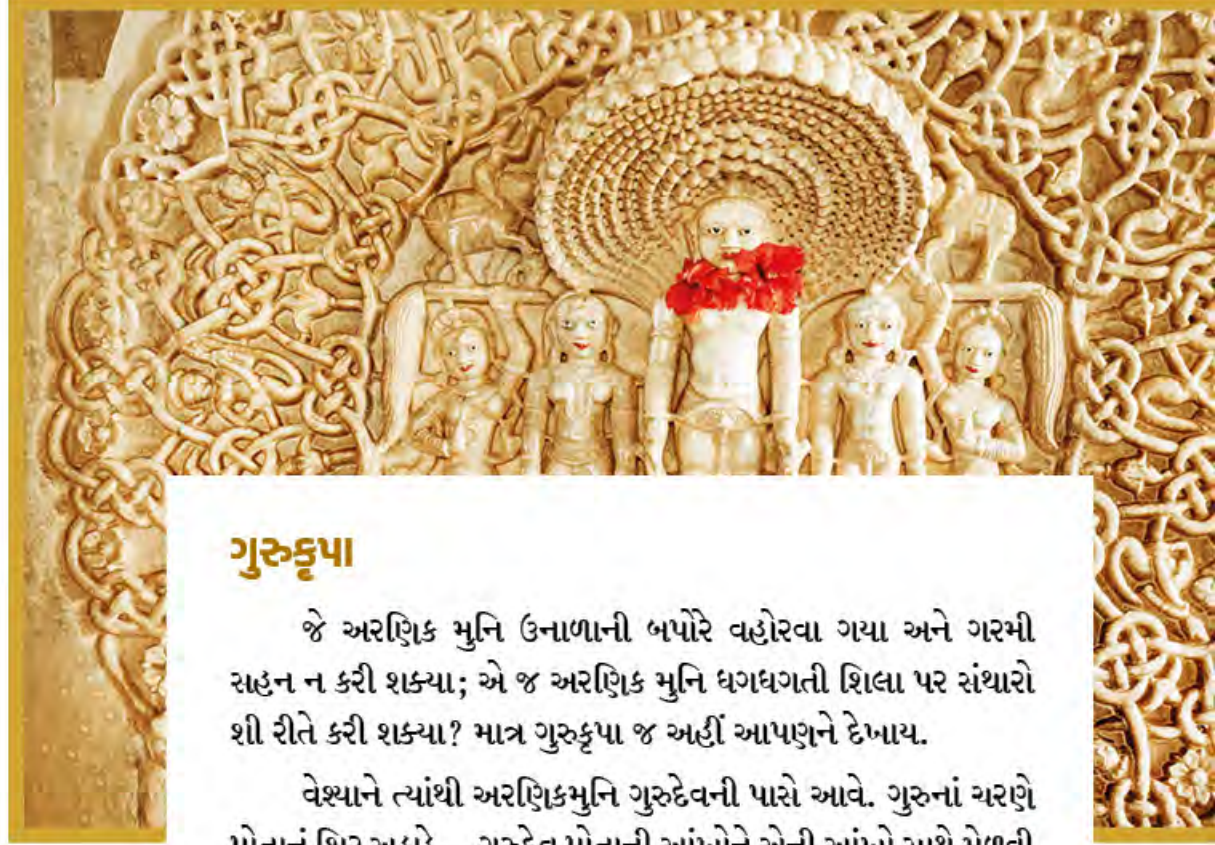
|| ત્રિવિધ સુષ્કલ તનુધવગત આત્મા, બહિર્વાત્મ ધુરિ ભેદ, સુજ્ઞાની;
|| બીજો અન્તર આત્મ તોસરો, પવમાત્મ અવિચ્છેદ, સુજ્ઞાની...? ||

મનવીય શરીર પણ કેવું અદ્ભુત છે! તમે જુઓ કોઈ પશુને કે પક્ષીને; એની રીઢ, કરોડરજી ઝૂકેલી હોય છે. મનુષ્ય કરોડરજીને સીધી રાખી શકે છે.

કરોડરજીને યોગાચાર્યો મેરુદંડ કહે છે. આ છે આપણો ભીતરી મેરુ પર્વત. તે પર સહસ્રાર છે, પ્રભુને બિરાજવાનું સિંહાસન.

સહસ્રાર... હજાર પાંખડીવાળું કમળ. ગુરુની એક થપકી પડે ને ખીલી ઊઠે. એ અર્થમાં વાસકેષ એ શક્તિપાતની જ પ્રક્રિયા છે.

ગુરુના શક્તિપાત વિના સાધક જનમ-જનમના વિષય-કપાયના સંસ્કારોમાંથી શી રીતે ઉપર ઊઠે?

ગુરુકૃપા

જે અરણિક મુનિ ઉનાળાની બપોરે વહોરવા ગયા અને ગરમી સહન ન કરી શક્યા; એ જ અરણિક મુનિ ધગધગતી શિલા પર સંથારો શી રીતે કરી શક્યા? માત્ર ગુરુકૃપા જ અહીં આપણને દેખાય.

વેશ્યાને ત્યાંથી અરણિકમુનિ ગુરુદેવની પાસે આવે. ગુરુનાં ચરણે પોતાનું શિર અડાડે... ગુરુદેવ પોતાની આંખોને એની આંખો સાથે મેળવી કહે છે : વત્સ! આવી ગયો! હવે સાધનામાં ઉત્કૃષ્ટ રીતે લાગી જા...

ચરણે શિરનું અડકવું, ગુરુનાં નેત્રોનાં તેજને પીવું અને ગુરુદેવના શબ્દોને ઝીલવા... ભીતર છે અજવાળું જ અજવાળું...

ગુરુના શક્તિપાતનો કેવો મહિમા! કે અરણિક મુનિ ધગધગતી શિલા પર સંથારો કરી સાધનામાં દત્તગિત્ત બની ગયા.

‘ચિત્તડું અમારું ચોરી લીધું!’

આ વાત પર પ્રભુ જોડે લડવાનું મન થઈ જાય કે પ્રભુ! તમે અમને આવો સદ્ગુરુયોગ કેમ નહિ આપ્યો? એવો સદ્ગુરુયોગ મળ્યો હોત તો મારી સાધના કેવી તો સરળ બની જાત!

સ્થૂલભદ્રજીને તમે સદ્ગુરુયોગ આપ્યો, અરણિક મુનિને તમે સદ્ગુરુયોગ આપ્યો; અમને કેમ ન આપ્યો?

ના... લાગે છે કે, પ્રભુ! તમે તો અમને ઘણું આપ્યું છે ને આપતા જ રહ્યા છો... તમારા દાનને અમે ઝીલી ન શક્યા.

ફરિયાદીના સૂરમાં કહું તો, તમારા દાનને ઝીલી શકું એવી ઝોળી/થેલી (એટલે કે ચિત્તવૃત્તિ) મારી પાસે ન હતી એ આપને ખ્યાલ હતો તો મારા જર્જરિત, પુરાણા મનને લઈને નવું, તાજું મન તમે કેમ ન આપ્યું?

જોકે, આપ જે ઝડપથી જવાબ આપો છો... હું તો ચોંકી ઊઠું છું.

હજુ તો આ પ્રશ્ન મનમાં ઊભરાયો હતો ને તરત જ હાથમાં પુસ્તક આવ્યું સ્તવનોનું. પાનાં ફેરવતાં જ મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજય મહારાજની મહામહિમ શ્રી વાસુપૂજ્ય જિન સ્તવનાની પ્રથમ પંક્તિ વાંચી : ‘સ્વામી! તુમે કાંઈ કામણ કીધું, ચિત્તડું અમારું ચોરી લીધું...!’

એટલે કે, તમારા સમ્મોહનમાં આવવું, તમારી નજીક આવવું એ જ એ વિધિ છે, જે જૂના મનને લઈ લે છે... ને મારી પાસે આવે છે, તાજું તાજું મન...

અમે ગુરુચેતનાને ન મળ્યા...

મારો પ્રશ્ન આપ નહિ જ ભૂલ્યા હો... ક્યાંથી ભૂલો? આપ મને નથી ભૂલતા તો મારા પ્રશ્નને શી રીતે ભૂલો? આપની આ અપરંપાર કૃપા...! શ્રી દલપતભાઈની પેલી સ્તવનાની આ પંક્તિ ભીની-ભીની આંખે ઘણીવાર રટી છે : ‘નરક નિગોદના મહાદુખોથી, તેં પ્રભુ! અમને ઉગાર્યા; ક્ષણ ક્ષણ સમરે તું પ્રભુ! અમને, ભલે અમે તો વિસાર્યા...’

મારો પ્રશ્ન એ હતો કે મને સમર્થ ગુરુદેવ તમે કેમ ન આપ્યા? હું સૂઈ ગયો. ને જાગ્યો ત્યારે જવાબ હાજર હતો! ખ્યાલ આવી ગયો કે મારી ચૂક ક્યાં થયેલી... તમે તો ગુરુચેતનાને કહેલું અને ગુરુચેતનાએ મારી પર કામ પણ શરૂ કર્યું... આ રીતે ગુરુદેવ તો મને મળ્યા જ હતા; હું ગુરુદેવને ન મળી શક્યો ને! હું એમનાં ચરણોમાં જીવન ન્યોચ્છાવર ન કરી શક્યો... મને એ ખ્યાલ ન આવ્યો કે પરમચેતના અને ગુરુચેતનાનાં ચરણોમાં આ જીવન ન્યોચ્છાવર ન થાય તો તેનું કાંઈ મૂલ્ય નથી.

ચેતનાનાં ત્રણ સ્વરૂપો

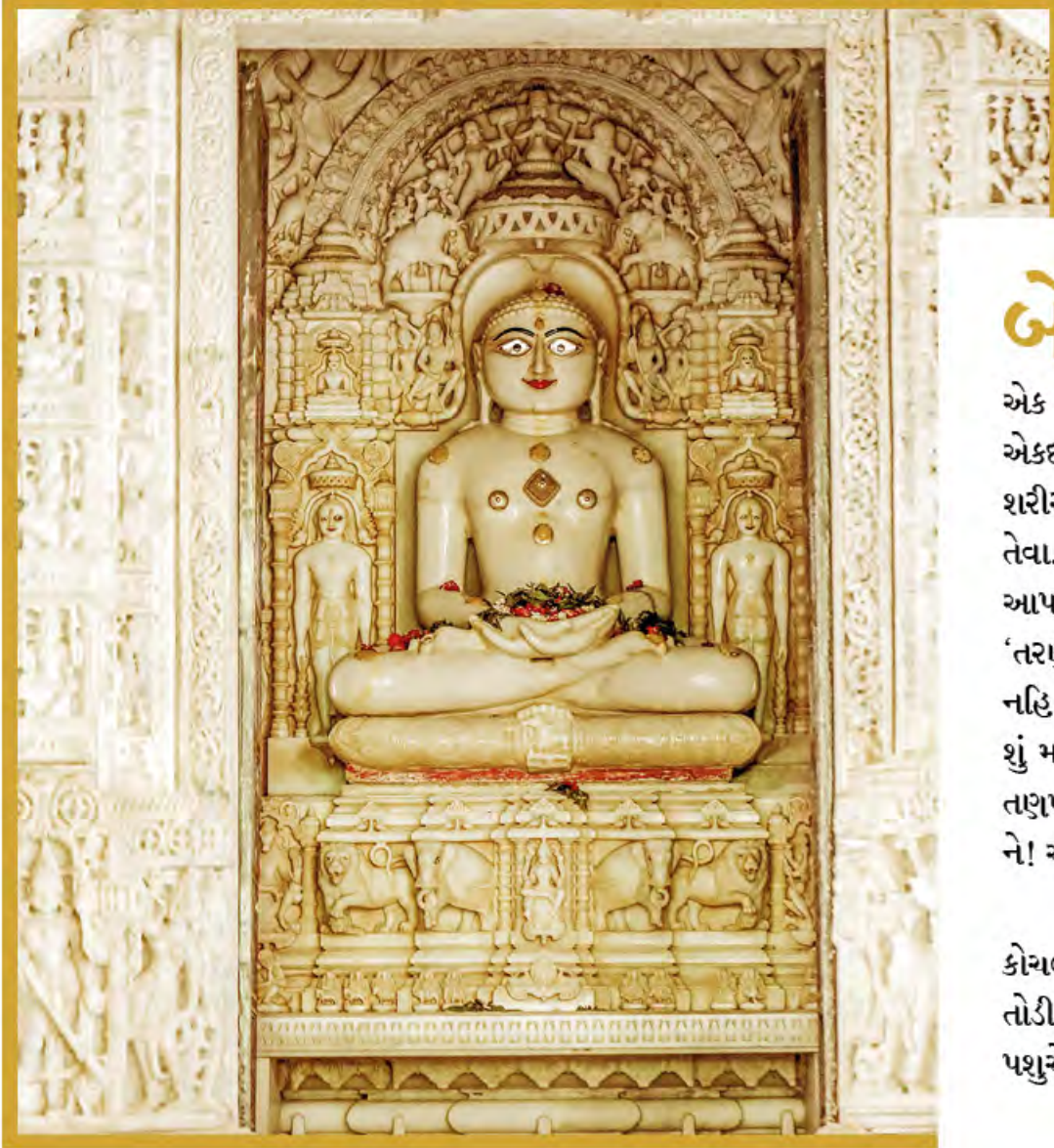
સમર્પણના આ લય પર જ અહીં ચેતનાનાં ત્રણ સ્વરૂપોની ચર્ચા થઈ છે : બહિરાત્મદશા, અન્તરાત્મદશા અને પરમાત્મદશા. પદાર્થોમાં ને વ્યક્તિઓમાં – પરમાં ડૂબી રહેવું તે બહિરાત્મદશા. પરમાત્માની શરણાગતિના માર્ગ પર જવું તે અન્તરાત્મદશા. અને સ્વાભાવિક ગુણસૃષ્ટિમાં રમમાણ હોવું તે પરમાત્મદશા...

મઝાનું નિમંત્રણ છે : બહિરાત્મદશામાંથી ઊંઘકાઈને આગળ વધવાનું. સ્વીકારશું?

○ || આત્મશુદ્ધે કાયાદિક્ ગ્રહ્યો, બહિર્નાત્મ અઘરૂપ, સુજ્ઞાની;
|| કાયાદિક્નો સાર્વભૌમ ગ્રહ્યો, અંતર આત્મ રૂપ, સુજ્ઞાની...૩ ○

બે વાતની ચર્ચા આ કડીમાં છે : આપણે ક્યાં છીએ અને આપણે ક્યાં જવું છે. એક સુરેખ અને સ્પષ્ટ નકશો. આપણે... એકદમ પ્રારંભિક કક્ષાના સાધક... શરીરની પેલે પાર જેની દૃષ્ટિ નથી પહોંચી તેવા. ભક્ત કવિ ધીરાએ સરસ કહ્યું છે આપણા જેવાઓને લક્ષ્યમાં રાખીને : ‘તરણા ઓથે ડુંગર રે, ડુંગર કોઈ દેખે નહિ...’ કાયાના આ તણખલાનું આમ તો શું મહત્ત્વ પણ હોઈ શકે? પરંતુ કાયાના તણખલાની ઓથે આત્મગુણોનો પર્વત છે ને! એવરેસ્ટ શિખર જેટલો ઊંચો!

કાયાના, નામના ને બહિર્ભાવના કોચલામાં ઘેરાયેલા આપણે. આ ઘેરાવ તોડીએ નહિ તો માનવીય કાયામાંય પશુચેતનાથી ઊંચે ઊઠવાનું ન થાય.

કોપરું ને છોતરાં

આ છે આપણો અત્યારનો પડાવ. ‘આતમ-બુદ્ધે કાયાદિક ગ્રહો, બહિરાતમ અઘરૂપ...’ કાયામાં જ ‘હું’પણની બુદ્ધિ. પાપો (અથ)ની જન્મદાત્રી આ બહિરાતમદશા. આ તો નાણિયેરનાં છોતરાંને/કાચલાને જ કોપરું માની લેવાની વાત થઈ. કોપરું - મીઠું મીઠું; જેણે ચાખ્યું છે એને ખ્યાલ છે કે છોતરાં ને કાચલું તો માત્ર આવરણ છે.

આવરણ... હવે પડદો ઊંચકવો રહ્યો. નાટક જોવા ગયેલ પડદાના રંગને જોઈને પાછો આવે એવી હાલત આજે આપણી છે! કાયા તો છે પડદો, એ ઊંચકાય એટલે રંગમંચ પર રાત-દિવસ ચાલતા આત્મગુણોના નૃત્યની છાકમછોળ માણવા મળે.

‘અધ્યાત્મ બિન્દુ’માં હર્ષવર્ધન ઉપાધ્યાય કહે છે : જોવા જેવો તો આ જ છે; આત્મા... માણવા જેવો છે એનો ગુણવૈભવ. બાકી તો છે કુચ્ચા!

આપણે વણઝારા!

કાયાને અહીં મૂકીને ગયેલ ઘણાંને જોવા છતાં કાયામાંથી ‘હું’ બોધ ન મટે એ મોટામાં મોટું આશ્ચર્ય નથી? આ તો રૈનબોરો જેવું હતું. વણઝારાની પોઠ આવી ને ગામને પાદરે રોકાણી. પણ એ પાદર જોડે તાદાત્મ્ય કેવું? આજે અહીં ને કાલે કહીં. પૂજ્ય આનંદધનજી એક પદમાં કહે છે : ‘સુન્દર વર કાયા, છોડ ચાલ્યો વણઝારો...’

‘અમે રે પ્રવાસી પારાવારના...’

ગોરખનાથનું એક પદ યાદ આવે છે :

‘બોલે નાથ ગગન ઘર વારા, અંતર બસિયા જાઈ;
પરમ પુરુષ મેરે કાગદ માંડ્યા, દિન દિન કલા સવાઈ.
ઐસો રમહું જૈસો નાખશિખ ભેદે, શંકા શરીર ન તૂટે;
ચલત ફિરત પદમાંહિ સમાવે, જનમ મરણ ભય છૂટે.’

મર્મી સાધક શ્રી મકરંદ દવે આ પંક્તિઓને ખોલતાં કહે છે: અમારો નિવાસ ગગન-ઘરમાં નિર્લિપ અવસ્થામાં છે. અને આ નિવાસ અમે પોતાની અંદર પ્રાપ્ત કર્યો છે. પરમાત્મા તો મારા કાગળમાં - ભાગ્ય લેખમાં લખાઈ ચૂક્યા છે ને તેની અનુભૂતિ દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ થતી જાય છે. આ અનુભૂતિમાં એવા તો રમમાણ રહો કે તે નાખશિખ, સારાય શરીરને ભેદીને પ્રગટ થાય. પછી કોઈ જાતની શંકા આત્મધનને લૂંટી ન લે. માત્ર ધ્યાનાવસ્થામાં જ નહિ, પણ હરતાં-ફરતાં, બોલતાં-ચાલતાં આ સ્થિતિ કાયમ ટકી રહે તો જન્મ-મરણનો ભય ટળી જાય.

‘પેન કેટલું ચાલશે?’

કાયાનો આ પત્તાનો મહેલ, ક્યારે ઢળી પડે; શું ખ્યાલ આવે? જોકે, બીજા માટે જે જીવન નશ્વર, ક્ષણભંગુર દેખાય એ જ પોતાને માટેય એવું લાગે છે ખરું?

યુવાને દુકાનદારને પૂછ્યું : પેનની કિંમત? ‘આઠ રૂપિયા’. આકર્ષક તો હતી જ. ‘ચાલશે કેટલો સમય?’ દુકાનદાર કહે : જિંદગી સુધી...

બીજે જ દિવસે યુવાન પાછો આવ્યો. ‘ટાંક ખરાબ થઈ ગઈ છે, પેન બરોબર નથી. તમે જિંદગી સુધી ચાલશે તેવી વાત કરતા હતા... આ તો એક જ દિવસમાં...’

દુકાનદારે કહ્યું : સાહેબ, જિંદગી સુધી ટકશે તેમ કહેલું, પણ તે તમારી જિંદગી સુધી ચાલશે તેમ નહોતું કહ્યું. પેનની જિંદગી એક જ દિવસની હશે. ને એ તો ઓણે પૂરી કરી જ!

કર્તૃત્વમાંથી સાક્ષીભાવ લાણી

તો, હવે જોઈએ આપણને નકશો, કે આપણે કેવા બની શકીએ? આપણું ભવિષ્ય કેટલું તો ઉજ્જવળ છે! કડીનો ઉત્તરાર્ધ છે એ નકશો. 'કાયાદિકનો સાખીધર રહ્યો, અંતર આતમ રૂપ...' કર્તૃત્વદશા સાક્ષીભાવમાં પલટાઈ.

કર્તૃત્વમાં હતું દુઃખ જ દુઃખ... સાક્ષીભાવમાં છે સુખ જ સુખ.

સાક્ષીભાવ... જે થઈ રહ્યું છે, તેને તમે જોઈ રહ્યા છો. કોઈ પ્રતિક્રિયા નથી. બધું જ તમને મઝાનું, મઝાનું લાગશે.

કર્તૃત્વમાં થાક એટલા માટે છે કે તમે બીજાઓ પાસેથી અમુક ચોક્કસ જાતનું પ્રમાણપત્ર મેળવવા ચાહો છો. બધા કહે કે, 'તમે જે કર્યું તે એકદમ સરસ હતું.' પણ નવ્વાણું જણાએ એ કાર્યને બિરદાવ્યું, ને એકે જો વાગોડ્યું તો... ખેલ ખલાસ!

'ઓપરેશન કરી આપો!'

કર્તૃત્વ... બીજા પાસેથી પ્રમાણપત્ર લેવાની ઘેલછા... શો અર્થ આનો?

એક મહિલાએ ડોક્ટરને કહ્યું : ઓપરેશન કરી આપો. ડોક્ટર કહે : શી તકલીફ છે તમારે? કાકડા કપાવવા છે કે પથરી કઢાવવી છે ?

બહેન કહે : તકલીફ કોઈ નથી. પણ કોઈ પણ ઓપરેશન કરી આપો.

ડોક્ટરને સમજણ ના પડી. એ કહે : પણ શાનું ઓપરેશન, અને શા માટે? બહેન કહે : અમારા મંડળમાં બધી બહેનો વટની સાથે કહેતી હોય છે કે મેં ફલાણું ઓપરેશન ફલાણા ડોક્ટર પાસે કરાવ્યું ને તેમાં આટલો ખર્ચ આવ્યો. તમે પણ પરચીસ-પરચીસ હજારની ફી લઈ લ્યો; કોઈ પણ ઓપરેશન કરી આપો! જેથી હું પણ કહી શકું કે મેં પણ આ રીતે ઓપરેશન કરાવ્યું છે.

પ્રેમ ગતી અતિ સાંકડી,
તામેં દો ન સમાય...

પ્રતીતિ

'કાયાદિકનો સાખીધર રહ્યો...' બહુજ મઝાની પંક્તિ છે. શરીર છે, કદાચ રૂપાણું પણ છે; પણ જે હોય તે; શરીર તે હું નથી. હું શરીરમાં રહેનાર આત્મા છું આવી પ્રતીતિ.

હા, પ્રતીતિ માત્ર શબ્દજ્ઞાન નહિ, હું આ બધાથી પર છું એવી તીવ્ર અનુભૂતિ સતત ચાલ્યા કરતી હોય.

કવયિત્રી મહાદેવી વર્મા પ્રભુની પાસે માંગે છે વાદળી બનવાનું વરદાન. વાદળી... ઝરઝર ઝરી જાય, મીટી જાય... ભક્તનો દેહભાવ તો આવી સહજતાથી જ હટી જાય ને!

‘ઘન બનું વર દો મુઝે, પ્રિય!

નિત ધિરું, ઝર ઝર મિટું, પ્રિય!’

આખરે, પરમાત્મા સમંદર છે અને પોતે છે એનો એક તરંગ. અહીં હુંભાવને ટકવાનું કેવી રીતે બની શકે?

મહાદેવીજી કહે છે :

શિન્ધુ કો ક્યા પરિચય દે દેવ!

બિગડતે બનતે વીચિ-વિલાસ,

શુદ્ર હૈ મેરે બુદ્ધબુદ્ધ પ્રાણ,

તુમ્હીં મેં સૃષ્ટિ તુમ્હીં મેં નાશ,

મુઝે ક્યોં દેતે હો અભિરામ!

થાહ પાને કા દુસ્તર કામ?

જ્ઞાનાનંદે હો પૂર્ણ પાવનો, વર્જિત સુખલ્લ ડપાધિ, સુજ્ઞાની;
અતીન્દ્રિય ગુણગણમણિ આગ્રહ, હમ પરમાત્મ સાધ, સુજ્ઞાની...૪

હિરાત્મદશાને અન્તરાત્મદશામાં ફેરવી સાધક એક ડગ આગળ ભરે છે અને એ પરમાત્મદશાને પામે છે.

કેવી છે પરમાત્મદશા?

કેવો અપૂર્વ આનંદ ત્યાં હોય છે?

આ કડી પરમાત્મદશાના ગુણવૈભવ તરફ ઇશારો કરે છે.

હા, ઇશારો જ. બાકી એ આનંદ તો સ્વસંવેદ છે; શબ્દોનું એને વર્ણવવાનું ગજું ક્યાં છે?

જ્ઞાનનો આનંદ

‘જ્ઞાનનીંદે હો પૂરણ...’ જ્ઞાનના આનંદથી પૂર્ણ છે પરમાત્મદશા. અન્તરાત્મદશા આપણી જ્યારે વિકસશે ત્યારે પરમાત્મદશાની એક આછીરી ઝલક વરતાશે. ત્યારે ખ્યાલ આવશે કે જ્ઞાનનો આનંદ થોડો મળ્યો છે ને ભીતર આટલી રોશની પથરાઈ છે; તો જ્ઞાનનો આનંદ જ્યાં પરિપૂર્ણ છે તે પરમાત્મદશાની શી વાત કરવી?

આપણા સ્તર પર સમજીએ તો, આપણે જોયો/પદાર્થોમાં સરીને જાણવાની મઝાને રાજામાં ફેરવી રહ્યા છીએ. ‘આ વસ્તુ બરોબર નહિ; આ માણસ તો જોઈએ જ નહિ...’ આપણા આ પ્રિયતા અને

અપ્રિયતાના ખ્યાલો રાગ-દ્વેષને ઉભારે છે...

થોડાક આગળ વધીને, આપણે આપણા જ્ઞાનને માત્ર જ્ઞાતા તરફ જ ઊડવા દેવાનું છે.

ના, હવે જોયોમાં સરવું નથી.

તમે જો આ ઉદાસીનતાના સ્તર પર આવશો તો તમને સમજાશે કે તમે જ્ઞાનના આનંદને શી રીતે માણી રહ્યા છો.

શરીરમાં વેદના છે. સાધક વેદનાને જાણશે, પણ એમાં એ તન્મય નહિ બને. એ વેદનાને નહિ વેદે, વેદશે માત્ર પોતાના ગુણને – જ્ઞાન આદિને.

ગજશુક્રમાલ મહામુનિના મસ્તક

પર ખેરના અંગારા... તાજું લોગ કરાયેલું મસ્તક. અંગારા પોતાની ઠાલક શક્તિને ચરમસીમા પર ફેલાવી રહ્યા હતા. એ વાગતે આ મહામુનિ શેની અનુપ્રેક્ષા કરતા હતા? રાજઝાયકારે તે વાગતની તેમની અનુપ્રેક્ષાને શબ્દોમાં મૂકી છે : ‘માહરું કાંઈ બળતું નથી જી, બળે રે બીજાનું એહ...’

એ વાગતે વેદન સ્વગુણનું ગાલી રહ્યું છે. વેદના જાણાઈ રહી છે, પણ એની સાથે તાદાત્મ્ય નથી. અને આ જ મોટામાં મોટી વાત છે. મારા ગુણો સિવાયના કયા તત્ત્વ સાથે મારું તાદાત્મ્ય હોઈ શકે?

આ સ્વગુણનું વેદન ગજશુક્રમાલ મહામુનિને કેવલ્યની ધારા તરફ લઈ ગયું.

નાગેશ ભટ્ટ

નાગેશ ભટ્ટ, બહુ મોટા વિદ્વાન. નદીના કાંઠે ઝૂંપડીમાં રહેતા. સમ્રાટને જ્યારે તેમની વિદ્વતાનો ખ્યાલ આવ્યો ત્યારે તેને થયું કે આવા મોટા વિદ્વાન મારી નગરીમાં પધારે તો કેવું સારું! એણે પંડિતજીને વિનંતી કરી : આપ મારી રાજ્યસભાને પાવન કરો. રાજ્યનું અતિથિગૃહ મોટું છે, ત્યાં આપ બિરાજો... અને જે પણ સેવાનું કાર્ય હોય તે મને બતાવો, મને ખરેખર આનંદ થશે.

નાગેશ ભટ્ટ હસે છે, ‘અરણ, તમે સેવા કરવા માંગો છો. બેસી જાવ મારી પાસે, એક બહુ અગત્યનું કામ છે...’ ‘બતાવો! મને ખૂબ આનંદ આવશે...’

ભટ્ટજીએ કહ્યું : ‘રાજન્! તમે પણ સંસ્કૃત ભાષાના સારા જાણકાર છો. તમે ઘણું વાંચ્યું પણ છે. હવે આ પંક્તિઓ વાંચો અને મને જરા સમજાવો કે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ શું કહેવા માંગે છે.’ રાજા કહે : ‘આ સેવાની

મારી ક્ષમતા નથી. આપના શરીરની કોઈ સેવા હોય તો એને પૂરી કરી શકું.’

નાગેશ ભટ્ટ હસીને બોલ્યા : ‘એની જરૂરત ઊભી થઈ નથી... જરૂરિયાત માત્ર આ છે; જો તમે એ પૂરી કરી શકતા હો તો... નહિતર, સમય ન બગાડો...’

જ્ઞાનના દિવ્ય આનંદનું ઝરણું જ્યાં સતત ચાલ્યા કરતું હોય, કઈ તકલીફ ત્યાં હોય? કઈ અધૂરપ ત્યાં હોઈ શકે?

પવિત્રતા

‘પાવનો’. પવિત્ર. ભીતરના આનંદનું ઝરણું ને એમાં ડૂબેલું અસ્તિત્વ. અપવિત્રતાને સ્થાન ક્યાંથી હોય?

હકીકતમાં, વિચારો જ વિકારોને, રાગદ્વેષને ઘસાડી લાવે છે. નિર્વિકલ્પ સ્થિતિમાં હોય છે પવિત્રતા. આપણી ભૂમિકાએ પણ આપણે આંશિક નિર્વિકલ્પદશામાંય આટલી હળવાશ અનુભવતા હોઈએ, તો પરમાત્મદશાની શી વાત કરવી?

નિરુપાધિકતા

પરમાત્મદશા બધી જ ઉપાધિઓની પેલે પારની દશા છે.

ન શરીરની ઉપાધિ, ન મનની, ન કર્મની... ‘વર્જિત રાકળ ઉપાધિ’.

સવારો ગાથાના સ્તવનની પંક્તિ યાદ આવે : ‘જે જે અંશે રે નિરુપાધિકપણું, તે તે જાણો રે ધર્મ; સમ્યગ્દષ્ટિ રે ગુણઠાણ થકી, જાવ લહે શિવશર્મ...’ મઝાની વાત કે સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકથી નિરુપાધિક દશાનું એક ઝરણું વહ્યા કરે છે. જે આગળ જતાં મોટી નદીના રૂપમાં ફેરવાય છે.

શરીર વગેરે પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા/ રાગદશા ઓછી થતી જાય છે અને એને કારણે આત્મા શરીરમાં હોવા છતાં શરીરભાવથી થોડો ઉપર ઊંચકાય છે.

છાન્દોગ્ય ઉપનિષદની દીપિકાનો સરસ મંત્ર યાદ આવે :

ન પશ્ય: મૃત્યું પશ્યતિ,
ન રોગં નોત દુઃખતામ્।
સર્વં હ પશ્ય: પશ્યતિ,
સર્વમાજ્ઞોતિ સર્વશઃ॥

દ્રષ્ટા (પશ્ય:) મૃત્યુને, રોગને કે દુઃખને જોતો નથી; તે બધાને આત્મરૂપ દેખે છે. અને બધાને સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કરે છે.

ઇશારો બહુ જ સરસ છે... રોગોએ શરીરને ઘેરી લીધેલું હોય, પણ દ્રષ્ટા તેને માત્ર જાણતો હોય અને એ રૂપે – જ્ઞાન રૂપે – વેદના પણ આત્મરૂપ બની ગઈ. વેદનાને ભોગવો તો અનાત્મદશા, એને માત્ર જાણો તો આત્મદશા... શરીર છે તો રોગો આવ્યા કરે. સાધક માત્ર એને જુએ. ને આ દ્રષ્ટાભાવ બધા ગુણોને સંપૂર્ણ રીતે પમાડી આપે છે.

ગુણાત્મકતા

અંધારું ઓસાર્યું એનો સીધો અર્થ છે પ્રકાશ વધ્યો... ઉપાધિ ઓછી થઈ એનો મતલબ છે કે ગુણો વધ્યા. અને સંપૂર્ણ નિરુપાધિકતા પરમાત્મ-દશામાં આવી તો ત્યાં સંપૂર્ણ ગુણાત્મકતા છે. માત્ર ગુણો જ ગુણો.

‘અતીન્દ્રિય ગુણગણમણિ આગરુ.’ ઇન્દ્રિયોની ચાંચ જેમાં ડૂબી ન શકે તેવા ગુણસમૂહ રૂપી મણિઓની ખાણ સમી પરમાત્મદશા છે.

જ્ઞેયના/પદાર્થના રંગ કે ગન્ધને તો ઇન્દ્રિયો સંવેદી શકે; પરંતુ જ્ઞાતાની આનંદાત્મક ભૂમિકાને કઈ ઇન્દ્રિયો કે મન સંવેદી શકે?

ઇન્દ્રિયો ને મન તો માત્ર પુનરાવર્તન કરી શકે, વર્તુળાકારતા છે ત્યાં. નવા અનુભવને ઝીલવાની; એને સમજવાની ક્ષમતા તેમની પાસે ક્યાં છે?

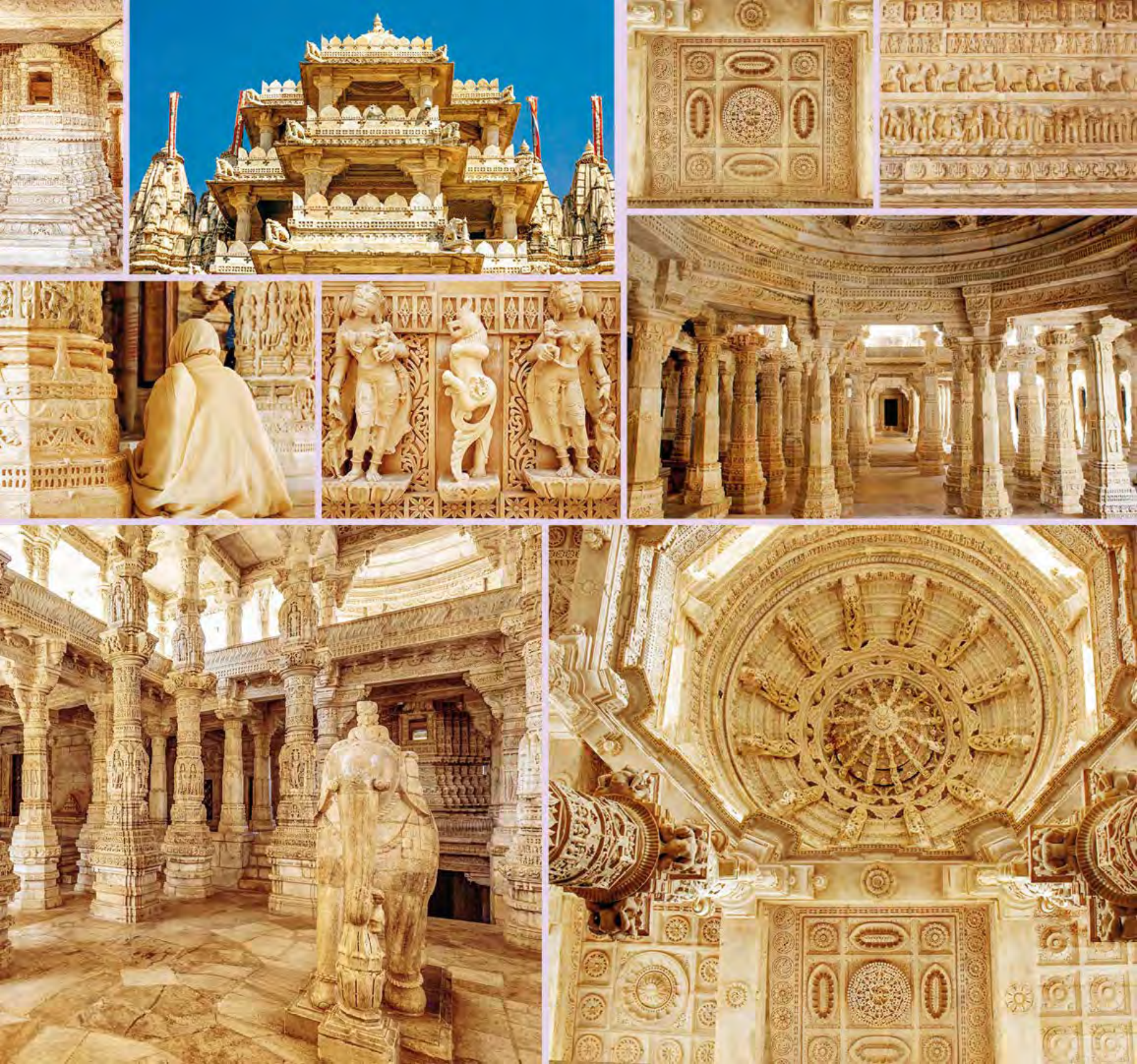
કોધનો અનુભવ છે મનને; ક્ષમાનો ક્યાં છે એને ?

નદી જાય સમંદર ભણી

‘ઇમ પરમાત્મ સાધ...’ આવી રીતે પરમાત્મદશાને સાધવી છે. તે તરફ જવું છે.

નદીની યાત્રા સમુદ્ર ભણીની જ હોય છે. એમ સાધકની ગતિ સિદ્ધતા ભણીની જ હોય છે.

૦ || બહિરાત્મ તજી અંતર આત્મા, વૂપ થઈ ધિર ભાવ, સુજ્ઞાની;
પરમાત્મનું હો આત્મ ભાવનું, આત્મ અવપણ દાવ, સુજ્ઞાની...૫ || ૦

‘સુ મતિ ચરણ કજ આતમ અરપણા...’
પ્રભુનાં ચરણોમાં આત્માર્પણ કરવું છે.

કઈ વિધિ છે આત્માર્પણની?

મંઝિલ તો મઝાની છે જ, માર્ગ પણ ક્યાં
ઓછો મઝાનો છે!

માર્ગનું પ્રારૂપ આવું થશે :

- 1) બહિરાત્મભાવનો ત્યાગ,
- 2) અન્તરાત્મદશામાં પ્રવેશ,
- 3) અન્તરાત્મદશાને ખૂબ અભ્યસ્ત
કરવી, એમાં સ્થૈર્ય આણવું અને
- 4) પરમાત્મદશાનું ભાવન.

અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય

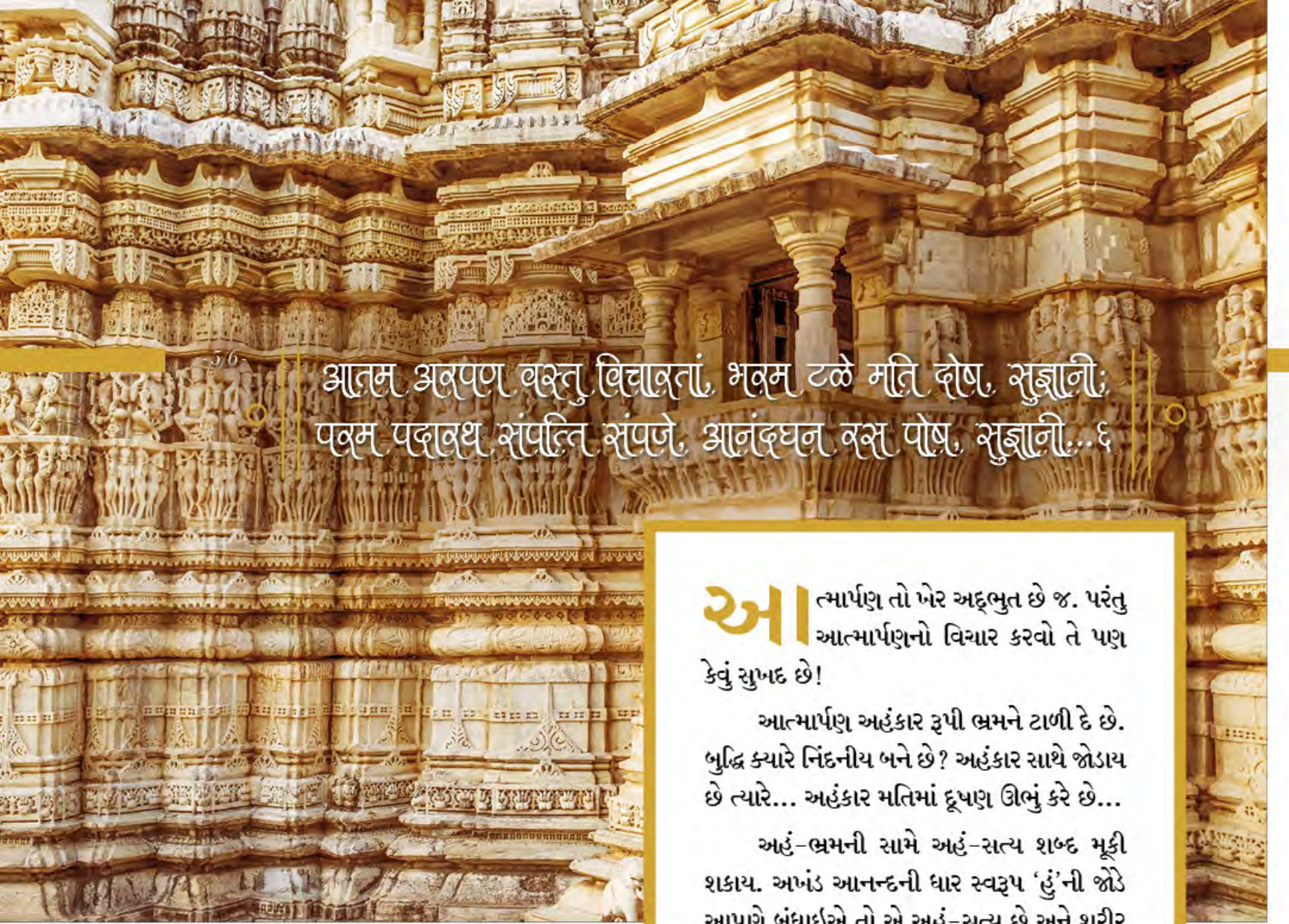
લાગે છે કે પહેલી બે વિધિઓ કંઈક અંશે
સરળ છે. બહિરાત્મભાવ છૂટી પણ જાય અને
અન્તરાત્મભાવમાં પ્રવેશ પણ થઈ જાય...

થોડું અઘરું છે અન્તરાત્મભાવમાં
સાતત્ય લાવવું તે. સાક્ષિભાવની ઝલક તો
મળે છે; પરંતુ તેમાં સાતત્ય શી રીતે લાવવું?

પતંજલિ આદિ મહર્ષિઓએ સાતત્ય
માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય પર ભાર મૂક્યો
છે. અભ્યાસ... વારંવાર તેને ઘૂંટ્યા કરવું...
વૈરાગ્ય સરસ મઝાની પૃષ્ઠભૂ પૂરી પાડે છે.
નિરર્થકતાનો/અસારતાનો તીવ્ર બોધ... શું
છે પરમાં? કશું જ નથી. પછી તમે સ્વમાં,
સ્વગુણમાં તીવ્રતાથી સરતા રહો છો.

અને ત્યારે તમે હો છો પરમાત્મદશાના
ભાવનમાં.

કેવો મઝાનો આત્માર્પણનો આ માર્ગ!

56

આત્મ અરૂપણ વસ્તુ વિચારતાં, ભ્રમ ટલે મતિ દોષ, સુજ્ઞાની;
પરમ પદારથ સંપત્તિ સંપજે, આનંદઘન વસ્તુ પોષ, સુજ્ઞાની...૬

અ | આત્માર્પણ તો ખેર અદ્ભુત છે જ. પરંતુ
આત્માર્પણનો વિચાર કરવો તે પણ
કેવું સુખદ છે!

આત્માર્પણ અહંકાર રૂપી ભ્રમને ટાળી દે છે.
બુદ્ધિ ક્યારે નિંદનીય બને છે? અહંકાર સાથે જોડાય
છે ત્યારે... અહંકાર મતિમાં દૂષણ ઊભું કરે છે...

અહં-ભ્રમની સામે અહં-સત્ય શબ્દ મૂકી
શકાય. અખંડ આનંદની ધાર સ્વરૂપ ‘હું’ની જોડે
આપણે બંધાઈએ તો એ અહં-સત્ય છે અને શરીર
વર્ગેરેમાં ‘હું’ભાવને ઉકેરીએ તો તે અહં-ભ્રમ છે. હું
નથી ત્યાં ‘હું’ભાવ શી રીતે કલ્પી શકાય?

અહં-ભ્રમ ટળે એટલે મુક્તિ આ રહી! પછી
તો છે આનંદઘનતાના રસની ધારામાં વહેવાનું...

‘પણ નવિ ભવ મુજ,
હાથો હાથે
તાણે તે છે
સાથે રે...’

નાનો 'હું' અને મોટો 'હું'...

રમાણ મહર્ષિ 'ઉપદેશસાર'માં કહે છે :
અહમ્ નાશભાજિ અહમ્ અહંતયા, સ્ફુરતિ
હત્સ્વયં પરમપૂર્ણસત્ ॥20॥ આત્મદર્શન
દ્વારા જ્યારે અહંકારનો નાશ થાય છે ત્યારે
સ્વયં આત્મા જ અહમ્ તરીકે અર્થાત્ પરમપૂર્ણ
સત્ તરીકે પ્રગટ થાય છે.

રમાણ મહર્ષિ આ વાતને નાના 'હું' અને
મોટા 'હું' શબ્દો વડે સ્પષ્ટ કરે છે : There
is an 'I' which comes and goes,
and another 'I' which always
exists and abides.

(એક એવો 'હું' છે જે આવે છે અને
જાય છે, બીજો 'હું' સતત રહે છે.)

ભરનિદ્રામાં નાનો 'હું' રહેતો નથી, પણ
જાગતાવેંત તે આવી જાય છે. બધા વિચારોના
મૂળમાં આ નાનો 'હું' (I) છે. એ રહે છે ત્યાં
સુધી દેહભાવ, ભેદબુદ્ધિ કે દુનિયા રહે છે.

ઉપસંહાર

પ્રભુનાં ચરણોમાં આત્માર્પણ એ આ સ્તવનાનો કેન્દ્રીય વિષય છે.

- આત્માર્પણ એટલે શું? પાંગમી કડી બતાવે છે તેમ બહિરાત્મદશા (કાયા આદિમાં 'હું' પણાની લાગણી)ને છોડી અન્તરાત્મદશા (કાયા આદિના સાક્ષી જ્યાં બની શકાય... જળકમળ જેવી નિર્લેપ દશા) માં સ્થિરતા કેળવી પરમાત્મદશાનું, પરમાત્માના ગુણોનું ભાવન કરવું એ આત્માર્પણ છે.
- ટૂંકમાં કહીએ તો અન્તઃપ્રવેશ અને અન્તર્લીનતા એ આત્માર્પણ છે. એની સામે બહિર્ભાવમાં જવું ને તેમાં લેપાવું (બહિર્ભાવ પ્રવેશ અને બહિર્ભાવ લીનતા) એ જાતનું સંસારને ચરણે થયેલું અર્પણ છે.
- આત્માર્પણથી શું થાય? એની હૃદયંગમ ચર્ચા પહેલી કડી કરે છે. આત્માર્પણથી નિર્વિકારતા, નિર્લેપતા મળે છે.

આત્માર્પણથી હૃદયના ઊંડાણ સુધી વિસ્તરે તેવી તૃપ્તિ મળે છે. (નહિ કે બૌદ્ધિક તૃપ્તિ.)

આત્માર્પણ સાધનાને ઊંડાણનો આયામ આપે છે.

વધુ વાંચન માટે

આનંદઘન ચોવીશી સાધકો માટેની એવી માર્ગદર્શિકા છે; જેને સતત હાથવગી કે હૈયાવગી રાખ્યા વિના સાધકને ચાલી ન શકે. આ ચોવીશી પર અર્થ અને વિવેચનનાં ઘણાં પ્રકાશનો આવેલાં છે, તે પૈકીનાં કેટલાંકની સૂચિ :

મારગ સાચા કૌન બતાવે?

(આનંદઘન ચોવીશી વિવેચન)
આચાર્યશ્રી ભદ્રગુપ્તસૂરિજી

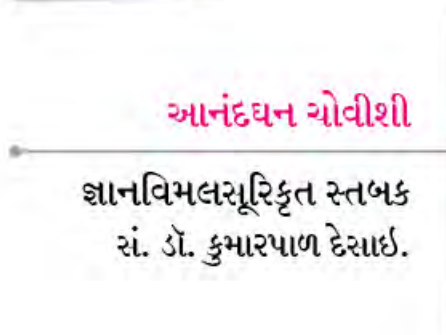
હૃદય નયન નિહાળે જગઘણી
ભાગ : ૧-૨-૩

આચાર્યશ્રી મુક્તિદર્શનસૂરિજી

આનંદઘન ચોવીશી-સાર્થ

પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ

આનંદઘન ચોવીશી

જ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત સ્તબક
સં. ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ.

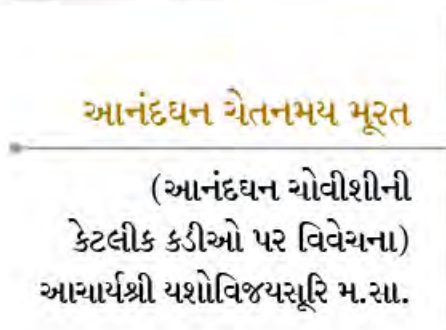
પ્રીતમ કેરો પંથ નિરાળો

(સ્તવન 1-2 ઉપર વિવેચના)
આચાર્યશ્રી ભુવનભાનુસૂરિજી મ.સા.

આનંદઘન ચોવીશી

અર્થ અને વિવેચન સાથે
મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા

આનંદઘન ચૈતનમય મૂરત

(આનંદઘન ચોવીશીની
કેટલીક કડીઓ પર વિવેચના)
આચાર્યશ્રી યશોવિજયસૂરિ મ.સા.

પ. પૂ. આ.ભ. યશોવિજયસૂરિ મ.સા. દ્વારા લખાયેલ પુસ્તકો

» દરિયાન તરસીએ... ભા. ૧-૨
(દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(ભાગવતી સાધનાની સસૂત વ્યાખ્યા)

» બિહુરત જાયે પ્રાણ...
(દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(પૂજ્યપાદ શિદ્ધર્ષિ મહારાજકૃત
જિનસ્તવના પર સંવેદના)

» આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે...
(દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૫મા સભિકામુ
અધ્યયન ઉપર વિવેચના)

» મેરે અવગુન ચિત ન ધરો...
(દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(કુમારપાળ ભૂપાળકૃત
'આત્મનિન્દા દ્વાત્રિશિકા' પર સંવેદના)

» પ્રભુનો પ્યારો સ્પર્શ
(પરમ પાવન શ્રી દશવૈકલિક સૂત્ર
(૧ થી ૪) પરની વાચનાઓ)

» આત્માનુભૂતિ
(યોગપ્રદીપ, જ્ઞાનસાર આદિ ગ્રન્થો તથા
પૂ. ગિદાનંદજી મહારાજનાં પદોમાં મળતાં
સાધના-સૂત્રો પર વિશ્લેષણ)

» અસ્તિત્વનું પરોઢ
(હૃદયપ્રદીપ પદત્રિશિકા પર સ્વાધ્યાય)

» અનુભૂતિનું આકાશ
(પૂ. દેવગન્ધર્વજી મહારાજની
અષ્ટપ્રવચન માતાની રાજગાય પર અનુપ્રેક્ષા)

» રોમે રોમે પરમસ્પર્શ
(દેવાધિદેવ પ્રભુ મહાવીરની સાડાબાર વરસની
લોકોત્તર સાધનાની આંતર કથા)

» પ્રભુના હસ્તાક્ષર
(પરમ પાવન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં
કેટલાંક સાધના સૂત્રો પર સ્વાધ્યાય)

» ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ વિશેનો શાસ્ત્રીય સન્દર્ભો
સાથેનો સ્વાધ્યાય)

» પ્રવચન અંજન જો સદ્ગુરુ કરે
(નવપદ સાધના)

» એકાન્તનો વૈભવ (તૃતીય આવૃત્તિ)
(સ્મરણ યાત્રા)

» રસો વૈ સઃ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(પૂજ્યપાદ દેવગન્ધર્વજી મહારાજકૃત
શ્રી અભિનન્દન જિનસ્તવના પર સ્વાધ્યાય)

» સાધનાપથ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(પૂજ્યપાદ દેવગન્ધર્વજી મહારાજકૃત
શ્રી સુવિધિનાથ જિનસ્તવના પર સ્વાધ્યાય)

» પરમા તારા માર્ગે (દ્વિતીય આવૃત્તિ)
(પૂજ્યપાદ દેવગન્ધર્વજી મહારાજકૃત
પ્રભુ મહાવીર સ્તવના પર સ્વાધ્યાય)

» પ્રગટ્યો પૂરન રાગ
(પૂજ્યપાદ દેવગન્ધર્વજી મહારાજકૃત પ્રભુ નેમિનાથ
સ્તવના પર સ્વાધ્યાય)

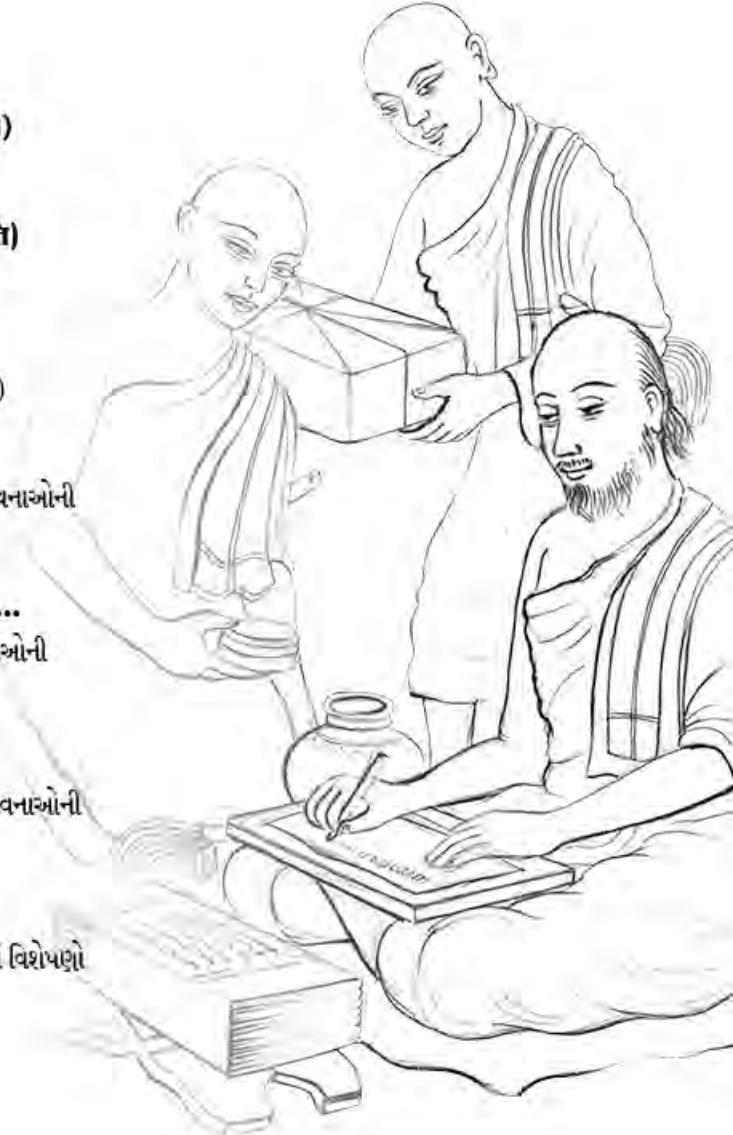
» સાધનાનું શિખર (ગુજરાતી)
The Summit of Spiritual Journey
(English)
(પૂજ્યપાદ દાદાગુરુદેવશ્રી ભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના
જીવનપ્રસંગોનું આકલન)

» વાત્સલ્યનો ઘૂઘવતો સાગર (ગુજરાતી)
Ocean of Affection (English)
(પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી ઝંઙકારસૂરીશ્વરજી મહારાજના
જીવનપ્રસંગોનું આકલન)

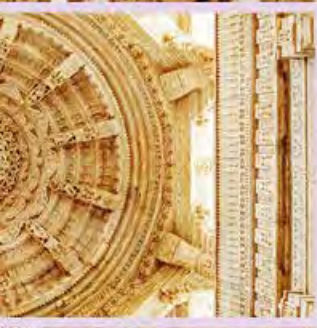
» સમાધિ શતક (ભાગ ૧ થી ૪)
(પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજ
કૃત સમાધિશતક ગ્રન્થ પર વિવેચના)

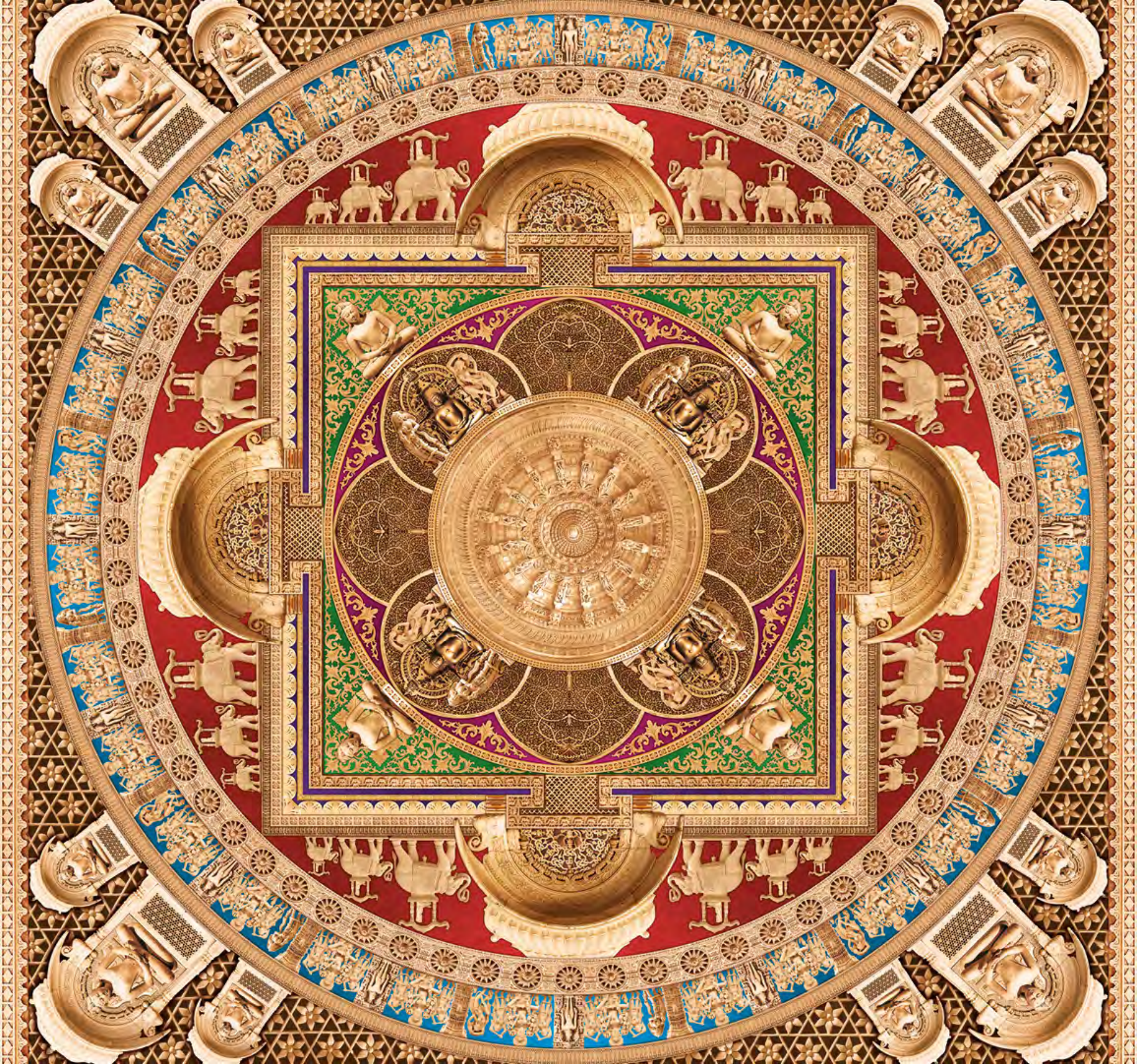
- » **સમુંદ સમાના બુંદ મેં**
(પૂજ્યપાદ અધ્યાત્મયોગી આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મહારાજ દ્વારા અપાયેલ ભક્તિસૂત્રો પર સ્વાધ્યાય)
- » **સ્વાનુભૂતિની પગથારે**
(પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજકૃત સવાસો ગાથાના સ્તવનની કેટલીક કડીઓ પર સ્વાધ્યાય)
- » **સદ્ગુરુ: શરણં મમ**
(સદ્ગુરુ તત્ત્વ પર ભિન્ન-ભિન્ન અનુપ્રેક્ષાઓથી સભર ગ્રંથ)
- » **નિરંજન નાથ મોહિ કેસે મિલેંગે?**
(ભક્તિયોગના ઉદ્ગાતા, સાધનામનીપી પૂજ્યપાદ પંન્યાસ ભગવંત શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ શાહેબ દ્વારા અપાયેલ ભક્તિસૂત્રો પર સ્વાધ્યાય)
- » **દિલ અટકો તોરા ચરન કમલ મેં...**
(પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયજી મહારાજ રચિત શ્રી ઋષભજિન સ્તવના પર સંવેદના)
- » **મોક્ષ તમારી હથેલીમાં...**
(પંચસૂત્ર ગ્રંથનાં કેટલાંક સાધનાસૂત્રો પર સ્વાધ્યાય)
- » **જુગ જુગથી ઝંખું છું તમને...**
(વીતરાગ સ્તોત્રના કેટલાક શ્લોકો ઉપર સ્વાધ્યાય)
- » **સ્વાનુભૂતિ (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(જૈન સાધના પદ્ધતિની પ્રસ્તુતિ)

- » **સ્વાનુભૂતિ (હિન્દી આવૃત્તિ)**
- » **ધ્યાન : આંતર યાત્રા (દ્વિતીય આવૃત્તિ)**
(જૈન ધ્યાન પ્રક્રિયા)
- » **ધ્યાન : આંતર યાત્રા (હિન્દી આવૃત્તિ)**
(જૈન ધ્યાન પ્રક્રિયા)
- » **Meditation : A Journey within**
(Dhyan : Antar Yatra in English)
- » **આનંદઘન ચેતનમય મૂરત...**
(પૂજ્યપાદ આનંદઘનજી મહારાજ રચિત સ્તવનાઓની કેટલીક કડીઓ પર વિવેચના)
- » **દેવચન્દ્રે સ્તવ્યો, મુનિગણે અનુભવ્યો...**
(પૂજ્યપાદ દેવચન્દ્રજી મહારાજ રચિત સ્તવનાઓની કેટલીક કડીઓ પર વિવેચના)
- » **માનવિજય વાચક કહે...**
(પૂજ્યપાદ માનવિજયજી મહારાજ રચિત સ્તવનાઓની કેટલીક કડીઓ પર વિવેચના)
- » **શક્તસ્તવ : પરમનો સાક્ષાત્કાર**
(શ્રી વર્ધમાન શક્તસ્તવમાં આવેલ પરમાત્માનાં વિશેષણો પર સંવેદના)

પરમાત્મભાવથી ભાવિત થવું જોઈએ.

ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં અધ્યાત્મ ભરેલું હોય, એ તો સમજાય છે,
પરંતુ શિલ્પ કે સાહિત્ય કે ચિત્રમાં પણ અધ્યાત્મ ભરેલું છે.
એનું દર્શન આપણા રાણકપુરજીના મંદિરની રચનાના દર્શનથી થયું.
ત્યાંના દહેરાસરની રચના ગુણસ્થાનકોના ક્રમ મુજબ થયેલી હોય, એમ લાગ્યું.

— હરતાક્ષરનું અક્ષરપાત્ર ભાગ-42, પૃષ્ઠ ક.10